Biblioteca Polirom

Andreï Makine

Pământul şi cerul lui Jacques Dorme

POLIROM

PROZĂ XXI

Seria de literatură universală a BIBLIOTECII POLIROM este coordonată de Denisa Comănescu.

Andreï Makine, *La terre et le ciel de Jacques Dorme*

© Éditions Mercure de France 2003
© 2004 by Editura POLIROM, pentru prezenta traducere

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iași, B-dul Carol I nr. 4, P.O. Box 266, 700506
București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37; P.O. BOX 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

MAKINE, ANDREÏ

Pământul și cerul lui Jacques Dorme / Andreï Makine; trad. de Dan Radu Stănescu – Iași: Polirom, 2004

288 p., 18 cm (Biblioteca Polirom. Proză XXI)

ISBN: 973-681-502-1

I. Stănescu, Dan Radu (trad.)

Printed in ROMANIA

Andreï Makine

Pământul și cerul lui Jacques Dorme

Traducere de Dan Radu Stănescu

Andreï Makine s-a impus în literatura franceză actuală la cinci ani de la debutul din 1990, după imensul succes internaţional al celui de-al patrulea roman, *Testamentul francez*, multipremiat şi tradus prompt în peste treizeci de limbi.

Născut la Krasnoiarsk, în Siberia, în 1957, Andreï Makine, după studii de limbă şi literatură franceză, desăvârşite printr-un doctorat şi urmate de o scurtă experienţă didactică în Uniunea Sovietică, emigrează în Occident în 1987, la treizeci de ani, stabilindu-se în Franţa, la Paris. În ţara de adopţie, Makine susţine un nou doctorat, la Sorbona, cu o teză despre Ivan Bunin, predă câtva timp la Sciences-Po, dedicându-se apoi exclusiv scrisului.

A publicat până acum nouă romane: *Fiica unui erou al Uniunii Sovietice* (1990), *Confesiunea unui stegar destituit* (1992), *Pe vremea fluviului Amur* (1994), *Testamentul francez* (1995), *Crima Olgăi Arbelina* (1998), *Recviem pentru Est* (2000), *Muzica unei vieţi* (2001), *Pământul şi cerul lui Jacques Dorme* (2003) şi *Femeia care aşteptă* (2004). Considerat iniţial scriitor rus şi încadrat pripit în literatura Europei de Est, Makine este asimilat cu entuziasm ca romancier francez după ce *Testamentul francez* este încununat, în mod cu totul excepţional, cu cele mai prestigioase premii literare franceze: Prix Goncourt, Prix Médicis şi Prix Goncourt des Lycéens.

Prin gravitatea şi actualitatea temelor abordate (căutarea identitară, demitizarea comunismului, paralela dintre Orient şi Occident, exilul, viitorul Franţei şi al Europei occidentale), prin pledoaria pentru valorile spirituale şi pentru „adevărata literatură", prin diversitatea structurilor narative, prin stilul poetic şi, nu în ultimul rând, prin muzicalitatea prozei sale, Andreï Makine este unul dintre cei mai originali, mai profunzi şi mai renumiţi scriitori francezi contemporani.

În *Pământul şi cerul lui Jacques Dorme* se împletesc poveştile a trei personaje: cea a eroicului aviator Jacques Dorme (care, în timpul celui de-al doilea război mondial, pilotează avioanele oferite de americani sovieticilor şi se zdrobeşte de un versant de gheaţă în apropierea Cercului Polar), cea a iubitei lui, Alexandra, franţuzoaica exilată într-un Stalingrad devastat de război, şi cea a unui copil (un *alter ego* al scriitorului), abandonat într-un orfelinat din Rusia anilor lui Hruşciov, care spune de fapt toată această poveste superbă.

Pentru Carole şi Laurent

I

Viața împreună le va fi atât de scurtă, încât totul li se va întâmpla pentru prima și ultima oară.

La căderea nopții, în încleștarea dragostei, el a rupt firul colierului vechi pe care ea nu-l scotea niciodată. Bobițele mărunte de chihlimbar au zornăit pe dușumea și ploaia care abia începuse a imitat câteva clipe acea răpăială măruntă, după care și-a câștigat propria identitate, devenind un șuvoi, o trâmbă de apă, iar până la urmă o pânză nesfârșită care a inundat încăperea. După o zi de vipie, cu un vânt uscat care țiuia ca aripile unor gâze, valul acela le-a atins trupurile goale, le-a umplut cearșafurile cu mirosul jilav al frunzelor, cu răcoarea aspră a câmpiilor. În fața patului, peretele nici nu mai există, au rămas doar frânturi de

cotloane carbonizate, urme ale focului de acum două săptămâni. În spatele rugului stins, cerul prevestitor de furtună își umflă amenințător carnea vânătă și vâscoasă. Prima și ultima furtună de mai din viața lor împreună.

Ea se scoală din pat, împinge masa spre ungherul ceva mai ferit de stropii grei, apoi se oprește lângă peretele prăbușit. Se ridică și el, se îndreaptă spre ea, o strânge în brațe, înfundându-și fața în părul ei moale, cu privirea pierdută în clocotul negru de-afară. Vântul, ca un veșmânt lung și umed, li se lipește de piele, bărbatul e pătruns de un fior și îi șoptește femeii la ureche: „Ție nu ți-e frig niciodată...“ Ea surâde: „Stau de mai bine de douăzeci de ani prin stepele astea sălbatice. Pe când tu... A trecut deja un an? Da, așa e... O să te obișnuiești, ai să vezi...“

O garnitură greoaie zguduie șinele, la doi pași de casă. Gâfâitul locomotivei străpunge întunericul, prin perdeaua de apă. Grosul vagoanelor se oprește în dreptul ferestrelor, raza unui felinar străbate odaia. Bărbatul și femeia rămân tăcuți, strângându-se unul în celălalt. Din

tren ajung până la ei glasuri șuierătoare, tânguiri, un geamăt prelung de durere. Sunt răniți, deveniți inapți de luptă, evacuați spre zonele mai îndepărtate ale țării. E ciudat să-ți simți tocmai acum trupul atât de viu și încă zvâcnind de plăcere. Umerii rotunzi ai femeii sub mângâierea degetelor, pulsația lentă, fierbinte a sângelui, acolo, în adâncitura coapsei. Iar sub talpă, alunecarea unei bobițe de chihlimbar. Și gândul că mâine va trebui să le aduni pe toate, să repari șiragul...

Cel mai uluitor este să te gândești la ziua de mâine, la vânătoarea de mărgele. În casa aceasta, la mai puțin de o sută de kilometri de linia frontului, în țara aceasta, atât de străină pentru femeie și chiar mai străină pentru bărbat... Sub ferestre, garnitura de tren se zdruncină, începe să zăngăne în ritmul său sacadat de oțel. Cei doi urmăresc în depărtare ultimele zdruncinături prin perdeaua deasă a ploii. Corpul femeii arde ca focul. „Mai bine de douăzeci de ani prin stepele astea...", își amintește bărbatul și zâmbește în întuneric. De când s-au întâlnit, acum două zile, a avut timp să-i

povestească tot ce s-a întâmplat în Franța în timpul celor două decenii. Ca și cum ar fi cu putință să-ți aduci aminte chiar tot, ca și cum ai putea enumera toate evenimentele, an cu an, începând cu 1921 și până în iunie 1940, când a părăsit țara...

Ploaia începe din nou să răpăie pe dușumea, iar ei simt un văl umed mângâindu-le obrajii. „Crezi că va reuși să se impună? murmură ea. Fără armată, fără bani? Cât o fi el de general..." El nu-i răspunde pe loc, surprins de ciudățenia acestor clipe: o femeie căreia de atâția ani nu i s-a mai spus pe numele său adevărat („Șura", îi zic oamenii de pe aici când o strigă, Șura sau uneori Alexandra), el însuși devenit peste noapte pilot rus, casa asta sfârtecată de explozie, târgul micuț ghemuit pe malul unui fluviu imens, în mijlocul stepei unde se pregătește o bătălie uriașă...

O pasăre înspăimântată de furtună își caută adăpost în odaie, descrie prin întuneric traiectoria unui zbor agitat, apoi dispare prin spărtura din perete.

„E adevărat, sunt foarte puțini oameni alături de el, murmură bărbatul, și nu știu dacă se poate conta pe englezi... Dar,

vezi tu, e ca într-o bătălie aeriană, nu întotdeauna numărul avioanelor este hotărâtor, nici măcar performanțele tehnice, ci... Cum să-ți spun? Aerul. Da, aerul. Simți câteodată cum te poartă aerul, cum ține cu tine. Aerul sau cerul. Atâta doar că trebuie să crezi cu putere. Și pentru el, cerul o să conteze mai mult ca orice altceva... Iar el crede."

Pe drum, am numărat de multe ori anii care mă despărțeau de cei doi îndrăgostiți.

„Cincizeci de ani fără câteva luni...", mi-am spus din nou, urmărind prin hubloul avionului monotonia ceasurilor de noapte deasupra Siberiei. Cincizeci de ani... Cifra ar trebui să mă impresioneze. Numai că, în locul uimirii, am sentimentul foarte acut al prezenței acestor două ființe în mine, senzația legăturii lor profunde cu cel care sunt.

Afară nu se poate merge decât dacă înfigi un baston sau un băț de schi în carapacea de zăpadă măturată de crivăț. Înăuntru, în lunga sală de mese a izbei, godinul s-a înroșit. Aerul miroase a scoarță arsă, a mahorcă, a alcool de nouăzeci de grade îndoit cu sirop de scorușe. Am ajuns

de-abia de o oră, mi-am atins scopul, sunt aici, în casa căreia i se spune Capătul. („E la capăt, mi-a spus un localnic arătându-mi drumul. — La capătul cui? — La Capăt și-atât, așa i se spune, o să vezi, e ultima casă, alături e un teren pentru elicoptere. Doar că acum, pe crivăț, n-o să vezi nimic. Dar ai grijă să nu iei mâna de pe cablu!") Am pornit la drum, încovoiat sub rafalele vântului, cu raniţa în spate, cu vechiul băț de schi într-o mână și cu cealaltă ținându-mă de cablul gros întins de la o casă la alta.

Acum, în căldura bucătăriei, nu-mi rămâne decât să aștept să se potolească tangajul stârnit în trupul meu de călătorie. Câteva zile cu trenul, apoi cu avionul, în sfârșit această groaznică mașinărie cu șenile care m-a adus până aici peste pustiul de gheață. Și ultima etapă: interminabila înaintare de-a lungul cablului acoperit de promoroacă, o cumplită orbecăială până la Capăt. La capătul cui? La capătul tuturor lucrurilor. La capătul pământului locuit, al Arcticii, al nopţii polare. Sârma cea groasă se oprea aici, înțepenită în stâlpii ultimei case.

Reușesc până la urmă să-mi mișc degetele de la picioare în cizme. Mâinile, falangele degetelor își revin, mă ascultă, strâng ceașca fără s-o vărs, cum am făcut adineauri. „Mi-am atins scopul", îmi spun zâmbind. Mă aflu pe tărâmul deasupra căruia a zburat cândva Jacques Dorme. Mâine voi vedea locul unde s-a frânt o viață pe care o port în mine din copilărie. Viața lui și a femeii care îl iubise. În somnolența preafericită a stării mele de epuizare, aceste existențe trecute prind viață îndărătul pleoapelor, reînvie întâmplările unei zile, un orășel, imaginea unei nopți. A nopții aceleia când ploaia imitase clinchetul ca un staccato al boabelor de chihlimbar...

— Ia ascultă, prietene, știi povestea tânărului moscovit, unul cam așa ca tine, care a venit pentru prima dată în taigaua Iakuției? Stai să ți-o spun...

Vorbește una dintre gazde. Sunt trei cu totul în casa de la Capăt. Cei doi geologi care, atunci când mi-au strâns mâna, au repetat ca printr-o coincidență glumeață același prenume: Lev. Doi Leon, doi lei, mi-am spus, ascunzându-mi un zâmbet. Primul, mai înalt, cu umeri largi,

mi-a ghicit gândul, de bună seamă, și a ținut să precizeze: „Nu, adevăratul leu sunt eu. El nu e decât un pui...“ Cel de-al doilea, mic de stat și cu fața ciupită de ger, se indignează: „Tacă-ți gura, Troțki!“ Am băut cu ei, în chip de bun-venit, un pahar, o băutură ucigătoare, un alcool abia îndulcit de scorușe, apoi, cu o ușurință aproape miraculoasă, m-au acceptat ca tovarăș în expediția lor de a doua zi.

— Mai e vorbă, prietene, o să-i spunem două vorbe pilotului și treaba e ca și făcută. O să te ducă unde vrei în timp ce noi o să facem muntele praf.

Am scos din rucsac o sticlă de coniac adusă de la Paris, am turnat în trei pahare fațetate. Au băut și s-au privit gânditori. La ruși, tradiția nu-ți dă voie să vorbești de rău lucrurile primite în dar.

— E... bun, a spus până la urmă Lev cel mare.

— Da, nu e rău, a confirmat Lev cel mic. E ca vinul de ți-l dă la biserică. Cred că femeilor le place. Valia, nu vrei un păhărel?

Valia, bucătăreasa, a scuturat din cap în semn că nu. Cu mâinile albe de făină până la coate, frământa aluatul pe o masă

mare la celălalt capăt al sălii. O femeie imensă: cu sâni grei și rotunzi care îi umflau puloverul gros, cu șolduri mari care ascundeau aproape complet fundul taburetului pe care stătea. Are ochi oblici, ca toți cei din Iakuția, dar pielea foarte albă, și o forță carnală care te duce cu gândul la femeile din Ucraina. „Ce bărbat s-ar putea măsura cu o astfel de femeie uriașă?" m-am gândit cu un fior de admirație.

Acum ascult povestea începută deja de Lev cel scund.

— ... Și ajunge el din Moscova în plină taiga, habar n-are de nimic, dar era cam ca dumneata, plin de zel. Iar bătrânii siberieni i-au zis imediat: „Dacă vrei să intri în rândul nostru, trebuie să faci trei lucruri: în primul rând, să bei o sticlă de vodcă până la fund, în al doilea, să regulezi o femeie iakută și în al treilea, să mergi în taiga și să strângi laba unei ursoaice." Atunci, băiatul nostru se prinde, ia o sticlă și hap, până la fund! După aia, dă fuga-n taiga. După un ceas, se întoarce jumulit rău și zbiară din rărunchi: „Hei, arătați-mi o femeie iakută, vreau să-i strâng mâna!" Ha. Ha, ha...

Râd de se prăpădesc, mă molipsesc și eu, cucerit mai ales de caraghioslâcul pantomimei jucate de micuțul Lev: un tânăr neofit dă peste cap o jumătate de alcool și aleargă în taiga unde violează o ursoaică. În clipa aceea Valia se apropie cu o tavă cu cartofi aburinzi. Lev cel mic, aflat în plină agitație teatrală, se aruncă spre ea, pe la spate, îi cuprinde șoldurile în brațe, iar cu bărbia împunge spinarea lată a femeii. O ursoaică atacată de un moscovit neștiutor. Ea se întoarce zâmbind, dar privirile îi aruncă flăcări: cum îndrăznește piticul ăsta așa ceva? Mâna ei grea se prăvălește peste căpățâna lui Lev exact ca laba unei ursoaice, cu forță nemărginită, dar și un fel de blândețe. Bărbatul, cu fața plină de făină, e aruncat de perete.

Noaptea, șuierul crivățului e singurul fundal pentru celelalte zgomote: sforăitul lui Lev, trosnetul lemnelor în godin și, din când în când, foșnetul unei pagini întoarse. În odaia de-alături, Valia citește din cartea groasă pe care am zărit-o la sosire pe pervazul unei ferestre. Un roman de prin anii șaizeci, în care dragostea înflorește la umbra imenselor centrale electrice în

construcție, despre cucerirea taigalei, despre isprăvile eroice răsplătite de maica Rusie. O ficțiune nu prea îndepărtată, de fapt, de viața acestei femei sau de visele ei, cine știe? Nu-mi dau seama la ce oră stinge lumina.

Pe la mijlocul nopții, bubuielile crivățului acoperă orice alt zgomot perceptibil. Mă gândesc la semnul minuscul al prezenței mele în această parte a globului. Ce punct de reper să găsesc? Franjurile înghețate ale Oceanului Arctic? Strâmtoarea Bering? Vârful Victoriei, de 3 000 de metri, situat la vest de această căsuță?

Până la urmă îmi spun că pentru mine nimic nu ar putea localiza mai bine ținutul acesta decât amintirea vieții lui Jacques Dorme.

Povestea lui Jacques Dorme m-a însoțit de-a lungul întregii călătorii. Prin intensitatea ei, ștergea contururile cutărui oraș, ale unei gări oarecare, mă izola în mijlocul mulțimii. De la Paris am plecat la Varșovia, am ajuns fără probleme până în Ucraina (care tocmai își proclamase independența), am rămas blocat câteva ore la proaspăt înființata graniță cu Rusia. Cuvinte ca „frontieră" sau „viză" rostite în fața unei barăci înnegrite de zăpada topită păreau scoase dintr-o povestire satirică de-a lui Cehov. Ca și uniforma grănicerilor, cu o croială ciudat de efeminată, și cu vulturii de pe chipiuri, ornamente de poleială care te duceau cu gândul la un pom de Crăciun. Și mai ales actele pe care le-am prezentat. Un pașaport de apatrid care mă autoriza să

mă deplasez „în orice țară, cu excepția URSS". URSS-ul nu mai exista, iar această interdicție căpăta un înțeles tulburător, aproape metafizic. Îmbrăcat cu stângăcie în plastic de un algerian din Barbès, documentul se deteriorase din pricina umezelii, iar coperta lui scorojită și ștampilele șterse nu puteau stârni decât neîncredere. Înduioșat de naivitatea mea, un camionagiu mi-a sugerat cantitatea de vodcă pe care trebuie să o dau ca să pot trece. Aveam două sticle de coniac. După el, una singură era de ajuns. O sticlă plată pe care șeful de post a strecurat-o în buzunarul mantalei, înainte de a sufla pe micuța ștampilă indigo.

Mă întorceam pentru prima dată în Rusia și o făceam ca pasager clandestin. Ciudățenia sosirii mele a pălit de altfel foarte repede în fața bizareriei, când penibilă, când comică, a noii stări de lucruri. Monumentul acela dintr-un oraș ucrainean cu două personaje care își strângeau mâinile și legenda, marcată cu litere de aur: „Trăiască uniunea Ucrainei și..." Urmarea („...Rusiei") fusese smulsă. „Viza" mea plătită cu o sticlă de coniac. Apoi, într-o

seară, la Moscova, o grămadă de oameni bulucindu-se în spatele clădirii mohorâte a unui restaurant. Băteau din picioare în zăpada mocirloasă a începutului de martie, zâmbeau, își făceau cu ochiul, dar surâsul le era crispat și privirile ațintite spre două ferestre larg deschise la parter. Înăuntru, în aburul fluorescent, se vedea un perete cu faianță albă, două oglinzi și un uscător pentru mâini care zbârnâia în gol. În fața unei oglinzi a apărut o femeie, și-a descheiat haina și, fără să-i pese de prezența spectatorilor, și-a expus albeața trupului gol. A făcut chiar o mică piruetă pe tocurile înalte, expunându-și sânii mari cu sfârcuri cafenii și triunghiul proeminent al pubisului. O altă femeie și-a întins piciorul pe marginea pervazului și a început să tragă încet de fermoarul cizmei. Sub fusta scurtă, piciorul i s-a dezvelit până la șold, o coapsă generoasă strânsă într-un colant roșu... Această paradă improvizată de prostituate în toaleta unui restaurant constituia proba unei liberalizări de netăgăduit. Mai puțină ipocrizie decât înainte, mai multă imaginație. „E totuși un pas înainte...", mi-am spus, trecând mai departe.

Două zile mai târziu, aveam să spun același lucru, într-un mare oraș de pe Volga. Ca să-mi omor timpul înainte de plecarea trenului, m-am lăsat înghițit de mulțime și m-am trezit într-un parc. Printre chioșcurile vopsite în culori țipătoare, se desfășura o festivitate zgomotoasă, o „serbare a orașului" sau, pur și simplu, efectul unei duminici frumoase, cu mult soare, care făcea să sticlească zăpada căzută în ajun. Mergeam împleticit printre nămeți, îmbătat de răceala înțepătoare a zăpezii, de ploaia de râsete și priviri, de potopul de vorbe pe care nu mai aveam nevoie să mi le traduc. Regăsirea aceasta semăna cu un vis în care înțelegi totul pe loc, iar contactul devine fizic, de la inimă la inimă, neînchipuit de simplu. Eram beat de soare și de bucuria celorlalți și am avut o strălucire exaltată și vag patriotică: „Probabil că nu au mai mult de trei ruble în buzunar, dar se bucură ca pe vremuri. O țară în curs de dispariție, dar ce vocație a fericirii au! În Occident n-ai fi văzut așa ceva..." Furat de această veselie ciudată, eram pe cale să continuu analiza comparată a sufletului slav și a Occidentului lipsit de inimă,

când, deodată, fericirea și-a găsit expresia perfectă, concentrată pe chipul unui copil. O fetiță de nouă sau zece ani, de o frumusețe aproape supranaturală, care mergea ținută de mână de o femeie, fără îndoială bunica. S-au oprit la câțiva pași de mine, iar copilița m-a privit curioasă. I-am zâmbit. Dar mi-am dat seama imediat că acest chip de o frumusețe de necrezut era machiat. Destul de discret, cu mână de expert, cu priceperea unui adult. Nu era vorba de o spoială de bâlci, ci de o preschimbare într-o mutrișoară provocatoare de femeie-păpușă. Mi-am mai dat seama că a început să se lase întunericul și că, între timp, gheretele se închiseseră. În cap îmi mai răsunau râsete amestecate cu raze de soare... Primele felinare începuseră să-și tremure lumina violetă. Femeia s-a întors și m-a privit scrutător. Apoi, mângâindu-și nepoata pe obraz, i-a murmurat: „Serbarea s-a terminat, n-ai să capeți bomboane..." Copilul s-a uitat fix la mine. Mi-am înghițit în ultima clipă vorbele care-mi stăteau pe buze: „Ce nepoată drăguță aveți..." Mi-am dat seama care le era jocul. Femeia a tras-o pe fetiță de mână și le-am văzut cum se

duc spre baraca mai mare din prefabricate, „berăria". În spatele meu, am auzit șoaptele răutăcioase ale unor vânzătoare: „Iar a venit baba cu fata, ai văzut? Bineînțeles, ce să faci, trăiește de pe urma copilului... Eu i-aș spânzura pe nenorociții care se ocupă cu asta..."

Spre capătul aleii vedeam cele două siluete, una mare, una mică, profilându-se în lumina difuză a „berăriei". Ar fi trebuit să fug după ele. Să le dau ceva bani. Să anunț poliția. Să salvez copila... Dar era vorba într-adevăr de ceea ce am crezut eu că pricep? De-a lungul aleii, tarabele chioșcurilor erau toate strânse, dinăuntru se strecurau dâre de lumină. Puteai ghici prezența tăcută a proprietarilor. Întunericul parcului, aceste pavilioane mărunte, fiecare cu taina lui, copilul machiat care tocmai îmi zâmbise... Preferam să cred că m-am înșelat.

Singurele locuri în care am avut impresia unei adevărate întoarceri acasă au fost stațiile de metrou și pasajele subterane transformate în talciocuri mizere. Bătrânii ofereau spre vânzare lucruri care – se vedea clar – fuseseră smulse dintr-o casă,

dintr-o odaie unde absența lor lăsase un gol imposibil de umplut. Nu era vorba de furnicarul zglobiu al unui bazar, ci de urmele unor existențe distruse de vremurile noi. Recunoșteam porțelanul tocit al unei cești, forma tocurilor unei perechi de botine, marca unui tranzistor... Rămășițele astea aveau vârsta copilăriei mele. În mâinile acestea bătrâne, învinețite de frig, se afla o întreagă istorie la preț redus.

Mai mult decât orice alte schimbări, mai mult chiar decât etalarea obscenă a noilor îmbogățiți, m-a șocat această răvășire a unor vieți omenești. Și graba febrilă cu care era scos din cursă trecutul. Acest trecut, ca și frumusețea copilei machiate. Iar eu nu știam ce mi-a rămas de făcut în era cea nouă, ce puteam face pentru a apăra copilul acela.

Siberia mi-a șters din minte aceste regăsiri ratate. Aici nu se schimbase nimic. Câteva republici recente, născute din prăbușirea imperiului, adăugaseră niște culori în plus pe hartă. Pământul rămânea același: alb, nesfârșit, indiferent la rarele apariții omenești. În vasta adormire a iernii nu mai căutai ultimele

zvâcniri ale actualității, ci razele roșietice ale soarelui care, în câteva zile, aveau să îmbujoreze orizontul după o lungă noapte polară.

Ascultându-i pe geologii din izba de la Capăt, îmi spuneam că ei vin din aceleași vremuri ca bulendrele vândute de bătrâni în subteranele metroului. Trăiau ca și cum cele opt mii de kilometri de zăpadă ce-i despărțeau de Moscova ar fi oprit mersul timpului. Anii șaizeci? Șaptezeci? Modul lor de viață, de a vorbi avea o întârziere de douăzeci, treizeci de ani. Ca și povestea aceea caraghioasă cu noul venit care violează o ursoaică... O auzisem de atâtea ori în tinerețe. Un timp decalat cu două decenii. Nu, mai degrabă un timp în afara timpului, o scurgere de zile ritmată doar de scrâșnetul viscolului suflând în ferestre, de pâlpâirile focului, de respirația celor trei oameni, atât de diferiți unul de altul și atât de apropiați, cei doi bărbați cu fețele arse de Arctica, femeia cu ochii încercănați care doarme în odaia de-alături. (Oare cum îi sunt visele? Tot pline de nămeți? Sau, dimpotrivă, scăldate de soarele sudului?) Orele nopții numărate în cadență de zbaterea sângelui în mâna

strecurată sub cap, o pulsație fierbinte pierdută în mijlocul albului nesfârșit, în adâncul negru al cosmosului irizat de fosforescența boreală.

Dimineața n-a mai venit. M-a trezit o furtună care arunca în geamuri snopi de fulgi și umplea casa cu o vibrație mată. Mi-au trebuit câteva clipe ca să-mi dau seama că era vorba de un elicopter care tocmai aterizase în imediata apropiere a Capătului. Am văzut lumină în spatele ușii cantinei și am auzit clănțănitul farfuriilor și ceștilor de tablă. Geologii s-au sculat în grabă, ba chiar am avut impresia că erau cuprinși de o oarecare panică. Lev cel mare și-a frecat fața cu furie sub robinet. Lev cel mic și-a deschis briciul cu mișcări zorite...

Ușa a cedat brusc cu un scrâșnet strident de gheață crăpată și atunci mi s-a părut că ghicesc motivul nervozității lor. În casă a pătruns un bărbat care a trebuit să se îndoaie de spate ca să poată intra, iar când a ajuns în mijlocul sălii, fața aproape că-i atingea becul ce lumina încăperea. Purta un cojoc negru de oaie și cizme din piele de ren. De la înălțimea sa,

a scrutat camera, a observat dezordinea lăsată de beția din ajun, dar nu a scos o vorbă, așteptându-i pe cei doi Lev să vină la el. Cei doi s-au apropiat articulând un salut cu falsă voioșie, dar privind rușinați în pământ:

— Noroc, șefule! În cinci minute suntem gata, căpitane!

Lev cel mare părea chiar mic. Iar cel mic a trebuit să ridice mult brațul ca să-i strângă mâna pilotului. Bărbatul i-a privit în tăcere, după care a apucat sticla goală de coniac.

— Văd că sunteți gata de ieri, a spus el cu glas coborât, cam ca ambreiajul unui jeep militar pe zăpadă. Vă atrag atenția că dacă aud cel mai mic sughiț în timpul zborului, vă arunc afară cu dinamita voastră cu tot...

În ușa bucătăriei apăru Valia cu un samovar din care se strecura un abur ușor. Mi-am adus aminte de nedumerirea mea din ajun: „Ce bărbat ar putea face dragoste cu o femeie ca asta?" Numai că trupul ei părea să-și recapete proporțiile normale, prezența pilotului o făcea feminină, chiar seducătoare.

— Mănânci ceva? întrebă ea.

Bărbatul zâmbi, fără să-și piardă aerul ursuz:

— Nu, n-avem timp, s-a anunțat vânt puternic spre sfârșitul zilei... Dă-le doar ceva saramură bețivanilor ăstora, că sunt în stare să-mi murdărească avionul și jumătate din Arctica... Scuturâ sticla goală și mormăi cu un surâs acru: Acum se îmbată cu pileală de import! Boieri, de...

Lev cel mic interveni împăciuitor și arătă spre mine:

— Știi, șefule, sticla aia ne-a adus-o prietenul din Moscova. E coniac, dar nu-i deloc tare! Mă întreb dacă n-ar putea veni cu noi. E ziarist...

Ultimele vorbe le-a spus cu o voce mititică și s-au pierdut într-o bolboroseală dezarticulată.

Pilotul se întoarse spre mine și mă cântări cu o privire severă, dar lipsită de dușmănie.

— Tovarășul moscovit..., murmură el. Le dați de băut și ei, după aia, își varsă mațele în loc să arunce munții în aer...

Își aplecă trupul ca să poată pătrunde în bucătărie și-mi aruncă peste umăr, ca și cum problema ar fi fost aranjată:

— De mers cu noi, nici nu încape vorbă, nu fac trasee pentru turişti.

Lev cel mare se luă după el, ocolindu-mi privirea. Cel mic se uită la mine cu o strâmbătură amărâtă şi întinse braţele în lături în semn de neputinţă.

Am ieşit din baracă. Se crăpase de ziuă: un abur ceţos lăsa să se întrezărească linia munţilor, iar la picioarele mele, un arbust pitic îşi întindea spre cer rămurelele contorsionate, ca o sârmă ghimpată. Mai încolo, învăluit în negură, elicopterul stârnea un nor de fulgi argintii. Mă aflam la o oră de zbor de obiectivul final al călătoriei. Străbătusem de la Paris peste 11 000 de kilometri. Locul în care zăcea avionul lui Jacques Dorme se găsea nu departe, undeva în mijlocul acestui lanţ de munţi înghețaţi. Am simţit brusc frigul (minus treizeci şi cinci? minus patruzeci? ca aseară...) care îmi biciuia faţa, îmi zăbrelea privirea cu ţurţuri de lacrimi. Am înţeles deodată că era esenţial pentru mine să văd acel loc, că, aici, curiozitatea de scriitor nu avea ce să caute, că viaţa mă adusese tainic spre locul acesta şi că aş fi trăit cu totul altfel de-acum înainte dacă nu l-aş fi văzut.

Ușa a scârțâit scurt. Cei doi Lev au ieșit încărcați de lăzi și s-au îndreptat spre elicopter. Am auzit vocea Valiei. Pilotul s-a oprit în prag. I-am spus stângaci, aținându-i calea:

— Ascultați, aș putea să vă ...

Când i-am întâlnit privirea, nu mi-am putut sfârși fraza („să vă plătesc?"). M-a bătut pe umăr și m-a sfătuit pe un ton aproape prietenos:

— În locul dumitale, m-aș duce cât mai repede în sat, n-o să mai fie alt transport până deseară...

Și atunci, cu un glas aproape stins, acceptând nereușita demersului și fără să-i mai cer nimic, i-am vorbit despre Jacques Dorme. Am reușit să-i povestesc viața în câteva fraze scurte, fără înfloriturí. Eram atât de dărâmat, încât abia auzeam ce spun. Doar pentru că eram în halul ăsta am putut exprima tot adevărul dureros al acelei vieți. Un aviator venit dintr-o țară îndepărtată întâlnește o femeie din aceeași țară cu el și, timp de câteva zile, într-un oraș din care în scurtă vreme nu au mai rămas decât ruine, fac dragoste; apoi, el pleacă la capătul pământului ca să conducă avioane spre front și

moare, zdrobindu-se de un versant de gheață, sub cerul palid al Cercului Polar.

De data asta, am spus altfel povestea. Nu mai bine, ci mai pe scurt, mai aproape de esența dragostei lor.

Pilotul a luat mâna de pe clanța ușii și a murmurat ca și cum ar fi încercat să-și aducă aminte:

— Da, acum știu... Era podul aerian dintre Siberia și Alaska. Alsib... Escadrile de adevărați maeștri. Astăzi sunt aproape uitați. Avionul acela nu e cumva cel ce poate fi văzut pe Trident?

Am dat din cap afirmativ. Tridentul, un munte cu trei vârfuri...

— Șefu', asta-i ultima, putem pleca! Lev cel mic cobora pe cărare cu o ladă pe umăr.

Pilotul tuși încurcat.

— Și femeia aceea... are vreo legătură cu dumneata? Ai cunoscut-o?

Vorbeam foarte încet, ca și cum n-ar fi fost nimeni să mă asculte în imensul pustiu alb:

— Pentru mine era ca un fel de... Da, era ca o mamă...

— Căpitane, suntem O.K.! Anunțul lui Lev cel mare fu întrerupt de o izbitură de ușă.

— Ai acte la dumneata? mă întrebă pilotul, frecându-şi nasul.

Mi-am adus aminte de paşaportul meu scris într-o limbă pe care nu o putea descifra, de menţiunea „în toate ţările, cu excepţia URSS".

— Nu, adevărul e că sunt... Nu. N-am acte... A clătinat din cap, a făcut un semn cu mâna ca şi cum ar fi spus: „În cazul acesta, nu pot face nimic pentru dumneata", apoi s-a răzgândit brusc şi mi-a arătat cu o mişcare de cap elicopterul:

— Bine, hai, urcă!

La decolare, aparatul s-a înclinat într-o parte şi, o clipă, am zărit baraca de la Capăt, lumina din geamul bucătăriei. Am avut impresia că şi pilotul se uită la fereastra aceea.

La doi ani după această călătorie clandestină, manuscrisul era gata. O relatare foarte romanțată pentru că, pe vremea aceea, credeam că numai ficțiunea poate face lizibil neverosimilul realității.

A fost refuzat de mai mulți editori și a intrat în acel gen de existență fantomatică, dar exaltată, pe care o cunosc toate textele respinse metodic : o viață de prunc mort în fașă sau de strigoi, o zodie incertă cu tresăriri de speranță, nopți de recitire febrilă, dezgust față de cuvântul scris. Senzația unei predici într-un deșert prea aglomerat. Un drum al cărui capăt se îndepărtează pe măsură ce înaintezi. O fundătură nesfârșită.

Mă aflam la jumătatea acestui parcurs când mi s-a părut că zăresc capătul drumului. M-am trezit în biroul directoarei

literare a unei mari edituri pariziene, ascultând elogii atât de nemăsurate, încât mă temeam să nu cad într-o capcană. De altfel, totul era suspect în această întâlnire. Mă așteptasem să văd în fața mea un bătrân literat cu păr alb și rar, cu o tuse găunoasă, cu haine îmbâcsite de tutun, cu trupul îngropat în manuscrise, un adevărat monstru al lumii editoriale. Numai că era o femeie, grațioasă ca o șopârlă, așezată în spatele unei mese pe care trona manuscrisul meu. Micuță, brunetă, cu ochii foarte întunecați, dar strălucitori, stătea pe un scaun înalt, de modă veche, un scaun tare, de vreme ce avea nevoie de o perniță. Avea farmecul acela enervant de femeie care nu e genul tău, deși îți dai seama precis prin ce l-ar putea cuceri nebunește pe altul. Nu eram, fără îndoială, în această situație. Dar am realizat asta ceva mai târziu. Pentru moment, nu-i vedeam decât mișcarea buzelor care formulau, fără nici o precauție editorială, un verdict extrem de favorabil. Am crezut că predicatorului în pustiu i s-a întâmplat o minune, și asta m-a pierdut.

Am întrerupt-o brusc. („Ceea ce este foarte frumos, în special, este cuplul acela,

copilul şi bătrâna franţuzoaică vorbindu-i de patria ei şi încercând să-l înveţe limba ei...", spunea editoarea), iar eu am început să-i dezvălui trama adevărată ascunsă sub aspectul romanesc. Fragmente de viaţă pe care numai intriga le putea pune cap la cap, fragmente de dragoste din care numai imaginaţia reuşea să plăsmuiască o poveste de iubire, o mulţime de bărbaţi şi femei pe care fusesem nevoit să-i arunc în uitare...

„De altfel, această franţuzoaică bătrână şi nepotul ei nu erau, de fapt..." Duceam mai departe ceva ce devenea, împotriva voinţei mele, o operă de distrugere. Probabil că mi-am dat seama de asta, după strâmbătura înciudată care i-a apărut în colţul gurii. „Cu toate acestea, toate personajele sunt foarte reale!", am încheiat eu, ca pentru a-i face dovada că totul se află sub control.

Nu ştiu dacă şi-a dat seama că tocmai laudele ei exagerate mă făcuseră să cad în această bâlbâială absurdă. A avut dezamăgirea unui numismat extaziat în faţa monedelor vechi aduse de un lucrător cu sapa, care se lansează în comentarii savante privind epoca şi locul de emisie şi

rămâne cu gura căscată când omul lui lovește cu ciocanul un ducat prețios spre a-l convinge că-i aur curat.

Vocea însă nu i s-a schimbat.

— Da, așa e... dar voiam să vă spun că, mai ales în ultima parte, acolo unde vorbiți de pilot, sunt prea multe lucruri brute, neprelucrate deloc de imaginar. Și apoi, personajul generalului, întâlnirea aceea...

— Dar toate astea sunt adevărul gol-goluț...

— Tocmai asta nu merge. E prea adevărat pentru un roman.

Am plecat împovărat de un ultimatum politicos, dar ferm, fiind somat să rescriu capitolul cu pricina.

Mintea de pe urmă nu mi-a venit imediat pe culoarul prea strâmt și periculos pentru a reflecta asupra scrisului, ci puțin mai încolo, când am ieșit în stradă, și anume la colțul ce dădea spre Strada Bacului. În noianul de argumente târzii, mi-a răsărit amintirea dezbaterii despre adevăr și ficțiune declanșate de *Război și pace*. O critică asasină, niște istorici care găseau în carte peste o mie de greșeli și

verdictul final apărut într-un ziar: „Dacă autorul ar fi avut cât de cât talent, ar fi trebuit blestemat." Cel mai greu a lovit însă opinia bătrânului academician Narov care nu-i putea ierta lui Tolstoi imaginea degradantă a marelui comandant de oști Kutuzov. Pentru că, în ajunul bătăliei decisive împotriva lui Bonaparte, salvatorul Rusiei zăcea într-un fotoliu, o poziție mult prea relaxată și prea puțin militară, și, blasfemie supremă, citea un roman franțuzesc. *Cavalerii Lebedei* de Madame de Genlis... „Ce imaginație perversă a putut crea o scenă atât de mincinoasă? tuna academicianul. Nu încape îndoială că, în acele momente tragice, Kutuzov studia hărțile de stat-major sau, în cel mai rău caz, citea din Iulius Caesar." Greu să-l contrazici pe Narov care a participat la bătălie, unde și-a pierdut chiar un braț. Și totuși... După moartea lui, în bibliotecă i se vor găsi o mulțime de romane franțuzești, printre care și *Cavalerii Lebedei* purtând această mențiune scrisă de mână pe pagina de gardă: „Citită la spital, unde, căzut prizonier la francezi, mi se tratau rănile."

Pentru câteva clipe mi-a părut rău că nu i-am povestit anecdota directoarei literare. Dar oare povestea cu pricina demonstra ceva anume? Hărțile de stat-major contra doamnei de Genlis? Sau poate pur și simplu melancolia unui om bătrân căruia îi mai rămâne doar un an de trăit, un om care a văzut atâtea războaie, atâtea victorii și atâtea înfrângeri și care, „în acele ceasuri tragice" își lasă ochii să rătăcească peste pacea unei zile frumoase de septembrie. Pace care va dispărea a doua zi, o știe prea bine, sub pământul răscolit de explozii, sub tropăitul a sute de mii de oameni grăbiți să se ucidă unii pe alții, sub valurile de sânge vărsat de cincizeci sau o sută de mii de victime previzibile. Iar peste o vreme, va pogorî din cer aceeași pace, același soare va străluci și vor pluti în aer aceiași funigei.

Coborând pe Strada Bacului, îmi spuneam că, pentru a ieși din copilărească dilemă real-imaginar, ar fi trebuit să înregistrez exact aceste clipiri ale existenței umane. Privirea bătrânului Kutuzov pe fereastra deschisă către un cer de septembrie... Nimic altceva.

Știam de la început că va fi imposibil să modific destinul lui Jacques Dorme. Să-l fac mai „literar"? La ce bun? La fel de imposibil mi-era să intervin în personajul generalului, cel pentru care, după spusele pilotului, „cerul avea să conteze mai mult decât orice altceva". Cuvintele cu pricina îmi fuseseră reproduse exact, seci și rotunde ca orice fapt trăit. Generalul francez nu era decât o siluetă vagă evocată într-o conversație mai mult sau mai puțin întâmplătoare, într-o noapte scăpată de hăul uitării datorită unui colier de chihlimbar rupt. De ce ar fi trebuit să o povestesc altfel?

Prin urmare, i-am sacrificat pe cei doi, am scurtat povestirea, cu toate că eram încercat de remușcări, gândindu-mă la acele fotografii de grup din epoca stalinistă în care figurile conducătorilor împușcați dispăreau la intervenția specialiștilor.

Treabă zadarnică, pentru că textul a fost refuzat în ciuda retușurilor, apoi acceptat în altă parte și chiar publicat; succesul imens de care s-a bucurat mi-a adus o glorie trecătoare, dar și un val de dușmănii mult mai tenace („Chiar credeți că acești meteci ne vor învăța să scriem

în limba franceză?“ se întreba un critic parizian), după care m-a lăsat pradă unui nou anonimat, mult mai plăcut decât cel dinainte, pentru că era lipsit de iluzii.

Am avut, totuși, la sfârșitul acestui tumult, o întâlnire legată indirect de soarta celor două personaje sacrificate. Mă aflam într-o seară de mai la Canberra, în plină toamnă australiană, la o dezbatere cu cititorii (irezistibila lor dorință de a afla ce este „adevărat“ și ce este ficțiune în carte); a urmat o conversație cu un bărbat de vreo treizeci de ani, un atașat cultural care în cursul dineului a avut tactul de a nu relua întrebările cititorilor, cum fac de obicei oamenii de la ambasade, ci m-a lăsat să răsuflu, mi-a vorbit foarte puțin despre el și abia după cină, când am ieșit sub cerul stropit fantastic cu stele, mi-a povestit în cuvinte simple moartea generalului (era, de fapt, strănepotul lui, îi purta numele, dar nu avea de unde ști ce înseamnă numele acesta pentru mine). De altfel, nici nu văzuse mare lucru în ziua aceea, era prea mic. Un blindat al infanteriei, cu turela ridicată, a transportat sicriul până la bisericuță, a urmat o

ceremonie sobră... La școală, învățătoarea i-a pus să scrie ce cred despre mort.

Îmi spunea toate acestea fără nici o intenție de a-mi provoca imaginația. Recunoștea că, fiind prea mic, nu a reținut decât amănunte, adesea lipsite de importanță. Am simțit că povestirea mea s-ar putea lega de a lui, dar că pentru asta ar trebui să fiu din nou adolescentul care asculta istoria cu șiragul de chihlimbar și cu pilotul care zbura deasupra imensității de gheață, adolescentul care-l văzuse pe generalul francez în mijlocul stepelor de dincolo de Volga. Pentru o clipă, am fost cât pe ce să-i mărturisesc taina mea, iar el a părut să ghicească trecutul în ochii mei.... Ne-am lăsat însă furați de frumusețea Crucii Sudului, uluitoare în noaptea aceea de toamnă, și ne-am despărțit.

II

Din adolescența de care vorbeam, a rămas un început de dimineață în fața ușii întredeschise a infirmeriei. Sunt acolo, gata să bat la ușă, o văd pe femeia așezată înăuntru, numai că totul se întrerupe la un gest: femeia își strânge sânul stâng și începe să-l maseze ca și cum i-ar fi rău de la inimă sau pur și simplu pentru a-și aranja sutienul prea strâmt pentru sânul enorm. Bat la ușă și intru. Mă consultă, începe să spele zgârietura urâtă pe care mi-am făcut-o la șold. E o femeie tânără, cu părul ușor roșcat, cu gesturi domoale. Stau în picioare alături de ea, sunt ceva mai înalt, o domin, e foarte ciudat să vezi o femeie adultă într-o astfel de poziție, cu capul în jos, cu ochii plecați, sugerând resemnarea. Când își ridică privirea, între

noi intervine un soi de complicitate mărturisită. Ies din cabinetul medical fără să reușesc să trag linie, în imaginea lăsată de cea care m-a tratat, între femeie și mamă. Ambele fațete îmi sunt la fel de necunoscute și la fel de dorite.

M-am rănit încercând să opresc pe o pantă alunecoasă cazanul de gunoi al orfelinatului. În fiecare dimineață, la ușa dormitorului comun apare un supraveghetor cu o listă în mână și ne anunță cine este la rând. Două nume și, în semn de răspuns, niște înjurături înfundate.

În ziua aceea, tovarășul meu de corvoadă era un băietan disprețuit de toți, nu pentru că era slab, ceea ce ar fi fost cu totul normal în lumea închisă a orfelinatului, unde numai forța conta, ci pentru că era țărănos. I se și spunea, de altfel, „Țăranu'", pentru că încălțările îi erau mereu pline de noroi și se scărpina tot timpul în cap... Fără să-i spun o vorbă, am apucat de una din toarte și am început să tragem de lădoiul de fier pe un drumeag lunecos într-o dimineață cețoasă

de toamnă. Ne-am oprit brusc când cineva a strigat în spatele nostru: „Stați puțin, luați și astea". Era bibliotecara, cu două cutii la picioare, strigându-ne de la ușa din spate. „Pe astea le lăsați la fochist..." Țăranu' s-a dus să le ia, le-a pus pe capacul pubelei și s-a prefăcut că-și vede de drum. Numai că, după ce a auzit că se închide ușa, mi-a făcut cu ochiul și a pus mâna pe o cutie. „O fi ceva de mâncare pe-aici", mi-a spus el. Până atunci mi se păruse un cretin, incapabil să născocească ceva... Cu o monedă de cinci copeici, transformată într-un instrument tăios (supraveghetorii îi urmăreau nemilos pe cei care avea cuțite) a tăiat sforile și a dat la o parte clapele cutiei. „Putoarea! Nu-s decât cărți aici... Stai s-o vedem pe ailaltă." Același lucru și-acolo. Numai broșuri având pe copertă o fotografie pe care o recunoșteam fără nici un efort. Fața rotunjoară și plată, capul chel al lui Hrușciov, răsturnat de la putere cu un an în urmă. De atunci, portretele îi dispăruseră de pe fațadele clădirilor, iar acum, ca un ecou întârziat al evenimentelor de la Moscova, venea rândul „Cuvântării în

fața Congresului"* să fie retrasă din bibliotecile din provincie.

Fochistul, care stătea în fața unui godin încins, a primit liniștit marfa. A deschis primul pachet, a râs cu o undă de tristețe și a început să arunce, una după alta, cărticelele în foc. „Ehei, Nikita, au fost mai șmecheri ca tine, ce zici? spunea el urmărind mistuirea broșurilor în flăcări. Iar acum, ăia care n-au fost reabilitați pot să-și vază de treabă..." După care, amintindu-și de noi: „Ia hai, tinerețe, la treabă, a sunat clopoțelul..."

La întoarcere, Țăranu' mi-a spus să-l aștept și s-a strecurat prin mărăcinișul de la marginea râpei. Am făcut câțiva pași ca să scap de duhoarea cazanului de gunoi. La marginea povârnișului se zăreau ferestrele orfelinatului: cele de la dormitoare erau în beznă, din clase se zărea lumină. Se putea chiar distinge silueta profesorilor la tablă. Singurul avantaj al mersului cu gunoiul erau aceste câteva clipe de hoinăreală îngăduite.

---

* Este vorba despre raportul secret privind crimele și abuzurile stalinismului prezentat de N.S. Hrușciov la cel de-al XX-lea Congres al PCUS (n. tr.).

„Cei care n-au fost reabilitați..." Mitul cel mai răspândit, cel mai jinduit printre elevi era cel al tatălui-erou, condamnat pe nedrept, reabilitat până la urmă, care se întoarce, intră în clasă și întrerupe ora, provocând un extaz mut în rândul profesorilor și elevilor. Un ofițer arătos, cu tunica plină de medalii. Mai existau variante cu părinți exploratori polari, părinți căzuți în luptă sau comandanți de submarine. Dar întoarcerea eroului reabilitat era de departe cea mai iubită legendă, pentru că se apropia cel mai mult de adevăr. Caracteristica orfelinatului era faptul că adăpostea copii ai bărbaților și femeilor care se distinseseră în timpul ultimului război și care, ulterior, deveniseră nedemni de faptele lor. Cel puțin asta era versiunea care ni se comunica, e adevărat că uneori cu mult tact, dar adesea cu arțagul unui supraveghetor iritat: „Cum e turcul, și pistolul..."

„Ia uite ce se mai căznesc ocnașii!" Țăranu' apăruse din întuneric și îmi arăta cu degetul ferestrele prin care se vedeau capetele aplecate ale elevilor. „Păsările de colivie", a mai spus el cu dispreț. Ne-am apucat să facem cale-ntoarsă. Nu puteam

înțelege atunci toate vorbele fochistului (aveam unsprezece-doisprezece ani, Țăranu' avea probabil paisprezece, pentru că rămăsese repetent de cel puțin două ori), dar am prins ce era mai important: începea o epocă nouă, iar visele noastre deveneau și mai lipsite de realism. Ofițerul arătos nu va mai trece în veci pragul clasei.

Mă adâncisem în gânduri și, când a trebuit să ne luăm avânt ca să ridicăm pubela peste un dâmb, am alunecat și m-am trezit la pământ cu șoldul rănit de muchia de fier ruginit. „Băftosule! Ești scos din cursă pe toată ziua, mi-a spus Țăranu'. Du-te repede la infirmerie!"

Am avut parte, prin urmare, de o zi de odihnă, dar mai ales de amintirea femeii care-și potrivea sânul stâng și de prezența mea la câțiva centimetri de ea, de intimitatea unei taine furate.

Dragostea te face vulnerabil. Cei care, după două-trei zile, s-au legat de mine au simțit slăbiciunea unui îndrăgostit. Toate relațiile din orfelinat erau reglementate prin linii de forță extrem de tensionate. Ierarhia celor puternici și a celor mai slabi trebuia respectată cu orice preț. Exact ca

la închisoare sau în sânul lumii interlope. Nu făceam parte nici din mica tabără a șefilor de bandă, nici dintre cei slabi. De altfel, nici atacurile nu erau date la întâmplare, pentru că până și cel mai bicisnic putea ascunde în pumn o monedă de cinci copeici ascuțită ca o lamă de cuțit.

În timpul unei recreații (priveam pe fereastră copacii desfrunziți și-mi spuneam că infirmiera îi vede și ea chiar în momentul acela), o izbitură de umăr m-a lipit de perete, iar în jurul meu s-a făcut gol, ceilalți retrăgându-se pe margine. Era unul dintre micii șefi de bandă, înconjurat de acoliții săi. Fața lui, ca la mai toți meridionalii, avea deja trăsături de adult, iar el cunoștea toate ticurile virilității, avea mimica unui tânăr mascul conștient de propria-i frumusețe. Au urmat câteva înjurături, ca un preambul al bătăii, câteva chicoteli ale bandei. Apoi, scuipând firele de tutun lipite de buze, mi-a aruncat o frază în care i se ghicea superioritatea, disprețul și mila, toate la un loc:

„Știe toată lumea că pe taică-tău l-au împușcat cu mitraliera ca pe un câine..."

Era o încălcare flagrantă a tuturor convenţiilor. Ne înjuram şi ne băteam adesea, dar nimeni nu se lega vreodată de părinţii-eroi. M-am aruncat asupra lui în timp ce-mi întorcea spatele, lăsându-şi zbirii să se ocupe de mine. Lor li se alăturaseră şi alţii, aţâţaţi de forţa colectivă şi bucuroşi să urce în grad, de vreme ce ordinea castelor fusese dată subit peste cap.

Apariţia unui profesor la capătul culoarului m-a salvat. M-am ridicat în picioare, m-am grăbit să-mi aranjez cămaşa de la care zburaseră câţiva nasturi şi să-mi şterg nasul plin de sânge. La noi, şi bătăuşii, şi cei bătuţi erau pedepsiţi deopotrivă.

La toaletă, cu obrazul scăldat de jetul de apă îngheţată al unui robinet, mi-am mai revenit cât de cât. Aşteptând să mi se oprească sângele, am avut chiar timp să mă gândesc la atacul care ne punea în pericol toată mitologia. „Taică-tău împuşcat ca un câine...“ Bineînţeles că micul şef de clan care-şi afişa bărbăţia habar nu avea ce spune. Sau, mai bine zis, ştia că această versiune era valabilă pentru oricare dintre părinţii noştri: eroi decăzuţi care îşi înecaseră amarul în băutură,

ajunseseră să omoare sau, mai rău, cârteau împotriva regimului și-și sfârșeau viața într-un lagăr ori sub gloanțele unui gardian cocoțat într-un foișor. Spusese lucrul ăsta în gura mare, dar noi știam de ceva vreme că mitul eroic începea să se spulbere. Și, chiar dacă nu-l auziseră pe bătrânul fochist care-l ardea pe Hrușciov, elevii presimțeau că vremea speranțelor a trecut. Era pe la mijlocul anilor șaizeci (mai precis, în noiembrie 1965). Prea puțin la curent cu ce se întâmplă, nu știam nimic despre „dezgheț", deși eram, în sensul cel mai propriu al cuvântului, copiii Dezghețului. Și tocmai datorită omului acela chel și rotofei căruia i se ardeau cărțile, trăiam în confortul relativ al unui orfelinat și nu în spatele gardului de sârmă ghimpată al unei colonii de reeducare.

La vremea aceea, înțelegeam toate acestea într-o manieră confuză. Era un fel de presentiment, o angoasă vagă, împărtășită de toți. În ceea ce mă privește, simțeam și o formă de ușurare : nu din cauza proaspetei mele iubiri provocasem agresivitatea celorlalți. Micul nostru univers se prăbușea pur și simplu, iar unul dintre primele cioburi mă izbise în față.

Într-un roman poți zugrăvi ziua aceea într-o mulțime de nuanțe, să-i descrii marea durere, să inventezi zile care au precedat-o și care i-au urmat. Singura mea amintire este silueta unui adolescent, țintuit la perete, strângându-și nasul cu două degete ca să nu-i mai curgă sânge. Geamurile mici și murdare ale toaletei dau spre o alee de copaci desfrunziți, cotul unui râu și un drum plin de noroi. Adolescentul zâmbește. I-a trecut prin cap că, dacă n-ar fi fost vorba decât despre o sângerare a nasului, s-ar fi putut duce la infirmerie, să intre în cabinet, să ceară îngrijiri... Ca în scena visată de mii de ori. Numai că nasul i s-a umflat monstruos (cum să apară cu o față ca asta în fața femeii cu bluză albă? Pentru nimic în lume!). Poate altă dată, cine știe? Sângele, durerea îi par deodată legate ca prin minune de o promisiune de dragoste. Își lasă nasul din strânsoarea degetelor, se șterge pe față, ciulește urechea. În spatele ușii nu se află decât tăcerea culoarului pustiu. Mai jos, strânși în clase, sunt tinerii care mai pot trăi încă o vreme în minciunile lor eroice. El și-a pierdut dreptul la visare. Adevărul are gustul sângelui

pe care îl scuipă în spălător şi frumusețea sfâşietoare a primilor fulgi de zăpadă pe care îi vede de-abia acum prin geamul murdar. Perfecţiunea albă, stelară, înghiţită de noroiul cleios al şleaurilor.

În realitatea fragilă a amintirii mai există seara aceea de toamnă, odaia luminată de o lampă veche cu abajur turcoaz, femeia cu părul încărunțit care îmi coase nasturii la cămașă, cele două cești de ceai, o carte legată în piele, cu marginile copertelor roase, unde tocmai citisem o frază de care aveam să-mi aduc aminte (dar deocamdată n-o știu) după treizeci de ani: „Astfel muri pentru cele trei fire de crin, pe malurile râului Meuse, și la fel de sărăcit de bani cum era în prima lui tinerețe pe când venise la Paris, unul din cei mai curați și mai frumoși soldați ai bătrânei Franțe..."

Femeia se ridică, îmi toarnă un ceai fierbinte, mai pune un vreasc în godinul din colț. Recitesc fraza, o știu aproape pe dinafară. Imaginea războinicului de

odinioară îndulcește batjocura care mă roade ca un acid: „Taică-tău doborât ca un câine..."

Lucrurile ar sta cu totul altfel într-un produs al imaginației. Marcate de un exotism inutil: casa aceea din bârne negre, căpătând noaptea un aspect lugubru, o odaie pierdută în îngrămădeala de locuințe și scări întunecoase, o carte veche franțuzească...

Și totuși, nimic nu mi se părea neobișnuit în această seară de noiembrie. În fiecare sâmbătă seara, plecam de la orfelinat să petrec o zi întreagă alături de Alexandra: unii dintre noi erau norocoși având o mătușă incertă gata să-i primească măcar câteva ceasuri. În cazul meu, era vorba de femeia aceasta care îmi cunoscuse pe vremuri părinții. Era chiar străină? Fără îndoială, dar originea i se ștersese, înecată de scurgerea vremii și de greutățile vieții ei pe pământul rusesc, de ruinele războiului din care supraviețuitorii ieșeau rupți de trecut, de cei dragi și chiar de ceea ce fuseseră înainte ei înșiși. Și apoi, în căsoaia aceea de lemn, mai locuia o familie de nemți de pe Volga,

o coreeană fără vârstă (victimă a strămutărilor de populații care erau mania lui Stalin) și, într-o cameră lungă și strâmtă de la parter, un tătar din Crimeea, tâmplarul Iusuf, care-i spusese într-o zi femeii care mă primea în vizită săptămânal și care era născută lângă Paris: „Știi, Șura, voi, rușii..." Prenumele franțuzesc suferise și el o transformare lentă, devenind mai întâi Șura, alunecând apoi la diminutivul afectuos Sașa, revenind mai apoi la numele întreg, Alexandra, care nu avea nimic de a face cu prenumele său adevărat.

Numai cărțile pe care mă învățase încet-încet să le citesc mai trădau încă abia bănuita sa origine franceză. „Astfel muri, pentru cele trei fire de crin..."

Maniera romantică de evocare a acestei ucenicii ar născoci, fără îndoială, surprize juvenile pentru a povesti o *educație franceză*. Mai surprinzătoare este însă naturalețea cu care, o dată ajuns în casa mare de lemn, am urcat scările întunecoase, am deschis ușa Alexandrei și mi-am așezat geanta pe scaun. Cunoșteam vag povestea casei: un oarecare Venedikt Samoilov, care se ocupa, înainte de

Revoluție, de comerțul cu lână cu Asia Centrală, construise ceva ce la începutul secolului putea trece drept un mic conac de lemn deschis la culoare, apoi a fost izgonit de acolo și a dispărut, lăsând în urmă o bibliotecă bogată, repede mistuită de sobele nesătule pe care noii locatari le-au instalat în odăile tot mai dărăpănate. În timpul războiului, casa, situată într-un orășel din apropierea Stalingradului, a luat foc de la o bombă, și-a pierdut una din aripi și își mai arăta în vremea copilăriei mele o rămășiță de perete carbonizat.

Adevărul memoriei mă obligă să recunosc că nu mă mirau nici bârnele înnegrite, nici sărăcia lucie a locuințelor. Nu le observam nici exotismul de caravanserai. Urcam scara, inspirând mirosurile pe care numai viața de familie le poate degaja, un amestec de izuri de mâncare și rufe proaspăt spălate, treceam pe lângă locatari, mulțumit să mă simt seamănul lor, pentru că eram eliberat de existența mea aproape cazonă, intram la Alexandra (simțeam încă de pe scara întunecoasă și înghețată gustul de ceai bun) și aveam impresia că mă întorc de-a binelea, că intru într-o casă care mă

așteaptă și pe care nu trebuie să o părăsesc a doua zi. Eram în sfârșit acasă.

De atunci, în viața mea de adult, nu am mai putut regăsi niciodată senzația aceea de permanență...

Am primit, desigur, de-a lungul acestor vizite, o educație franceză. Dar o educație fără sistem, fără nici o premeditare. O carte lăsată deschisă pe colțul unei mese, un cuvânt rusesc a cărui origine franțuzească mi-o dezvăluia Alexandra... Sentimentul că mă aflu, în sfârșit, acasă se amesteca imperceptibil cu limba aceea străină pe care o învățam. Aliajul devenea atât de intens încât, mulți ani mai târziu, franceza avea să evoce pentru mine un loc și un timp asemănătoare atmosferei unei case din copilărie pe care nu am cunoscut-o niciodată.

Începuse să mă învețe limba ei pentru că, în pustietatea vieții noastre de atunci, era ultima bogăție ce-i mai rămăsese și pe care o putea împărți. În câte o seară, din când în când, chiar limba aceea îmi dădea iluzia unei vieți de familie. Existase probabil un prim impuls, un cuvânt, o poveste, trezirea curiozității, nu-mi mai

aduc aminte. Îmi amintesc în schimb foarte bine de ziua când am pătruns într-o odăiță pe care incendiul din primăvara lui 1942 o izolase de restul casei. De douăzeci de ani, acest refugiu de sub acoperiș rămăsese inaccesibil, condamnat de scândurile groase pe care le fixaseră locatarii în locul zidului spart. Ușa acestei cămăruțe se deschidea în afară, în golul ce dădea spre aripa prăbușită. Ca să ajung acolo, am trecut prin fereastra de pe palier. Era o acrobație nu lipsită de risc, de vreme ce trebuia să mă agăț de un ciot de bârnă, să-mi sprijin piciorul de o bucată de podea dispărută și, lipindu-mi tot corpul de lemnul ars, să apuc clanța. Am descoperit înăuntru resturile bibliotecii lui Samoilov, pachete întregi de cărți distruse de foc, de vreme, de ploaie. Mai ales cărți străine, inutile pentru locatari și salvate de focul din sobe datorită izolării acestei odăi. Adusesem câteva din periculoasa mea expediție. Alexandra m-a certat (nu aveam decât șapte ani), apoi mi-a arătat cărțile ei. Oare proveneau din aceeași bibliotecă devastată sau dintr-un trecut mai îndepărtat? Nu știu. Astăzi, nu-mi mai aduc aminte decât de clipa

aceea: mă întind pe scândurile negre, încerc să prind clanța și, deodată, îmi văd fața reflectată într-o oglindă cu ramă poleită atârnată de perete, înțeleg că golul pe marginea căruia mă strecor a fost odată o cameră locuită, am timp să-mi privesc figura, o clipă din viața mea, extrema singularitate a acestei secunde, cerul din care se scurge o ninsoare înceată, aproape încremenită.

Educația mea franceză semăna cu efortul unui paleontolog de a reconstitui o lume dispărută pornind de la un schelet. Izolarea în care trăia pe atunci țara noastră făcea din universul francez un peisaj la fel de misterios ca acela din Cretacic sau din Carbonifer. Fiecare roman de pe rafturile Alexandrei devenea urma unei civilizații dispărute, eventual extraterestre, o fosilă, o picătură de chihlimbar având, în locul insectei închise, un personaj, un oraș francez, un cartier din Paris.

În anii care au urmat, Alexandra mi-a dat să citesc romane clasice, dar numai datorită odăiței blocate am avut impresia

acută că sunt, de fapt, un explorator. Am găsit acolo multe cărți franțuzești, unele distruse de umiditate și imposibil de citit, altele tipărite în vechea ortografie, cu o terminație a imperfectului care m-a derutat la început. Într-unul din aceste volume lăsate în voia sorții am descoperit o anecdotă care m-a impresionat (multă vreme mi-a fost rușine să mărturisesc) mai mult decât cine știe ce romancieri cu faimă. Era vorba de actrița Madeleine Brohant, celebră în vremea ei, dar care își trăia ultimii ani într-o sărăcie lucie, locuind la etajul patru al unui bloc uitat de vreme din Strada Rivoli. Unul dintre puținii prieteni care-i rămăsese credincios se plângea într-o zi, gâfâind din greu, de dificultatea de a urca scările. „Dar, dragul meu, i-a răspuns artista, doar scara asta mi-a mai rămas ca să fac inimile să bată mai tare!" Nici cele mai strălucite versuri alexandrine, nici romanele cele mai ingenioase nu m-au învățat vreodată mai mult despre natura spiritului francez decât aceste vorbe spuse cu o blândă amărăciune, a căror unduire vocală am impresia că o aud și acum.

Există oare o urmă de logică în această ucenicie? O operă de ficțiune i-ar putea schița cu ușurință etapele, progresele, acumulările. Memoria mea nu a păstrat decât o brumă de clipe sau de iluminări fără vreo legătură între ele. Replica actriței Madeleine Brohant, ca și acea zi din viața agitată și neconformistă a ducesei de Longeville. Însetată, aventuriera înșfacă un pahar cu apă ce i se aduce, bea și declară cu un suspin voluptuos: „Cât îmi pare de rău că nu e vorba de un păcat!"

Exista deci o legătură între aceste cioburi păstrate în ungherele memoriei. Arta vorbirii sau a cuvântului de spirit, cultul contrasensului, jocul de cuvinte care făcea elementul real mai puțin definitiv și judecățile mai puțin previzibile. Pe vremea aceea, în viața cotidiană rusească încă mai aveau ecou etichetele staliniste: expresii ca „dușman al poporului", „trădător al Patriei" nu ieșiseră încă din uz. De altfel, la orfelinat, cu toate visurile noastre eroice, știam prea bine că tații noștri erau desemnați chiar prin acești termeni. Cuvintele, turnate în tiparele propagandei, aveau o duritate de oțel, o greutate de fontă. În timp ce ardea

broşurile lui Hruşciov, bătrânul fochist bolborosise cuvântul „voluntarism" (acuzaţie oficială auzită probabil la radio şi pe care o pronunţa cu greu, ca şi cum ar fi fost numele complicat al unei maladii ruşinoase). Nu ştiam ce înseamnă, dar încercam o admiraţie ascunsă faţă de forţa acelui „ism" care îl dobora la pământ pe primul bărbat al ţării şi îi obliga pe profesorii noştri să ocolească unele pasaje din manuale.

Probabil că, inconştient, făceam o paralelă între această limbă de oţel şi uşurinţa paharului cu apă devenind păcat pe buzele ducesei de Longeville, blândeţea aeriană a unei scări care mai făcea inimile să bată. Cuvinte care ucideau şi cuvinte care, folosite într-un fel anume, redau libertatea.

Acest contrast mi-a îndreptat paşii, într-o bună zi, către Alphonse Martinville... Cu mâinile pline de funingine, făceam ordine printre volumele care adesea mi se scurgeau în bucăţi printre degete. Uşa odăii părăsite lăsa să se întrevadă un cer de primăvară, blând şi luminos, şi, cu toate acestea, paginile cărţii peste care

dădusem sub un pachet de ziare vechi fremătau de furie revoluționară, de zgomotul ghilotinei. Mulțimea acelui An II, setoasă de sânge, ploaia din 15 brumar* care cădea peste lama ghilotinei, peste eșafodul pe care nimeni nu mai avea timp să-l spele. Își făcu apariția un tânăr condamnat. „Prezintă-te în fața noastră, Alphonse de Martinville!" a ordonat președintele. Surprins că i s-a adăugat la nume particula nobiliară, tânărul a răspuns cu un curaj disperat: „Am venit aici ca să fiu scurtat, nicidecum lungit!" Această replică promptă a cucerit mulțimea și a plăcut tribunalului. S-a auzit un strigăt: „Cetățeni! Dați-i drumul spre larg!" Veselia a devenit generală. Martinville a fost achitat.

Dintre toate acele opere, pe unele le-am reținut, cam împotriva voinței mele, din cauza însemnărilor făcute cu cerneală violetă pe marginea paginilor. Una, mai

* Cea de-a șasea lună a calendarului republican adoptat în timpul Revoluției Franceze și care cuprindea perioada 19/22 februarie – 19/21 martie (n. tr.).

ales, era copios adnotată: *Se va îmbunătăți oare specia umană?* Aveam vârsta la care acest titlu nu părea încă ridicol. Am urmărit îndelung drăgălașele *Nota bene* și *sic* înscrise de fostul proprietar al casei, negustorul Samoilov, un autodidact de seamă pe care mi-l închipuiam în biroul său, seara, purtând pe nas ochelari rotunzi și mari, cu fruntea încrețită și cu degetul alunecând peste frazele unui gânditor francez căzut în uitare.

De altfel, mai mult decât marii clasici și avatarurile istoriei, cel mai tare m-a pasionat un manual franțuzesc despre diferitele procedee de călire a lamelor de cuțit. Petreceam ore în șir descifrând metodele explicate (îmi aduc aminte una: praf de grafit amestecat cu ulei...), încercând să confecționez replica unui pumnal care purta exaltantul nume *Misericordia*. Manualul vorbea despre originea și modul de folosire al acestuia. Atunci când un cavaler doborât la pământ refuza să se predea, apărat de armură, se recurgea la această lamă lungă și fină „care îi străpungea inima precum acul unui scorpion".

Educația mea franceză era într-adevăr prea puțin școlărească.

Seara aceea de noiembrie semăna cu celelalte, dar era în același timp diferită. Până la urmă i-am povestit Alexandrei de bătaia mea cu ceilalți, modul în care mă batjocoriseră: „...taică-tău omorât ca un câine." Și-a întrerupt lucrul, a pus pe masă cămașa mea căreia îi cosea nasturii și a început să vorbească, pe un ton cât se poate de natural, despre părinții mei, reluând o poveste pe care, fragmentar, o cunoșteam deja: cum au fugit, cum s-au stabilit la nord de Caucaz, cum m-am născut, cum au murit...

Într-un roman, copilul ar fi trebuit să asculte o astfel de povestire cu o atenție îndurerată (câte cărți nu aveam să citesc mai târziu, adesea patetice și lacrimogene, despre căutarea originilor familiale!). De fapt, o urmăream cuprins de o insensibilitate opacă, într-un fel de surzenie resemnată. Alexandra și-a dat seama, a înțeles fără îndoială că ceea ce conta pentru mine, pentru noi toți, cei de la orfelinat, nu era adevărul faptelor (același, în linii mari, pentru toți părinții noștri), ci frumoasa legendă a unui ofițer condamnat pe nedrept și care avea să deschidă într-o bună zi ușa clasei. A continuat

totuşi, ştiind că ceea ce-mi încredinţează mi se întipăreşte în memorie, fără să ştiu, putând astfel scăpa de uitare.

O ascultam cu gândul aiurea, aruncând, din când în când, o privire pe paginile cărţii deschise în faţa mea, peste fraza pe care o preferam tuturor adevărurilor lumii reale: „Astfel muri pentru cele trei flori de crin... unul dintre cei mai curaţi şi mai frumoşi soldaţi ai bătrânei Franţe..."

Încăierarea care mi-a interzis să visez la un tată erou a avut și o altă consecință. După câteva zile, un elev a pescuit din farfurie un os pe care l-a aruncat peste masa din cantină în direcția mea. Strigătul lui „La câini!" a fost urmat de un hohot de râs general, înlocuit imediat de o tăcere încordată și de priviri coborâte în farfurii: în pragul ușii apăruse un supraveghetor. „Ce te-a apucat să arunci cu mizerii peste tot? s-a răstit el arătând cu degetul osul care zăcea lângă farfuria mea. Nu mai capeți mâncare în seara asta. O să speli coridorul din fața camerei lui Lenin. Și să nu găsesc urmă de praf!"

În singurătatea coridorului prelung care ducea spre „camera lui Lenin" (pe jumătate muzeu, pe jumătate cameră de tezaur, omagiind, în fiecare școală din

țară, amintirea marelui bărbat), mă simțeam aproape fericit. Cuprins de acea fericire care vine după dispariția oricărei speranțe și care ne învață că toate durerile sunt, până la urmă, suportabile. Duşumeaua umedă reflecta lumina singurei lămpi aprinse la capătul coridorului. Ameţiţi de acel du-te-vino al şomoiogului, ochii mei păreau să descopere pe suprafața întunecată și umedă adâncimea înșelătoare a unei lumi tainice.

După ce mi-am sfârșit corvoada, am târât găleata până la toaletă. Când mă spălam pe mâini, am observat pe perete, în jurul robinetului, pete maronii. Erau picăturile uscate din sângele meu, urmele bătăii din urmă cu câteva zile. Sângerarea de-atunci și sfâșietoarea tandrețe la amintirea femeii care își masa sânul stâng... Am stropit zidul pătat și l-am frecat cu grabă, ca și cum, altfel, cineva mi-ar fi putut ghici secretul.

Am rămas multă vreme în cămăruța în care se țineau măturile şi în care pusesem găleata. Îmi plăcea încăperea : cutiile de săpun cafeniu răspândeau un miros sălbatic, geamlâcul deschis spre noaptea înghețată, trupul meu chircit lângă țevile

caloriferului care îmi încălzeau genunchii prin postavul pantalonilor... Spațiul meu vital. Mi-am dat seama de aceasta chiar în seara aceea: o insulă infimă în care lumea nu cunoaște durerea. De cealaltă parte, totul se sfârșea rău. Dintr-un reflex de claustrofobie, fără îndoială, am căutat în gând o ieșire, o prelungire a acestui moment de pace, un arhipelag al bucuriilor de scurtă durată. Mi-am amintit de una dintre ultimele lecturi din casa Alexandrei. Dădusem peste un cuvânt necunoscut, *„estran"*; mi-a explicat, în franceză, înțelesul acestuia și gândul mi-a zburat la o limbă de nisip eliberată de valuri și, fără să fi văzut vreodată marea, am avut iluzia perfectă că mă aflu acolo, că observ tot ce poate uita un ocean pe plajă, după ce-și retrage apele. Acum înțelegeam că acel *„estran"*, al cărui echivalent în rusește nu-l cunoșteam, era și viața mea, ca și etajul al patrulea al unui imobil vechi în care locuia Madeleine Brohant.

Probabil că în seara aceea mi-am dat seama pentru prima dată cu atâta claritate de ceea ce îmi oferise Alexandra cu limba ei ciudată...

Ușa s-a deschis brusc. Intrusul dădea impresia că se întoarce în propria-i casă. Era Țăranu'. M-a privit înciudat, dar fără asprime și a mormăit: „Tu ai făcut toată apăraia aia pe coridor. Am alunecat zece metri pe cur. E mai rău ca un ghețuș..." Ținea sub palton un pachet învelit în ziar. Răceala zăpezii adusă de el s-a amestecat cu un miros de afumătură, plin de savoare, care m-a făcut să înghit în sec și mi-a amintit că nu mâncasem de la prânz. Țăranu' mi-a observat mutra înfometată și a zâmbit satisfăcut.

— Nu ți-au dat nimic de haleală căcănarii ăștia? m-a întrebat el, scoțându-și paltonul.

— Nimic, am răspuns eu cu o voce gâtuită, surprins de calificativul aplicat celorlalți.

— Cu atât mai rău pentru ei. Au parte de porția zilnică de tocană de care nu s-ar atinge nici câinii. Noi o să ne ospătăm cu asta...

Și, cu câteva gesturi, a transformat odăița într-o adevărată sufragerie. Un capac așezat pe o găleată a devenit masă, alte două căldări întoarse cu fundul în sus, scaune. Din ziarul mototolit și-a făcut

apariția un pește fript, lat și dolofan, cu aripioarele înnegrite de foc... Am început să mâncăm. Țăranu' a început să-mi povestească de ieșirile lui clandestine la pescuit, de șmecheriile folosite ca să iasă din orfelinat. Ciulea urechea din când în când la zgomotele de afară, apoi își relua povestirea pe un ton mai scăzut... La sfârșitul ospățului, niște pași în spatele ușii ne-au făcut să tresărim. Am auzit glasul unui supraveghetor strigându-mă. Țăranu' a sărit în picioare, mi-a întins o găleată și, deschizând ușa, s-a ascuns în spatele ei.

— Ce faci aici? m-a întrebat omul, bâjbâind cu degetele pe perete, fără să găsească întrerupătorul.

— Păi nu făceam nimic. Puneam doar găleata la loc, i-am răspuns pe un ton arțăgos care m-a surprins până și pe mine.

Supraveghetorul, rămas în penumbră, a amușinat în aer, dar, cum bănuiala i s-a părut prea fantezistă, a plecat bodogănind.

— Bine, bine, pune totul la loc și după aia, marș în pat.

Ghemuit în spatele ușii, Țăranu' a ridicat degetul mare în sus, în semn de aprobare:

— Bine jucat!

Abia sus, la dormitoare, înainte de a ne despărți, avea să-mi spună, cu o voce inegală, care trădează vorbele scoase din străfundul sufletului și a căror rostire îți dădea frisoane: „Știi... și pe taică-meu... l-au împușcat. Voia să fugă... împreună cu un camarad... Gardienii i-au prins și i-au doborât cu mitraliera. Un bătrân mi-a povestit că, în lagăre, fugarii uciși erau lăsați câteva zile în văzul lumii, în fața barăcilor, ca să știe și alții ce-i așteaptă... Și maică-mea, când a auzit asta, s-a pus pe băut, și, când a murit, doctorul spunea că era ca și arsă pe dinăuntru. Și până atunci, repeta tot timpul: «A făcut asta doar ca să te vadă pe tine.» Iar eu n-o credeam..."

Prietenia taciturnă care ne-a legat m-a învățat multe lucruri. Sărăntocul cel mai disprețuit al orfelinatului, Țăranu' era de fapt cel mai liber dintre noi. Îl vedeam mai în fiecare zi ducând gunoiul, dar nu știam că se oferă singur, putând astfel să bată coclaurile, să meargă pe malul gârlei, aventurându-se uneori chiar până la Volga. Era și singurul care accepta realitatea și nu vorbea niciodată de ofițerul ce avea să

bată la uşa clasei. De fapt, nu accepta acea realitate construită anume pentru noi, cu mituri, eroi decăzuţi şi cărţi arse în soba fochistului. Iar în timp ce, înainte de începutul orelor, noi eram aliniaţi pe clase pe coridor şi ascultam, fără să auzim, răcnetele cântate ale difuzorului („Partidul lui Lenin, puterea poporului, ne conduce spre victoria triumfală a comunismului!"), Ţăranu' se strecura pe sub sălcii, în pâcla dimineţii, spre apele abia trezite din somn, mărginite de primele gheţuri. Acolo se afla realitatea lui...

Şi îmi spuneam că acea parcelă de plajă, numai a mea, nu era prea departe de dimineţile ceţoase ale lui Ţăranu'.

Ţara nisipurilor, tărâm de refugiu, unde încă mi-era cu putinţă să visez, se ivea pe bucăţi, fără nici o logică, printre rămăşiţele bibliotecii lui Samoilov. Aici am găsit într-o zi o pagină ruptă, cu marginile pârlite de flăcări, un început de poezie al cărei autor nu-l voi afla niciodată:

Răsare soarele la Nancy,
Se află chiar peste Bourgogne,
O să-l vedem curând aci,
Şi o să plece spre Gascogne.

Nici o geografie nu-mi va da o senzație mai fizică a pământului Franței decât acest teritoriu, care mi-a părut, potrivit hărților, mult prea mic pentru a cuprinde mai multe fuse orare. Poetul exprima intuitiv spațiul îndrăgit, senzația carnală a patriei care ne permite să îmbrățișăm dintr-o singură privire o țară întreagă, să-i percepem distinct nuanțele, atât de diferite de la o vale la alta, varietatea peisajelor, substanța unică a fiecăruia din orașe, sămânța minerală a zidurilor acestora. De la Nancy până în țara gasconilor...

Nu aveam impresia că urmăresc vreun scop anume scotocind printre cărțile zdrențuite din odaia uitată. Era simpla curiozitate a unui scormonitor de poduri, plăcerea de a da peste un tom scăpat de flăcări, peste vreo gravură intactă, peste o notă caligrafiată în vremuri apuse. Dar, mai ales, bucuria de a coborî cu brațele pline de aceste descoperiri și de a le arăta Alexandrei. Și totuși, la scurt timp după ce parcursesem catrenul din pagina smulsă, am înțeles ce mă făcea să petrec ore în șir printre acele cărți mutilate. În fundul unei lăzi ale cărei

scânduri se transformau în nisip sub degetele mele, am găsit o *Istorie a Imperiului de Jos* cu paginile lipite de umezeală, apoi o carte în germană tipărită în exuberantele caractere gotice și, în sfârșit, o *Notă funebră*, fără coperte. Nu-mi mai aduc aminte cui îi era adresată. Când am citit-o, am avut senzația confuză a umbrei unei întregi genealogii de mult apuse. Am reținut în schimb, și încă pe dinafară, cuvintele lui Francisc I, citate de autor și subliniate cu cerneală violetă, a cărei culoare veștedă am recunoscut-o: „Suntem patru gentilomi din Guienne care luptăm cot la cot împotriva tuturor celor ce se vântură prin Franța: eu, Sansac, Montalembert și La Châtaigneraie." Îmi închipuiam țara îmbrățișată dintr-o privire, urmând mersul soarelui, de la Nancy în țara gasconilor și îmi dădeam seama că privirea le aparținea celor patru cavaleri care scrutau, spre a-l apăra mai bine, pământul natal.

În lecturile mele, căutam lucrurile de care fusesem lipsit. Să mă leg de un loc (cel al propriei nașteri era prea nedefinit), să-mi creez o mitologie personală, un trecut

de familie. Dar mai ales să găsesc lucruri interzise de ceilalți: acea libertate divină de a reinventa viața și de a o popula cu eroi. Cei patru cavaleri din Guienne erau pentru mine mult mai reali decât fantomele ofițerilor arătoși care bântuiau dormitoarele comune din orfelinat.

Credeam oare cu adevărat în acele siluete ecvestre ce vegheau asupra Franței? Am impresia că da, așa cum crezi în noblețe, în compasiune, în sacrificiul de sine când ai unsprezece sau doisprezece ani. De altfel, nu eram interesat atât de realitatea acelei imagini, cât de frumusețea ei. Un drumeag pe vârful unui deal, praful care înăbușea zgomotul copitelor, cei patru tovarăși de arme înaintând fără grabă, când spre îngrămădirea cețoasă a munților, când spre deschiderea luminoasă a oceanului. Așa îi vedeam eu, era modul meu de a spera.

Țara aceea de vis a ajuns până la urmă să-și impună spațiul în mine, așa cum ni se imprimă în memoria vizuală traseul constelațiilor, sau în tălpi denivelările unui drum familiar. Mi-am dat seama de lucrul acesta la ultima lecție de literatură de dinaintea vacanței de Anul Nou.

Era o atmosferă studioasă. Unii dormitau hipnotizați de plutirea fulgilor mari de dincolo de ferestre, alții, în fundul clasei, se înecau în râsul lor înfundat trecându-și pe sub bănci un manual cu ilustrațiile mâzgălite. Din când în când, se auzea ca un tunet glasul învățătoarei, o femeie înaltă și osoasă, cu un maxilar pătrat și proeminent: „Cine vrea să rămână nemâncat până mâine?" Clasa încremenea, își relua comentariile, buchisind un poem de Lermontov, manualul trecut din mână în mână provoca din nou spasme de ilaritate. Când a ajuns sub ochii mei, nu mi-am putut stăpâni un surâs. Poemul studiat (închinat lui Napoleon) era ilustrat printr-o imagine ce-l prezenta pe împărat imediat după abdicare. O alegere nefericită, dacă te gândești la mania pușlamalelor de a profana personajele ilustre din manuale. Napoleon era așezat, avea un aer abătut, umerii prăbușiți, privirea fixă și picioarele mult depărtate. Și chiar între picioarele imperiale, o mână ticăloasă desenase un tub monstruos și păros și două bile imense. Altul, mai nevinovat, îi acoperise fața cu răni suturate și îi acoperise ochiul stâng cu o fâșie neagră de pirat. Am zâmbit,

spunându-mi că existau personaje cărora li se aplicau în cărțile noastre modificări mai infamante, adăugiri și mai exagerate... Tocmai în clipa aceea, învățătoarea a început să declame poemul.

Îl citea și bine, și rău. Rău, pentru că vocea ei era monotonă și vizibil atentă la moțăiala unora sau la șoaptele batjocoritoare ale celorlalți. Bine, pentru că banalitatea vocii te făcea să uiți, să uiți de femeia aceea cu siluetă colțuroasă, să uiți de clasă, să pătrunzi în universul nocturn al strofelor, să te trezești pe o insulă pierdută în mijlocul oceanului, lângă o lespede de mormânt care se deschide o dată pe an, la miezul nopții, în ziua de naștere a Împăratului. Defunctul se ridică și urcă pe puntea Olandezului Zburător care îl duce spre „Franța iubită unde și-a lăsat gloria, tronul, fiul moștenitor și paznicii credincioși". Debarcă în toiul nopții și trezește coasta pustie printr-un apel viguros ce răsună până în adâncurile țării. Patria însă rămâne surdă: „Grenadierii mustăcioși dorm în câmpia pe unde șiroiește Elba, sub zăpada Rusiei înghețate, în nisipul arzător al piramidelor." Își strigă mareșalii: „Ney! Lannes! Murat..." Nu se

apropie nimeni. „Unii au căzut pe câmpul de onoare, alții l-au trădat, vânzându-și spada." Cu un strigăt disperat își cheamă fiul, dar singurul răspuns este tăcerea funebră a golului. Zorii îl obligă să-și părăsească patria. Urcă din nou pe corabie, iar Olandezul Zburător îl poartă spre o insulă îndepărtată.

Nu avusesem niciodată până atunci o astfel de senzație de libertate față de realitate. Îmi venea să râd, atât eram de năpădit de bucuria acestei călătorii nocturne care reducea la nimic așa-zisa lume reală care mă înconjura: pereții clasei împodobiți cu banderole roșii cu citate din Lenin și din ultimul congres al partidului, clădirea orfelinatului, coșurile unei uzine uriașe în spatele râului plin de ghețuri. Bărbatul stând țanțoș pe puntea Olandezului Zburător, silueta cu bicorn nu avea nimic de a face cu acel Bonaparte ale cărui aventuri le învățam în cartea de istorie, nici cu „personajul literar" analizat de profesoară, nici cu micuțul îndesat cu picioarele depărtate din ilustrație. Exilatul întors pe coastele bretone, care își chema mareșalii, era o realitate intuită

de poet, mai adevărată decât istoria însăşi. Era mai credibilă, pentru că era mai frumoasă.

Ştiam că pasagerul Olandezului Zburător era din ţara celor patru gentilomi din Guienne, că putea, ca şi ei, să o îmbrăţişeze dintr-o privire, de la pădurile din răsărit până la nisipurile oceanului. Când, la sfârşitul orei, au început să pocnească pupitrele cu balamale ale băncilor noastre învechite, mi-am spus că poate voi reuşi să nu părăsesc niciodată, măcar în gând, ţara aceea din vis.

Ar fi trebuit, potrivit logicii căutărilor mele adolescentine, să mă scufund într-o singurătate tot mai disprețuitoare şi sălbatică, să adopt atitudinea unui tânăr rege în exil. O fiinţă sfâşiată între visul său francez şi realitate. S-a întâmplat însă cu totul altfel. Realitatea a fost cea care a dat lovitura de teatru.

La început a fost un simplu zvon, atât de incredibil încât, în timpul vacanţei de Anul Nou, nu-l pomeneam decât ca pe o glumă deşănţată. De altfel, vacanţa noastră nu semăna deloc cu aceea a

elevilor normali. Eram trimiși să curățăm calea ferată adesea blocată de viscol sau, din când în când, eram încolonați într-o gardă de onoare cu prilejul vreunei vizite oficiale. Trecutul glorios al orașului nostru atrăgea delegațiile străine. Plasați în jurul unui monument pentru cei căzuți, reprezentam „tineretul sovietic recules în fața amintirii de nesters a războiului". Se recurgea la noi mai ales în timpul vacanțelor, pentru că elevii normali erau greu de mobilizat în acele perioade. Mai mult, când era foarte frig, părinții refuzau să-și expună odraslele rafalelor înghețate la minus douăzeci și cinci de grade.

Era chiar foarte frig în acel sfârșit de decembrie. În ciuda poziției de drepți ce ni se impusese, coloana noastră tropăia pe loc, tălpile bocancilor vechi mărunțeau gheața și, ca să ne încălzim inima în așteptarea cortegiului oficial, comentam zvonul acela stupid. Cine era oare glumețul care-l răspândise?

La începutul școlii, știrea a căzut ca un trăsnet: zvonul nu era fals, de la anul, orfelinatul avea să fie închis.

În lunile următoare, am aflat amănunte: elevii vor fi repartizați în internate

obișnuite, cei mai mari la școli tehnice și în uzine, poate chiar în orașe îndepărtate. Nu am crezut cu adevărat decât în iunie, când, la încheierea cursurilor, ni s-a ordonat să cărăm la hala fochiștilor pupitrele noastre vechi. Până și atunci, păstrasem speranța că nu era decât o falsă alarmă. Și totuși, fiecare în felul său se pregătea de plecare.

Orfelinatul, un echivalent al închisorilor în care dispăruseră părinții noștri, și-a schimbat brusc aerul, ne-a dezvăluit partea sa ospitalieră, aproape familială. Viața celorlalți, a căror libertate o invidiasem dintotdeauna, ne înspăimânta acum. Eram ca pușcăriașul care, după ispășirea unei lungi condamnări, își numără ceasurile rămase, dar se teme în același timp de eliberare și, adesea, chiar înainte de ziua cea mare, evadează, se lasă prins și se întoarce la numărătoarea anilor de pedeapsă.

Aparent, viața cotidiană rămăsese aceeași. Cea mai importantă schimbare a fost un gen de solidaritate care ni s-a impus de la sine, dizolvând vechile caste care ne împărțeau între puternici și slabi.

impus de la sine, dizolvând vechile caste care ne împărţeau între puternici şi slabi. Puterea, duşmănoasă, necunoscută, se afla de acum în afara zidurilor noastre.

Într-o sâmbătă seara, în luna ianuarie, am urcat în camera părăsită unde aproape că terminasem trierea cărţilor. În penumbră, lumile lor s-au trezit, cuvintele au început să-mi sune înfundat în urechi. Pe un scaun se afla tăişul viitorului pumnal *Misericordia*... Alexandra m-a strigat de pe palier. Am aruncat o privire în jurul meu, gândindu-mă că în curând va trebui să mă despart de cărţi pentru multă vreme, poate pentru totdeauna, şi că va trebui să duc cu mine ţara născută din filele lor.

III

Iarna aceea a deschis o prăpastie între două generații, faimosul „după douăzeci de ani" care, prea vag pentru istorici, marchează totuși cronologia unei țări. Perioada de după război împlinise deja douăzeci de ani. O întreagă generație a avut timp să se nască, să crească și să procreeze. Toate acestea fără nici un război. Legăturile de sânge se diluau, moștenirea amintirii se destrăma, morții încremeneau definitiv în bronz. Chiar în anii aceia în orașul nostru s-a ridicat o pădure de monumente, imense blocuri comemorative de beton celebrând bătălia de la Stalingrad, statui ciclopice, s-au aprins „flăcări nestinse". Iar orfelinatul nostru a fost închis, carantina durase destul, noi ispășiserăm trecutul părinților și, din punct de vedere ideologic, era mai judicios

să fim împrăștiați, ca și cioburile acelui trecut, în mijlocul populației sănătoase.

Ultimele luni de dinaintea plecării au fost împărțite egal între exaltare și îngrijorare. Știam că mitul părinților-eroi nu le putea provoca decât zâmbete oamenilor printre care aveam să trăim. Nu numai că veneam dintr-un loc straniu, ci și din altă epocă, dintr-o vreme în care statuile se mișcau și vorbeau, având sângele încă fierbinte sub veșmântul de bronz. Ne dădeam seama cu toții că trebuie să prindem timpul din urmă, să ne câștigăm locul în realitatea celorlalți. Să învățăm să uităm.

Din lunile acelea mi-au rămas câteva fragmente, instantanee ale memoriei, desigur accidentale, dar fără de care aș fi fost cu totul altul. Printre altele, o după-amiază de ianuarie, pe un frig tăios care ne obligă să ieșim din imobilitatea impusă și să ne frecăm nasurile, în timp ce buzele nu mai simt nimic. Cortegiul pe care îl așteptăm pe o mare arteră a orașului întârzie. Toată lumea tropăie mărunt ca să nu se transforme într-un sloi de gheață: milițienii plasați din loc

în loc, noi în spatele lor, alți reprezentanți ai „maselor de oameni ai muncii". După zvonul care circulă din gură în gură, ar fi vorba de un personaj foarte important, Brejnev însuși, se șoptește în jurul nostru. Curiozitatea ne e atâtată de dorința de a ghici în ce mașină din cortegiu va călători personajul. Nu în cea din față, de asta suntem siguri. A doua, a treia? Secret de stat. Ne simțim în plină misiune. Dar coloana oficială tot nu sosește. Picioarele ne-au înghețat bocnă. Ca să facă haz de necaz, unul dintre elevi ne șoptește o glumă. Transmisă ca un abur, ne încălzește urechile. Un atentat împotriva lui Brejnev, trăgătorul ochește greșit, e arestat și anchetat: „Ce te-a împiedicat să ții corect? — Mulțimea. Fiecare voia să tragă primul." Râsul ne dezgheață buzele. Milițienii se întorc spre noi. Un supraveghetor apare brusc în mijlocul nostru și împarte câteva palme rapide... Cortegiul țâșnește cu o viteză atât de mare, încât e imposibil să observi geamurile în șuvoiul negru al limuzinelor. Mâinile noastre zvâcnesc prea târziu, salutându-i pe motocicliștii care încheie coloana. Au căștile albite de promoroacă

şi feţe îmbujorate... „Masele de oameni ai muncii“ rup rândurile şi se împrăştie, grăbite să se întoarcă acasă şi să bea ceva cald. Dar misiunea noastră nu s-a încheiat. Încărcaţi într-un autobuz, suntem duşi la soclul unui monument nou-nouţ, să jucăm, în maniera Potemkin, aceeaşi comedie a veseliei populare. Pe deal, vântul venit dinspre stepă e cumplit. Suntem aşezaţi într-un careu pirpiriu, ca să dăm impresia unei mulţimi impresionante. Nu mai vorbim, stăm nemişcaţi ca să nu le dăm supraveghetorilor ocazia să ne bruftuluiască. Ei înşişi par să înţeleagă absurditatea inumană a aşteptării. Începe să se întunece şi cortegiul tot nu soseşte. Un gradat se apropie de noi şi îi spune ceva la ureche unui supraveghetor. Acesta ne zâmbeşte cu oarecare tristeţe: „Pe loc repaus!“

În momentul acela o şterg. Lumea e prea obosită ca să ne mai numere. Cobor dealul pe partea cealaltă şi alerg spre oraş. Nu-mi dau seama de motivul acestei evadări. Poate dispreţul faţă de vizitatorul de seamă care nu a catadicsit să se arate. Sau îmi închipui bucuria celorlalţi figuranţi

care au ajuns deja acasă și beau un ceai fierbinte, în mijlocul familiei. Probabil că e vorba de gândul acesta. Intuiția de-o clipă a acestui „acasă", cu căldura și liniștea sa. Parcurg străzile imitând mersul trecătorilor, intru într-un magazin, stau pe loc un moment, pierdut în mulțimea dintr-o stație de autobuz. Cu speranța nemărturisită că viața lor mă va aspira, că voi deveni unul de-al lor. Un ecran, ca un strat subțire de gheață, mă desparte de oamenii aceștia... Fără vreo intenție anume, mă trezesc într-o biserică, doar așa, ca să mă încălzesc. Refuzul oricărui lucru legat de religie e instinctiv. Nu-mi plac bătrânele care se închină și bolborosesc în fața icoanelor afumate. Ecoul sub bolți este neplăcut și rece. Iconostasul te copleșește cu bogăția lui strălucitoare. Nici măcar flacăra lumânărilor nu reușește să-mi dezmorțească degetele, le arde, le mușcă sau le ocolește. Mi-aduc aminte că odată, la orfelinat, a fost scos în fața noastră un elev ca să fie pedepsit pentru greșeala sa rușinoasă : fusese dus în taină la biserică de o mătușă retrogradă ca să fie botezat ! Disprețul nostru pentru roșcovanul acela cu lacrimile în gât era cât se

poate de sincer. „Una din babele astea", îmi spuneam uitându-mă acum la spinările lor încovoiate. Vocea preotului e ușor văicăreață, tremurând din cauza frigului. Îi pricep cu greu litania, ne cheamă la rugăciune, ne îndeamnă să ne rugăm pentru noi, pentru aproapele nostru, pentru morți... Mă întorc la orfelinat puțin înainte de cină. Nu pot mărturisi nimănui că prima mea tentativă de a trăi printre ceilalți a eșuat.

Nu aș fi devenit cel de acum fără noaptea aceea de sfârșit de iarnă. Mai precis, ora aceea anume când, pentru un răgaz prea scurt, se opreau trenurile care treceau pe lângă locuința Alexandrei. În timpul zilei, șinele, aflate la câțiva pași de construcția de lemn, își făceau auzită simfonia asurzitoare la trecerea fiecărei garnituri ce traversa orășelul. Localnicii nici măcar nu-și mai dădeau seama de toate aceste zdruncinări, hodorogeli, țiuituri, scârțâieli, zgomote de tot felul ce creșteau și scădeau. Puteau recunoaște după ureche hodorogeala grea a unui tren venit din Urali cu vagoanele încărcate de minereu, unda de șoc iscată de expresul de

Novosibirsk, interminabila zdrăngăneală a cisternelor negre care aduceau petrolul dinspre Marea Caspică... În toată această viață feroviară, pe la ora două noaptea, exista un moment gol, o pauză scurtă între convoaiele cele mai întârziate și cele care urmau să trezească din somn gara de triaj la primele ore ale dimineții. Uneori, pauza aceasta nocturnă era spartă de trecerea foarte rapidă a unor trenuri speciale. Din patul meu, despărțit de restul odăii printr-un paravan învechit, mi-era de ajuns să întind gâtul ca să văd defilarea platformelor lungi, a prelatelor ce lăsau să se vadă țevile de la blindate, forma tunurilor. Îmi aminteam atunci ce ne povesteau profesorii noștri despre viața planetei. Armele acelea le erau destinate fără îndoială luptătorilor din Vietnam pe care americanii îi pârjoleau cu napalm, cubanezilor sufocați de blocadă, africanilor care se băteau pentru libertate. Argumentul mi se părea drept. Îmi plăcea să fiu trezit de trenurile acelea pline de mister.

În noaptea aceea am ratat trecerea convoiului nocturn. Când m-am sculat din pat, pe sub fereastră se scurgea deja

ultima platformă. Am observat numai volumul neobișnuit al mașinăriilor transportate: înălțimea prelatelor depășea etajul întâi. „Rachete, probabil...", m-am gândit eu, pe jumătate adormit, și am rămas o clipă ascultând prelunga stingere a zgomotului. Cum se întâmplă mai totdeauna după dezghețul din februarie, noaptea era rece și senină. În partea de sus a geamului, unde chiciura nu-și întinsese rămurelele, întunericul avea strălucirea unei bucăți de granit șlefuit. Între două stalactite de gheață atârnate de streașină, o stea ieșea la iveală, vie și conștientă de viața noastră, de existența bătrânei căsuțe de lemn suspendată într-o izolare totală, în splendoarea cam înfricoșătoare a unui cer pe cale de trezire.

Ultimele vibrații ale șinelor s-au stins, liniștea devenea absolută. În momentul acela am distins un murmur imperceptibil care tulbura așternerea tăcerii. Am ciulit urechea și am recunoscut vocea, sau mai degrabă umbra vocii Alexandrei. Tavanul era luminat slab de reflexiile veiozei. Ușor rușinat că am surprins șoaptele, mă pregăteam să mă culc la loc, când

deodată mi s-a părut că-mi aud numele. „Poate o doare inima, mi-am spus, şi nu are putere să mă strige...“ Îngrijorat, dar fără să vreau să mă trădez, am dat uşor la o parte mătasea ponosită a paravanului... Într-un colţ al odăii, de cealaltă parte a dulapului care ascundea micul meu adăpost, am văzut o bătrână aşezată pe pat, ţinându-şi picioarele ce-i ieşeau de sub o cămaşă lungă de noapte întinse pe un covoraş. La început mi s-a părut o necunoscută. Părul alb despletit îi cădea pe umeri. Poziţia ei m-a frapat: ţinea capul aplecat adânc şi-şi apăsa fruntea cu degetele. Iar în murmurul surd al cuvintelor mi-am recunoscut din nou numele...

Nu m-am gândit, nu mi-am spus: „O femeie care îşi spune rugăciunea“. Intuiţia mea era, în clipa aceea, mult mai puţin reflexivă. Am simţit cu toată fiinţa infinitul negru în care se află pierdută casa noastră, prăpastia nopţii, întinderile îngheţate ale cerului şi pământului, iar în adâncul acestei nemărginiri, o femeie îmi rostea prezenţa în univers.

Lampa s-a stins. Am rămas întins în pat, fără să dorm. În mijlocul vacarmului

matinal al trenurilor, mi-am adus aminte că murmurase niște vorbe tainice în limba sa maternă.

După câteva zile, când mi-am găsit cuvintele ca să pot înțelege noaptea aceea, mi-am adus aminte de litania preotului, vocea aceea inegală care nu-mi plăcuse deloc. Ne chema să ne rugăm, printre altele, „pentru cei pentru care nu se roagă nimeni". Expresia aceasta, pe care atunci nu o înțelesesem, îmi părea acum sfâșietor de dreaptă. Neștiind nimic despre practica religioasă, vedeam în rugăciune mai degrabă faptul de a te gândi la o ființă, de a-ți închipui singurătatea ei rătăcită sub cerul acesta, de a i te apropia în gând, chiar dacă omul acela nu avea habar, sau mai ales dacă nu avea habar că te gândești la el.

„...Cei pentru care nu se roagă nimeni." În amețeala unei dimineți care întârzia să se arate, l-am ajutat pe Țăranu' să-și adune undițele în care nu se prinsese nimic. Focul de vreascuri pe care îl aprinsese devenea deci inutil. „Lunile cu litera *r* sunt nasoale pentru pescuit", mi-a explicat el în glumă. Eram în primele zile

din martie. Eșecul nu părea să-l afecteze. S-a așezat pe scheletul unei bărci vechi, a scos un coltuc de pâine din care mi-a întins o jumătate. Norii începeau să pălească deasupra râului acoperit încă de o carapace alburie. A mâncat, apoi a rămas nemișcat, tăcut, cu privirea pierdută dincolo de râu. Îl priveam atent, insistent chiar. „...Cei pentru care nu se roagă nimeni", mă gândeam eu.

— Deci vrei să te duci să o vezi? mi-a spus deodată, fără să se întoarcă spre mine.

— Pe cine să văd? am întrebat eu perplex.

— Nu mai face pe prostul, știi foarte bine: pe infirmieră.

— Dar... pentru ce? Bați câmpii...

A tăcut, cu ochii pierduți din nou în mărăcinișul de pe maluri. Căutam cu febrilitate ce anume mă putuse trăda de-a lungul convorbirilor noastre. Nimic. Sau totul... Fiecare cuvânt, fiecare gest.

„Dă-mi mâna", mi-a comandat el brusc pe un ton aproape brutal, ridicându-se. I-am întins mâna dreaptă, mi-a respins-o, m-a apucat de cealaltă mână și, până să apuc să reacționez, mi-a tăiat palma cu o bucată de gheață, cel puțin așa mi s-a

părut. Nu, de fapt, era o monedă de cinci copeici ascuțită ca o lamă de ras. Rana, nu prea adâncă, a prins să lucească și să sângereze.

„O să-i spui că e din cauza bacului ăla plin de rahat și ruginit..." Mă uitam nehotărât când la el, când la firicelul de sânge. „Du-te", mi-a spus el încet, fără brutalitate, și mi-a surâs cu o expresie de bunătate pe care n-o mai întâlnisem pe nici unul dintre chipurile din orfelinat.

La orfelinat, am căzut din nou pentru câteva clipe în acea stare hipnotică pe care încetineala femeii o făcea să domnească în jurul ei. Pentru mine, o stare de fericire, un amestec de blândețe maternă și de tandrețe amoroasă.

În odaia părăsită nu mai rămăseseră din biblioteca lui Samoilov decât volume făcute praf de incendiu. Cu mâinile pline de cenușă, încercam să le readuc la viață mai mult din respect pentru infirmitatea lor. Adesea lectura devenea imposibilă. Abia aveam timp să apuc o pagină înnegrită de foc, că aceasta mi se fărâmița printre degete, ducând cu ea pentru

totdeauna cuprinsul. Așa am citit, fără să mai pot reciti, un scurt poem care se afla într-un straniu acord cu fragilitatea acestei unice lecturi. Nu cunoșteam autorul, era fără îndoială unul dintre poeții obscuri de la periferia romantismului. Biblioteca lui Samoilov, adunată cu apetitul omnivor al neofitului, abunda în astfel de nume, omise de antologii, și ar fi putut reconstitui – aveam să-mi spun după mulți ani – o istorie literară originală, aproape paralelă cu cea predată în școli și ținută la mare cinste.

Poemul purta titlul *Ultimul careu*, împrumutat, probabil, de la Hugo, un ecou al epopeilor războinice de la începutul secolului al XIX-lea. Soldații din formație cădeau unii după alții în fața asaltului dușmanilor mai numeroși și mai bine înarmați. Eroul nu avea decât o teamă, să nu-și vadă camarazii cedând. Rezistau încă bine (o rimă îmi va reveni mai târziu în memorie „baterie – frăție"), își strângeau rândurile ca să închidă breșele deschise de cei căzuți. Până la urmă, nu rămâneau decât doi, eroul și prietenul său. Spate în spate, se luptau numai din bravură, temându-se fiecare să-l lase

singur pe celălalt. Când inima războinicului a fost, în cele din urmă, străpunsă, acesta s-a întors și a văzut în locul camaradului său un înger cu aripile puternice pătate de sânge.

Pagina mi s-a scurs printre degete ca un strat subțire de argilă. Acest aspect imaterial a întărit efectul cuvintelor. Puține strofe aveau să persiste în memoria mea cu atâta vitalitate ca aceste versuri aproape anonime.

Îmi mai aduc aminte de una dintre ultimele lecturi (dacă nu chiar ultima) în prezența Alexandrei. Era o seară de sfârșit de martie, când întunericul nu se lăsase încă și ne puteam bea ceaiul și citi fără să aprindem lampa. Mai trecea câte un tren, și în compartimentele luminate se ghicea viața pasagerilor : o femeie care broda o cuvertură pe cușetă, un tânăr cu mâinile făcute streașină și cu obrazul lipit de geam, ca și cum mai spera să-i vadă pe cei pe care tocmai îi părăsise... Alexandra deschisese fereastra, adierea călduță aducea mirosul amărui plăcut al ultimului strat de zăpadă, al scoarței umflate a copacilor. O promisiune de primăvară.

Mă gândeam la toate acestea urmărind-o pe Alexandra cum citea cu glas tare, cu o umbră de zâmbet în colțul buzelor. Mi-am imaginat pentru prima dată ce poate simți o femeie la apropierea unei noi primăveri. O femeie de vârsta ei. Sau poate vârsta nu avea importanță?

Cartea din care citea provenea din biblioteca răvășită, din acel vraf de volume de autori uitați din care făcea parte și *Ultimul careu*. Era o culegere de texte scurte, interesante doar prin construcția atractivă ce lăsa să plutească în aer suspansul, pe cuprinsul unei jumătăți de pagină, înainte de triumful Binelui. Ascultam, legănat de epilogurile ușor de prevăzut, când deodată, povestirea următoare, și mai scurtă decât celelalte, a rupt fluxul narațiunii. Un îndrăgostit face o pasiune nebună pentru o tânără pe cât de frumoasă, pe atât de crudă, își mărturisește iubirea și îi oferă inima. „Nu, dragul meu, inima ta îmi aparține deja. Ca să-mi dovedești că mă iubești cu adevărat, adu-mi inima mamei tale, da, inima smulsă din piept." Îndrăgostitul aleargă acasă, își înjunghie mama și îi ia inima. Grăbit să-și mulțumească iubita,

se împiedică pe drum și scapă inima care se rostogolește printre pietre. Îndrăgostitul icnește, se ridică și, deodată, aude un glas îngrijorat, inima mamei: „Te-ai lovit rău, fiule?"

Nu mai țin minte când am sărit în sus, am ieșit din odaie și am luat-o la fugă. Pur și simplu, după o pierdere totală a cunoștinței, m-am trezit în picioare, în cămăruța părăsită în care se pare că ajunsesem ieșind pe palier, strecurându-mă pe lângă zidul casei pe o scândură putredă și împingând ușa. Eram aici, îmi muș-casem buzele până la sânge ca să nu urlu, ochii mei nu deslușeau nimic la început, apoi am văzut golul din spatele ușii: câmpul acoperit de o zăpadă cenușie, obosită, cerul stins, primăvara. O lume cu totul familiară și de nerecunoscut. Alexandra nu m-a strigat, m-a lăsat singur și a așteptat liniștită să cobor. Nu a mai adus niciodată vorba despre povestirea aceea.

Mulți ani mai târziu, diferența dintre limba maternă și cea învățată urma să devină un subiect la modă. Aveam să aud adesea că numai prima poate evoca

legăturile cele mai profunde şi mai subtile – cele mai intraductibile – din sufletul nostru. Mi-am adus aminte atunci de iubirea maternă pe care o descoperisem în franceză, într-o cărţulie de doi bani cu filele atinse de flăcări.

În vâlvătaia soarelui, imense blocuri de gheață coborau de-a lungul fluviului, se spărgeau, dându-și la iveală grosimea ce atingea uneori un metru. La trecerea noastră, un colț de banchiză a izbit unul din picioarele podului. Puntea ne-a trepidat sub picioare. Ecoul șocului a bubuit îndelung. Despărțindu-ne unii de alții, ne-am aruncat spre parapet. Era ca într-o beție : explozia fascicolelor de lumină, răceala sălbatică a apelor eliberate și forța animalică a ghețurilor care se îndreptau spre stâlp ridicându-se în salturi. Pe malul din față, ca niște furnici negre, niște copii se jucau de-a plutașii, sărind de pe un sloi pe altul. Suprafața albă se desfăcea în bucăți, tinerii temerari se lansau spre blocul cel mai masiv care se împrăștia la rândul lui, gonindu-i când spre malul solid,

când, pe cei mai nebuni, spre vreun sloi a cărui instabilitate cerea arta unui echilibrist. Privit de la înălțimea podului, jocul acesta semăna cu sclipirile unui caleidoscop.

Chiar și viața noastră în lunile acelea de primăvară te ducea cu gândul la un caleidoscop căruia i se zgâlțâise bine cilindrul și lăsa să curgă, din când în când, bucățelele de sticlă și de oglindă. Evenimentele se succedau, nu atât ca să ne orienteze spre viitor, cât ca să spulbere, până la ultima țandără de vis, anii noștri de orfelinat.

În câteva săptămâni au avut loc câteva evadări, evadări adevărate, fără întoarcere, dintre care una s-a sfârșit, după cum aveam să aflăm, în Extremul Orient. Apoi, chiar înaintea sărbătorilor din mai, o elevă a fost dusă de director la o ambulanță oprită în fața intrării. Era greu de închipuit că o adolescentă de paisprezece ani, slabă și cu trăsături șterse, avea să devină în curând mamă și că încă din toamnă purta în ea încă o viață și reușise să nu se trădeze față de noi, cei care mâzgăleam paginile manualelor și spuneam bancuri cu Brejnev.

Într-una dintre primele seri de mai am înțeles că lumea celorlalți așteaptă de la noi un tribut. Stăteam sprijinit de o masă înaltă lângă un chioșc unde se vindea bere. Nu aveam bani, dar atâta vreme cât chelnerița nu-și dădea seama de prezența mea, puteam asculta conversația clienților. Erau mai ales bărbați care, înainte de a se întoarce fără chef la căminele lor (descopeream astfel că un cămin adevărat putea fi lipsit de bucurie), își etalau aici virilitatea, vorbeau despre femei (de două categorii: cele care „dădeau" și celelalte), blestemau vitregia sorții. Femei erau puține în acest loc prin excelență masculin. În seara aceea nu era decât una, la două mese de mine. Omul care o însoțea îi vorbea pe un ton atât de disprețuitor încât aveai impresia că la fiecare cuvânt își adună saliva să scuipe. La un moment dat, i-a tras o palmă scurtă, grăbită. Ea și-a întors fața și am recunoscut-o. Era Muza, o fată de la orfelinat, mai mare cu trei ani ca mine. Cred că avea ceva sânge caucazian sau tătar, pentru că trăsăturile ei aveau o extraordinară finețe rasată, una dintre acele figuri ale cărei noblețe și armonie te fac să te îndoiești de originile

zoologice ale speciei umane. Nici unul dintre elevi nu îndrăznise să-i facă curte. Pentru noi, acest grad de frumusețe o plasa într-o altă categorie de vietăți, ceva între o ramură ninsă și o stea căzătoare...

Nu erau prea mulți clienți, chioșcul se pregătea de închidere. Am auzit clar cuvintele scrâșnite de bărbat printre dinți: „O să te duci unde îți spun eu să te duci, putoare. Dacă n-aș fi eu, n-ai avea nici chiloți pe tine..." Muza a protestat clătinând din cap, iar atunci bărbatul, cu un rânjet plin de ură, a ciupit-o de buza inferioară, vârându-și degetul în gura strâmbată. Avea de două ori vârsta ei și, din cauza costumului bej și a culorii deschise a părului rar, semăna cu o țigară din care se scutură scrumul. Ea a încercat să scape, dar i-a strâns gura cu și mai multă forță, împiedicând-o să vorbească. Cu obrazul umflat de degetul lui, fata a reușit să îngaime pe un ton înduioșător de comic: „Știu unde să mă duc. N-o să dorm pe stradă..." El a râs batjocoritor, retrăgându-și mâna, aproape dezgustat: „Da, da, sigur, întoarce-te în cocina ta. În curând or să vă arunce pe drumuri..." Ea

a început să plângă și am fost șocat de lacrimile acelea, pentru că era plânsul unei femei deja coapte, uzată de viață.

Ospătărița a ciocnit câteva halbe goale pe care le-a adunat cu degetele răschirate. „Ei, ți-ai terminat pileala sau chem milițianul? Vezi că e pe-aproape, cară-te până nu fac urât!"

Am plecat cu regretul că nu i-am sărit fetei în apărare, rușinea aceea pe care fiecare bărbat o încearcă de zece sau douăzeci de ori în viață. Momentul acela va deveni pentru mine unul dintre cele mai jalnice.

Nu am fost singurul care a văzut-o pe Muza însoțită de bărbatul ca o țigară cafenie. După câteva zile, un elev spunea că i-a surprins într-o barcă trasă la mal mai sus de orfelinat. În ciuda exagerărilor picante ale relatării, i-am dat crezare pentru că purtarea omului cafeniu corespundea exact celei observate de mine. Potrivit povestirii spuse pe un ton excitat, bărbatul fluiera încet, așezat în barcă, cu pantalonii descheiați și vintrele dezgolite, iar Muza, îngenuncheată, avea capul lipit de el, dar din cauza pletelor nu se vedea

mai mult... Mândru de succesul său, povestitorul a jucat din nou scena, imitându-l pe bărbatul care privea norii fluierând și pe femeia cu gura deformată de efortul acelui du-te-vino... Țăranu', care nu participa niciodată la discuții, a spart brusc cercul nostru și, fără să spună un cuvânt, l-a izbit scurt. Naratorul s-a răsturnat dând din mâini, s-a ridicat cu gura plină de sânge, a scăpat o înjurătură și a tăcut când a observat privirea lui Țăranu'. Nu era o privire amenințătoare, ci tristă.

Într-un fel sau altul, eram cu toții de acord cu Țăranu', chiar și cel care încasase pumnul.

Am văzut-o din nou pe infirmieră într-o duminică de mai. Ieșea dintr-un magazin, ducând într-o mână o sacoșă mare. Cu cealaltă îl ținea pe... La început am crezut că era fratele ei geamăn. Avea aproape aceeași înălțime, aceeași corpolență, era mai degrabă rotofei. Aceleași bucle blonde și vaporoase, mai strălucitoare însă la el. Nu m-am simțit nici gelos, nici dezamăgit. Cuplul te ducea cu gândul la purceluții din desenele animate și nu avea nimic de a face cu femeia tăcută care îmi

îngrijise rana. Am vrut să cred cu toată puterea de care eram în stare în posibilitatea unei astfel de dedublări. Aveam nevoie să păstrez în caleidoscopul zdruncinat al vieții noastre măcar această frântură de vis.

În această rapidă reflectare a viziunilor, au mai existat și două fete care stăteau de vorbă cu prietenii lor la capătul unei alei. Îi urmăream din camionul care ne aducea de pe un șantier. Șoferul parcase sub copaci și plecase după țigări. Unul din băieți era călare pe o bicicletă, celălalt o ținea pe-a lui de ghidon. Din ascunzișul nostru păzit de obloanele camionului, le spionam mica oază lipsită de griji. Libertatea lor ne subjuga. Nici măcar pielea lor nu era ca a noastră. După câteva zile la furnale, fețele noastre se cojeau, iar părul tuns scurt ne era aspru și decolorat. Tenul arămiu al fetelor ținea de un mod de viață misterios în care ai grijă de propriul corp ca de un bun de preț... La un moment dat, băiatul de pe bicicletă a apucat o șuviță care căzuse pe obrazul prietenei și i-a aranjat-o după ureche. Ea nu părea să fi remarcat gestul

şi continua să vorbească. Am simţit în jurul meu o rapidă încordare musculară, ca într-o sală de cinema când eroul se îndreaptă spre o primejdie... O ploaie de înjurături s-a iscat în mulţimea noastră îngrămădită. Râsete, obscenităţi, bufnituri în capota cabinei, iar apoi, ca la o comandă, tăcere. Cele două cupluri au dispărut sub copacii aleii. Alături de mine, o fată care se sprijinea de marginea oblonului avea ochii în lacrimi.

Din acelaşi caleidoscop spart ţâşneşte o ploaie de scântei: derbedeii oraşului care veneau uneori să ne provoace erau înarmaţi cu nişte cuţite scurte, cu tăiş dublu, cărora li se spunea „finlandeze", iar în seara aceea, chiar la căderea întunericului, izbitura unei lame de o bară de fier a iscat un mic nor albastru-violet. Nu ştiam pe atunci că încăierările acelea erau, de fapt, pentru drojdia locală, un mod de testare. Din mijlocul unor tineri ca noi erau recrutaţi cei care nu aveau nimic de pierdut şi pe nimeni la care să ţină. Lumina ploii de scântei mi-a fixat pe retină figura turtită, pocită a unuia dintre agresori. După câteva zile, aveam

să-l întâlnesc aproape de gară. Îi oferea un foc omului cafeniu.

Din gara aceea plecam spre orășelul în care stătea Alexandra. Nu o mai văzusem de la sărbătorile din mai și ne aflam deja la sfârșitul lunii. Pasagerii vorbeau despre un incendiu care distrusese un depozit al căilor ferate, suflul cald avea un gust acru de rășină arsă... Nu am găsit-o pe Alexandra acasă, am coborât, ocolind clădirea și am zărit-o departe, dreaptă, lângă terasament. O vedeam din spate, dar îi bănuiam gestul: cu mâna streașină, privea norii de fum de deasupra halelor lungi ale depoului. Circulația trenurilor fusese oprită, căștile pompierilor străluceau printre șine, se auzea trosnetul bârnelor care se prăbușeau, șuieratul jeturilor de apă. Din când în când, eclipsa făcea loc soarelui prin stratul de fum, ziua înțepenea în contrastul alb-negru al unui negativ. Apoi, vioiciunea flăcărilor, intensitatea cerului se revărsau în acel crepuscul instantaneu. La un capăt de linie, între șine, ciorchinele delicat al unui liliac părea să înflorească în lumina unei alte lumi.

Silueta Alexandrei se pierdea prin trâmbele înalte de fum, în zarea câmpiilor spre care duceau traversele goale. O priveam și aveam impresia că înțeleg mai mult decât oricând cine este. Mi-am amintit cuvintele bătrânului tătar Iusuf: „Știi, Alexandra, voi, rușii..." Avea dreptate, femeia aceasta dintre șine, cu privirea ațintită spre flăcări, era rusoaică. Timpul șterse în ea tot ceea ce o putea deosebi de viața țării acesteia, de războaiele, de durerile, de cerul ei. Făcea parte din ele ca unduirile unui fir de iarbă în mijlocul clătinării nesfârșite a stepei. Își inventase o țară îndepărtată și o limbă. Dar adevărata ei patrie era acea odaie micuță dintr-o casă de lemn veche, pe jumătate distrusă de bombe. Casa aceea și infinitul stepelor din jur. Locul în care va rămâne închisă pe veci, prizonieră a unei epoci de războaie și suferințe. Simțeam că mă clatin la granița acestui trecut, riscând să mă las înghițit de prăpastia lui întunecată. Trebuia să plec de acolo, să fug.

O sferă de foc, înconjurată de fum negru s-a ridicat deasupra depoului. M-am dat înapoi înspăimântat și a căutat cu o privire

alarmată silueta Alexandrei care era tot acolo, nemișcată. Și am luat-o la fugă, sărind peste traverse. Mi-era teamă că o să se întoarcă și o să mă strige...

În tren, m-am gândit la limba pe care o învățasem de la ea. Știam că vorbele acelea nu pot desemna nimic din lumea care ne înconjura. Mi-am adus aminte de Muza, de frumusețea ei, de omul cafeniu, de povestea elevului care îi pândise... Într-unul dintre ultimele poeme pe care le descoperisem în biblioteca lui Samoilov era vorba de un cuplu de îndrăgostiți giugiulindu-se într-un „câmp cu o mie de flori de toate culorile". M-am simțit deodată aproape dezgustat de dulcegăria acestei vorbării. Dincolo de fereastră se întindea monotonia stepei, uscată și aspră, însângerată de apus.

Învățasem, deci, o limbă moartă.

Când m-am întors la orfelinat, mi-am dat seama de absența lui Țăranu', care nu venise la cină. L-am găsit sub sălciile de pe malul râului, într-unul din locurile lui de pescuit. A fost stânjenit că e prins meșterind o jucărie: o plută mică din rămurele legate cu fire de curmei. Lângă

el fumegau urmele unui foc de vreascuri. Ca să nu-l iau peste picior, mi-a explicat făcându-mi cu ochiul: „Asta o să plutească mai întâi pe râu, apoi, hop, pe Volga și, dacă nu o halește vreo știucă, ajunge drept în Caspica. Îți dai seama, într-o bună zi or s-o tragă persanii la mal!" A scos din cenușă cu un băț câțiva tăciuni încă aprinși, i-a pus pe plută și i-a dat drumul pe apă. Am rămas o bucată de vreme urmărind plutirea luminițelor în aerul violet al apusului.

Pe cărăruia care ducea spre orfelinat, mi-a mărturisit cam încurcat: „Știi, barca aia în care ticălosul ăla și Muza... în sfârșit... barca aia, am scufundat-o..."

După douăzeci de ani, când începusem să scriu, mă gândeam să fac din seara petrecută în tovărășia lui Țăranu' o nuvelă despre ultimele douăzeci și patru de ore din viața unui tânăr. Pentru că avea să moară în noaptea următoare. Iată cu adevărat un subiect, îmi spuneam, chintesența unei vieți revelate în calmul banal al unui crepuscul de mai. Nu am scris-o niciodată, bănuind, desigur, cât de fals sună un astfel de joc de idei. În loc să

reconstitui cele douăzeci și patru de ore cărora să le aflu tâlcul, trebuia să mă limitez la puținul pe care îl știam și să încerc să-l redau evitând orice tentație filosofică.

În seara următoare (era o duminică), a apărut aceeași bandă de derbedei aflați în căutare de ciraci care, de data aceasta, ne-au invitat la băutură. Era clar că, oscilând între bâtă și zăhărel, încercau să ne afle punctul slab. Nu i-am refuzat, unii dintre noi fiind dornici să facă pe durii, ceilalți, dacă nu toți, gata să răspundă celui mai mic semn de prietenie. Au băut și ei, fără să prevadă probabil încăierarea pornită de la vreun pahar vărsat, vreo înjurătură, vreo palmă. Sau, dimpotrivă, totul era calculat, ca să bage zâzanie între noi, să-i despartă pe aceia care vor apuca zăhărelul de aceia care vor rezista.

Singurele noastre arme erau bănuții de cinci copeici cu marginile ascuțite, mai târziu o rangă de fier smulsă unuia dintre ei, un ciob de sticlă... Știam deja că lupta corp la corp e frumoasă numai în filme și că și bătaia de-acum o să fie ca acelea de dinainte: zdrobiri în picioare, lovituri date în gol, lipsa de îndurare față de cel

căzut, bucuria sălbatică la orice semn de slăbiciune. Alcoolul a făcut lupta și mai urâtă, aveam pur și simplu impresia că abia dacă vom scăpa cu viață. Unul dintre ai noștri era la pământ, chircit ca un păianjen, ca să nu fie lovit în cap.

L-am zărit pe Țăranu' într-o clipă de răgaz când, cu un gât de sticlă în mână, am reușit să-mi țin la distanță adversarul, care-și pierduse suflul, ca și mine. Țăranu' urca dinspre râu, atras fără îndoială de urletele noastre. L-am văzut aruncându-și undițele, culegând un bolovan de pe jos și venind în grabă spre noi. Aveam să-l văd câteva clipe mai târziu (am avut timpul să-mi scuip un rest de dinte). Asaltul derbedeilor slăbea inexplicabil, băteau în retragere, unul dintre ei, bătându-i pe umeri, le spunea să se care. Până la urmă, au fugit spre un maidan, cedându-ne o victorie neașteptată. Râdeam, ne ștergeam de sânge, ne lăudam cu loviturile cele mai reușite... Deodată am auzit o voce. L-am văzut pe Țăranu' trântit, cu brațele căzute la pământ, cu privirea fixă și aproape mirată. Nu gemea, dar de pe buze i se prelingea o bolboroseală umedă ca de nou-născut. Cineva i-a pus mâna pe umăr. Țăranu' a alunecat încet pe spate. L-am

înconjurat ghemuiți, stingheriți de privirea lui fixă, i-am pipăit stângaci pieptul, capul... Toate mâinile întinse spre el păreau că vor să-l oprească pe un mal alunecos. S-a găsit unul care a mai avut timp să glumească spunând ceva de un pahar de votcă, dar de sub cămașa descheiată se vedea de-acum o șuviță firavă de sânge și strălucirea cenușie a unei lame – un „cuțit finlandez" cu mânerul rupt.

Din fuga noastră nebună spre orfelinat și din minutele care-au urmat nu-mi mai aduc aminte decât ciocăniturile disperate în ușa infirmeriei: uitaserăm că era duminică.

Am trăit zilele următoare sub obsesia unui gest, a unui gând pe care moartea aceasta le-ar fi așteptat de la mine și pe care nu izbuteam să le aflu. Un gest semnificativ, grav. Numai că tot ceea ce se petrecea mă rănea prin lipsa de însemnătate. A doua zi, ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic, la nouă fix, infirmiera a deschis ușa cabinetului. După alte două zile ni s-a ordonat să scoatem vechile noastre bănci din clase și nimeni nu a observat, printre pupitrele acoperite de desene și inscripții, banca lui Țăranu'.

Lipsit de importanță era și calculul retroactiv al hazardului: dacă mi-ar fi trecut prin cap să aduc în ziua aceea pumnalul *Misericordia*, poate că... Știam însă că o lovitură de rangă ar fi făcut țăndări lama subțire a stiletului.

Nu reușisem să scap de această vorbărie goală a remușcării, când, într-o seară de la începutul lui iunie, mi-am amintit de mica plută pe care o lansase la apă Țăranu' la un miez de noapte. Mi s-a părut dintr-o dată foarte important să-mi închipui minuscula barjă cu luminițele ei, să nu-i întrerup, măcar în memorie, lenta înaintare spre Marea Caspică. Să cred că încă plutește.

În ziua înmormântării, ne dăduserăm seama cu toții că nu avem pe nimeni de înștiințat despre moartea lui Țăranu'. Nu era un lucru nou pentru noi, dar ne izbea aspectul său absolut, cosmic chiar: nimeni, chiar nimeni, pe tot acest glob pământesc! Mi-am adus iar aminte de vorbele pe care le auzisem cu o iarnă înainte rostite de preot: „...cei pentru care nu se roagă nimeni". M-am gândit din nou la pluta cea mică, la sclipirea tăciunilor îndepărtându-se în noapte, sub cerul nesfârșit de peste Volga.

IV

Cerul alb de căldură, eterna letargie a stepelor, o pasăre dând din aripi fără să poată zbura mai departe în golul acesta prea dens. Înaintam ca și ea, fără alt punct de reper decât depărtarea câmpiilor și linia orizontului devenită fluidă sub scurgerea aerului fierbinte. Enormul excavator din fața noastră sfâșia scoarța pământului cu roata sa plină de cupe, deschizând un drum drept, nesfârșit. Acoperiți de praf, asurziți de huruiala mașinii și de zgomotul pietrelor sfărâmate, târam stâlpi lungi de pin cu care muncitorii consolidau pereții viitorului canal de irigații. Ca un fel de speranță nebună că vom opri, prin acest cofraj efemer, prăvălirea statică a infinitului... Seara, oboseala se măsura prin zumzăitul unei viespi care se lovea de pereții barăcii și

pe care nu mai aveam puterea să o alungăm. Ar fi trebuit să te scoli, să treci peste trupurile înghesuite pe priciuri, să fluturi o cămașă, să gonești insecta spre ușă... Noi eram însă cufundați în somn, iar bâzâitul ei devenea primul vis.

Topirea în acest deșert de lumină era cea mai bună uitare, cel mai bun doliu, cea mai bună uitare a doliului. Vorbeam mult mai puțin decât în anii dinainte, când încă mai credeam că această ocnă estivală este un purgatoriu plin de promisiuni. Acum știam că viitorul nu va fi prea diferit de marșul nostru cotidian pe urmele mașinii spintecătoare, de traseul absurd de încăpățânat căruia trebuia să-i întărim pereții la nesfârșit.

Într-o bună zi, excavatorul s-a apucat să arunce în lături, împreună cu straturile de pământ, resturi umane, cranii, cizme soldățești, căști din ultimul război. Altă dată au apărut oseminte mai vechi, armuri, săbii mâncate de rugină... Un mileniu îi despărțea probabil pe toți acești războinici. O mie de ani de somn. Zece secole de neant. A doua zi, când mașina s-a depărtat de mormintele răvășite, am văzut niște arheologi veniți la

fața locului. Un pâlc de puncte negre pierdute în golul însorit al câmpiei.

Ca și în verile precedente, lucrările se întrerupeau uneori: eram îmbrăcați în bluze albe și pantaloni curați și duși să facem figurație pe niște platouri imense unde oaspeți importanți rosteau discursuri în fața monumentelor comemorative și a obeliscurilor de beton. Astfel, am avut într-o zi privilegiul de a-l vedea, de departe, ca de obicei, pe un conducător nord-coreean. Citea poticnit dintr-un teanc de foi pe care vântul cald, foarte puternic în ziua aceea, amenința să i-l smulgă în orice clipă. Bărbatul, slăbănog și ușor încovoiat, se lupta cu foile răvășite ca un marinar care nu mai apucă să întindă pânzele... A mai fost un om de stat african care s-a decis să se exprime în rusește și a vorbit foarte rar, decupând silabele, punând accentul greșit. Vârful obeliscului avea o albeață verzuie pe fondul negru al cerului încărcat de apropierea furtunii. Bubuitul leneș al tunetului dincolo de râu semăna cu un râs înăbușit. Dar noi stăteam nemișcați: fotografii aveau nevoie de rândurile noastre și de fețele întoarse în aceeași direcție...

Mulți ani mai târziu, când se întâmpla să-mi întâlnesc foștii colegi, ne părea rău că nu dăduserăm mai multă atenție personajelor invitate. Cu timpul, i-am fi putut recunoaște, încă prezenți în viața politică sau trecuți în paginile cărților de istorie. Atunci, însă, nu așteptam decât momentul în care răbdarea noastră va fi răsplătită printr-o baie în Volga. În vara aceea, nici măcar scăldatul nu mai stârnea entuziasmul zgomotos de altădată.

Geamul ferestruicii din baraca noastră era spart și, în fiecare seară, până să adormim, vedeam un splendid spectru solar născut în spărtură, o coadă lungă de păun care inunda dintr-o dată, pentru câteva minute, interiorul înghesuit al sălașului nostru, alunecând către cuiele de care atârnau hainele noastre pline de pământ. Într-o seară, curcubeul acela nu s-a mai arătat. Eram la sfârșitul lui iunie și unghiul razelor se schimbase. Nimeni nu vorbea despre asta, dar i-am văzut pe mulți cum trag cu ochiul spre „vestiarul" rămas în întuneric. În uitarea completă a timpului, uitarea salvatoare pe care ne-o

oferea stepa, ne-am dat seama brusc că era ultima vară petrecută împreună.

A doua zi dimineaţă, chiar lângă traseul canalului, am descoperit o cruce de lemn cu o cască atârnând de un braţ. Am înconjurat-o, intrigaţi de anonimatul şi singurătatea acestui mormânt în mijlocul imensităţii câmpiilor orbite de soare. Eram obişnuiţi să vedem munţi de beton celebrând moartea, inscripţii aurite, efigii ale eroilor. Aici, două crengi de mesteacăn, cu scoarţa crăpată, o moviliţă de mult împrăştiată de vânturi. Cu totul straniu, vederea acestui mormânt nu degaja nici o spaimă, nu-ţi trezea nici o durere. Crucea avea chiar ceva uşor, aerian, aproape lipsit de griji. Prezenţa ei în locul acela (de ce tocmai acolo şi nu la trei sute de kilometri la nord sau la sud?), hazardul uman al acestei prezenţe părea să demonstreze că lucrurile esenţiale se petrec în altă parte decât pe acest pătrăţel de pământ...

De pe cealaltă parte a canalului ne-a strigat un supraveghetor: „Haideţi repede, plecăm! E o ceremonie...“ Era formula consacrată pentru rolul nostru de figuranţi.

De data aceasta a început rău. Ne-a luat cinci ore până să ajungem la locul festivității și, deghizați în buni și curajoși pionieri cu cravate roșii, am început să așteptăm, închiși în autobuz, la marginea unui drum. Era limpede că nu se știa dacă are sau nu cineva nevoie de noi. Altădată, am fi pus la cale o revoltă, am fi cerut pâine, am fi simulat o criză de diaree colectivă. În ziua aceea, fiecare era cufundat în propriile gânduri, unii încercau să doarmă, alții se refugiau în amintirea altei zile, a unui surâs. Supraveghetorii păreau mai îngrijorați ca de obicei. Și totuși, părea să nu fie vorba decât de vizita unui general. Pe când noi văzurerăm mareșali și chiar un cosmonaut...

O oficialitate în costum negru a urcat pe scara autobuzului și a scos un fel de strigăt șoptit: „Repede! Coborâți, sosesc. Repede, încolonarea!" Avea fața roșie și un aer speriat.

Am fost duși în pas alergător pe un teren larg, în vârful unui deal, unde se aflau deja câteva detașamente de figuranți tineri. Unul dintre unghiurile acestui gard viu părea desfrunzit, iar noi l-am umplut cu formația noastră. După ce

ne-am aliniat, am aruncat o privire în spate: departe, o clădire neterminată își căsca ferestrele goale. Eram acolo, deci, ca să o ascundem de privirile vizitatorilor... Ce ne trebuia acum, o știam din experiență, era să cădem cât mai repede în toropeală, să nu mai simțim arsura soarelui, nici setea, nici absurda lungime a ceremoniei. Să ne concentrăm asupra formei acestui nor care se prelungește încet, încetișor...

O rapidă crispare musculară m-a smuls brusc din moțăială. Din cauza vieții noastre în comun, aveam reflexele sincronizate. Vederea mi-a revenit, am parcurs cu ochii esplanada. O mulțime de notabilități, desigur mai-marii orașului, se afla adunată acolo, întoarsă spre celălalt capăt al terenului, acolo unde șirul de cămăși albe se întrerupea, într-o deschidere largă. Privirile tuturor camarazilor mei erau îndreptate spre breșa aceea. Un grup destul de numeros înainta cu pas liniștit, cum se obișnuia de fiecare dată la acest gen de ceremonii, nu era nimic extraordinar în această procesiune...

Mi-am dat seama deodată ce anume era extraordinar.

Prima impresie a fost cea mai neverosimilă şi, totuşi, cea mai exactă. „Liliputanii îl duc pe Gulliver capturat...“ Omul din mijlocul grupului îi depăşea pe ceilalţi cu cel puţin un cap. Sau, mai bine zis, i se vedeau capul şi umerii deasupra agitaţiei de persoane din preajmă. Căutam din ochi sclipirea galoanelor de general, un chipiu cu stemă, aşa cum îmi imaginam eu, având în minte uniformele generalilor din armata noastră. Dar uriaşul care s-a aflat din primul moment în centrul ceremoniei purta un costum închis, fără nici un însemn ierarhic. Avea poate ceva milităros chiar în mers, în modul cam ţeapăn cu care călca, în poziţia hotărâtă a corpului. De altfel, aveam să constat, pe măsură ce se apropia, că nu atât înălţimea excepţională îl plasa în centrul atenţiei, cât felul în care reuşea să modeleze spaţiul în jurul său.

Îi puteam deja privi figura a cărei expresie te ducea cu gândul la un bătrân elefant înţelept şi plictisit, cu pleoapele ridicându-se încet spre a lăsa să străbată o privire surprinzător de ageră. Chiar lângă

mine, l-am auzit pe unul murmurând cu o teamă plină de admirație: „I-ai văzut nasul?" Acea formă de relief puternică era fascinantă în ținutul stepelor unde fețele plate din Asia erau predominante. Dar șoapta entuziastă voia să spună de fapt altceva: sosirea unui astfel de om nu putea să nu se lase cu vreo năzdrăvănie.

Ceea ce s-a și întâmplat. Din grupul notabilităților orașului s-a desprins un om cu fizionomia banală a unui președinte de colhoz, care s-a îndreptat spre bătrânul uriaș ce tocmai se oprise cu alaiul său în mijlocul terenului. Cu toată imobilitatea noastră impusă, mi-a ajuns la urechi o ușoară trosnitură de vertebre: toate capetele s-au întors brusc spre spectacolul incredibil.

Pentru că omul care semăna cu un șef de colhoz ținea de urechi un nisetru imens. Dădea mai degrabă impresia că dansează cu peștele monstruos al cărui bot îi înțepa obrazul, în timp ce coada i se încolăcea printre gambe. Greutatea monstrului îl obliga pe dansator să-și tragă umerii înapoi și să înainteze cu un pas sacadat ca într-un straniu tango pe puntea unei

șalupe. Se apropiase deja de uriaș. Toată lumea și-a ținut răsuflarea.

Cu câțiva pași înainte, s-a produs o iluzie optică. Nisetrul a început să scadă, părea mai puțin lung, mai ușor. În sfârșit, când darul s-a aflat în mâinile oaspetelui, corpul argintiu al peștelui părea aproape descărnat. A fost arătat mulțimii ca un frumos trofeu de pescar, uriașul l-a ridicat fără nici un efort vizibil. Un conducător venit de la Moscova s-a îndreptat spre microfon și a început să citească, cu ochii ațintiți pe foile dactilografiate.

Nu îl vedeam nici pe orator, nici mulțimea de oficiali. Tocmai ghicisem adevăratul secret al bătrânului uriaș. Imediat după ce a încredințat peștele unuia dintre aghiotanți, acesta a profitat de tumultul uralelor și cu îndemânarea unui prestidigitator, aprobând din cap cuvintele ce i se adresau din suită și pe care nu le asculta, și-a strecurat mâna dreaptă în buzunarul hainei, a scos o batistă și și-a șters repede degetele lipicioase de la zeama peștelui. Eram poate singurul care îi observase gestul și acest amănunt mi-a dat senzația că i-am pătruns taina : singurătatea. Era înconjurat, aclamat, se preta de bunăvoie

la aceste jocuri diplomatice, accepta chiar acest monstru plin de zeamă lipicioasă și știa, din instinct, câte secunde trebuia să arate darul înainte de a-l strecura unui aghiotant. Era foarte prezent. Și cu toate acestea, foarte departe, într-o singurătate visătoare deplină.

Acum asculta discursul, cu urechea plecată spre gura interpretului obligat să se ridice pe vârfuri. Pe măsură ce vorbele deveneau mai pompoase, figura sa părea tot mai îndepărtată. Din când în când, pe sub pleoapele grele strălucea o privire care, ca un trasor, țintea îngrămădeala de oficiali, atingea rândurile de cămăși albe, îl lovea pe orator. La un moment dat, ochii i s-au oprit asupra careului nostru, sprâncenele i s-au ridicat ca și cum ar fi avut o bănuială și aștepta confirmarea. Dar oratorul și-a strâns foile în aplauzele disciplinate ale asistenței. Bătrânul uriaș, cu pas măsurat, cu capul înclinat într-un gest de concentrare, s-a îndreptat spre microfonul pe care un tehnician l-a înălțat repede. Nu a scos nici o foaie și printre funcționarii partidului s-a simțit un fior de neliniște: discursurile improvizate erau, în esență, subversive.

A început să vorbească. Şi am avut certitudinea că eram singurul care înţelege limba în care vorbeşte. Era limba pe care o credeam moartă. Franceza.

La urma urmei, impresia că eram singurul său auditor nu era falsă. Oficialii erau incapabili să asculte un discurs nescris. Cei din jurul uriaşului credeau că ştiu dinainte ce urma să se spună. Tinerii figuranţi cu cravate roşii percepeau muzica, frumoasă şi puternică, uneori chiar puţin ţipătoare a frazelor sale, dar nu înţelesul lor. Interpreţii erau atenţi la sintaxă.

Spunea ceea ce trebuia spus la o ceremonie ca asta, la umbra apăsătoare a unui monument de beton, pe pământul încărcat de plumbul şi de rămăşiţele luptătorilor. Eu însă, iniţiat în taina lui, aveam impresia că aud o voce tăcută, ascunsă sub ritmul amplu al discursului. Vorbea de miile de eroi, dar vocea ascunsă amintea nu de acele mii de oameni fără nume şi fără fizionomie, ci de cel care zăcea poate sub picioarele noastre. Evoca recunoştinţa popoarelor, dar cu o amărăciune perceptibilă dădea de înţeles că ştie cât

de ingrat se poate arăta un popor față de cei care-și dau viața...

La un moment dat, s-a produs o scurtă agitație în suită. O șoaptă strecurată la ureche, o privire discretă spre ceas... Diplomații și-au dat seama, desigur, că erau în întârziere față de programul vizitei. Orator încercat, uriașul a trecut cu vederea deranjul, a întors încet capul spre conciliabul, cu sprânceana ridicată ca și cum ar fi spus: „Liniște în front!" Contemplarea acestor oameni în costume elegante l-a agasat. Nu și-a schimbat ritmul discursului. Pentru mine, însă, vocea ascunsă a devenit brusc mai ușor de distins, parcă desprinsă de pe buze: „Uitați-vă la birocrații aceștia! Au început să numere minutele până la chiolhan. Au ei habar de cât timp are nevoie o companie ca să cucerească dealul acesta? Și câți oameni trebuie să cadă ca să-l păstrezi? Știți câte eternități durează fiecare secundă când te smulgi din pământ și te arunci în foc?"

A tăcut brusc. Unii au crezut că discursul a luat sfârșit. S-au făcut auzite două sau trei aplauze ezitante. Apoi toată lumea a înghețat, cu privirea ațintită la bărbatul acela din mijlocul terenului.

Imobilitatea făcea din el o stâncă, indiferentă la agitația oamenilor. În tăcerea care ni se părea căzută din cer, s-a auzit suflul puternic al vântului fierbinte care străbătea câmpia.

Timp de câteva clipe, bătrânul uriaș și-a plimbat privirile în depărtare, peste capetele noastre, dincolo de clădirea neterminată pe care voiau să i-o ascundă, peste Volga, în nesfârșita singurătate a stepei. Și am avut impresia că vede crucea făcută din două crengi de mesteacăn, la căpătâiul unui mormânt necunoscut.

Acest minut de tăcere (de fapt, șase sau șapte secunde) era foarte probabil involuntar, dar a schimbat sensul ceremoniei. Uriașul s-a trezit și, într-un acord final mai bolovănos decât cuvintele precedente, a vorbit de victorie, de onoare, de patrie. Și-a ridicat brațele, iar inimile noastre i-au urmat mișcarea. Poate pentru prima dată la o astfel de ceremonie, aplauzele erau sincere.

Oficialii l-au înconjurat și, reconstituind escorta de liliputani, au început să-l conducă spre coborâre. Dar, cu arta de a face spațiul să se adapteze voinței sale, el a rupt cercul și s-a îndreptat cu pași mari

spre careul format de tineri. I-a trecut în revistă. Figuranții cu bluze albe au surâs larg, fiecare a fluturat garoafa primită cu această ocazie. Uriașul trecea scrutându-le fețele cu o umbră de decepție. În fața careului nostru s-a oprit. Nu aveam flori și nu zâmbeam, stăteam în poziție de drepți. Nu știu dacă a înțeles cine eram, cu fețele cojite, tunși chilug, fetele prea puțin diferite de băieți. Cred că da. Trebuie să fi înțeles, în orice caz, că veneam din altă epocă, o vreme ce trebuia îngropată sub betonul monumentelor. Epoca pe care o îndrăgise. Ne-a privit, clătinând din cap și mijindu-și ochii, ca și cum ne-ar fi spus: „Păstrați-vă curajul!" L-am văzut îndepărtându-se nu cu tot alaiul, ci cu un militar bătrân. Ei doi nu aveau nevoie de interpretul care se strecura printre ei. Militarul făcea gesturi largi explicându-i desigur niște mișcări de trupe, amplasamentul pieselor de artilerie, raidurile diviziilor blindate. Bătrânul uriaș dădea din cap aprobator, potolindu-l cu mâna pe interpretul întârziat, depășit de moment...

Cu aerul unui condamnat la moarte rostindu-și ultima dorință, i-am spus supraveghetorului care ne aștepta lângă

autobuz: „Trebuie să văd pe cineva în oraș. Pe mătușa mea... Dacă nu mă lăsați să plec, o să fug." M-a privit atent, măsurând granița instabilă dintre supunerea oarbă de care dădeam dovadă de obicei și revolta ce putea izbucni în cel mai neașteptat moment. În clipe ca acelea, ni se promitea, pentru a doua zi, o dimineață întreagă de scăldat în Volga. Bun psiholog, și-a dat seama că era vorba de un caz excepțional. „Dacă mâine nu te prezinți, te dau pe mâna miliției ca evadat și te așteaptă colonia de reeducare. Bagă la cap. Și acum, șterge-o, mai poți prinde ultimul tren. Stai puțin, ia banii ăștia pentru bilet."

A doua zi, Alexandra avea să-l caute și, sub pretextul unei insolații și al unei febre puternice, avea să obțină câteva zile pe care să le petrec la ea și care aveau să conteze în viața mea mai mult decât ani întregi.

Am ajuns pe la zece seara și, fără nici o explicație, i-am povestit tot cu o gâfâială grăbită care chiar putea trece drept o stare febrilă sau un început de beție. Fereastra

ce dădea spre calea ferată era deschisă, se auzea zdrăngănitul greu al unui tren venind din Urali. Ea a pregătit ceaiul, a aprins lampa. I-am ghicit emoția doar când m-a întrebat cu voce calmă, prea calmă: „Și despre ce a vorbit?"

Am tras adânc aer în piept și am fost cuprins brusc de o senzație de sufocare, incapabil să scot un cuvânt. Puteam povesti despre batista cu care bătrânul își șterse degetele de zeama nisetrului. Îmi aminteam orice detaliu din mimica lui. Păstram în memorie până și momentul în care, la jumătatea discursului, a apărut o formă verbală, arhaică pentru urechea mea (ceva de genul „născare" sau, pur și simplu, „fuseră"), care m-a surprins de parcă vedeam o reptilă preistorică. Mi-ar fi fost ușor să spun: „A vorbit despre război, despre victorie, despre recunoștința pe care o poartă popoarele eroilor..." Dar esențialul nu se afla aici, ci în vocea aceea ascunsă pe care mi s-a părut că o aud, în privirea aruncată spre crucea uitată în mijlocul câmpiei... Dar cum să spun asta? Și, la urma urmei, era adevărat sau visasem?

Văzându-mi zăpăceala, Alexandra a crezut că nu am putut urmări limba vorbită sau că miezul discursului era prea complex pentru un adolescent de vârsta mea. Mai mult ca să mă scoată din încurcătură, a spus ca și cum evoca o amintire foarte îndepărtată:

— A mai fost în oraș. În '44. Da, în toamna lui '44. Nu l-am văzut. Spitalul era înțesat, lucram zi și noapte. Dar vorbeam despre el cu mult înainte...

— Noi, care noi? am întrebat, ieșit din amorțeală.

— Noi, eu și... Jacques Dorme.

„Insolația" mea a durat mai puțin de o săptămână. Soarta lui Jacques Dorme, schița fragmentară a acestui destin, a avut timp să pătrundă pentru totdeauna în ființa mea de atunci. Povestea Alexandrei, în acel iulie 1966, a fost dintre acelea pe care nu le poți auzi decât o singură dată în viață.

La patru ani și câteva luni de la ceremonia de pe esplanadă, am aflat despre moartea uriașului. Privirea care îmbrățișa stepa dincolo de Volga și acel minut de tăcere pe care îl prelungise s-au pierdut

în eternitate. Mai văd și acum chioșcul de ziare, lângă podul Anicikov din Leningrad, pagina cu portretul său, comunicatul funebru. „Liliputanii au învins", îmi spuneam în timp ce îmi cumpăram ziarul. Nici nu-mi închipuiam pe atunci cât de dreaptă era această formulă. Eram totuși destul de matur ca să știu că moartea aceea fusese precedată de trădarea unora, de laşitatea celorlalți. Și mai ales de ingratitudinea unei țări căreia pe vremuri îi salvase onoarea.

În amintirea mea, rămânea însă neschimbat: un bătrân uriaș pe un fost câmp de bătălie, care aduce un omagiu războinicilor căzuți. O singură frază a lui, pe care aveam să o descopăr într-o carte, s-ar mai putea adăuga acestei imagini, ca un răspuns târziu la întrebarea Alexandrei care voia să știe ce spusese: „Acum, când josnicia iese victorioasă, ei privesc Cerul fără să pălească și Pământul fără a roși."

V

Ziua aceea a șters orice distanță între datoria dureroasă a vieții și acceptarea calmă a morții.

O zi din mai 1942, la aproape treizeci de kilometri de Stalingrad, o căldură densă ca smoala, calea ferată plină de pansamente murdare, de schije de bombe, de mizerie. Tocmai a fost lovit un convoi. Mecanicii încearcă să decupleze o cisternă în flăcări ca să o tragă pe o linie moartă. Petrolul arde, aruncând împrejurimile într-o noapte străpunsă de un soare violet. Mișcarea trenurilor devine prudentă, dar nu se întrerupe – singurul lucru care e cu adevărat important. Convoaie spre vest: soldați, obuze, arme. Convoaie spre est: carne sfâșiată, mistuită de lupte. Gigantica bucătărie a războiului, un cazan imens ce trebuie alimentat în fiecare clipă cu tone de oțel, de petrol, de sânge.

Alexandra se află înghesuită între muntele de cisterne imobile și vagoanele ce înaintează pe linia de alături. Dacă focul se răspândește, nodul feroviar se va preface într-un rug de un kilometru lungime. Ar trebui să cadă, să se arunce sub garnitură, să treacă de cealaltă parte, să fugă. Nu se mișcă, își contemplă fix figura reflectată pe corpul cisternei lucind de petrol. În tăcere, se articulează brusc în ea prenumele ei, adevăratul prenume și numele ei franțuzesc. Viața ei rătăcită aici, într-un crepuscul de prânz, în țara aceasta care agonizează în jur. Aerul roșiatic, țipetele răniților, corpul său dizolvat în căldură, murdăria, abrutizarea efortului, înăbușeala. Își spune că moartea nu ar putea coborî niciodată peste o tortură atât de cumplită. La capătul convoiului, fumul se îngroașă, șinele nu se mai văd...

Reflexia figurii alunecă și dispare. Oamenii au reușit să împartă garnitura în două și să îndepărteze partea în flăcări. Viața poate începe din nou. O viață care se confundă atât de bine cu moartea.

Prin huruitul roților de tren, aude un glas care o strigă: „Șura!" Se întoarce la traiul ei rusesc, își reia lucrul. Împreună

cu alte femei, descurcă, zi de zi, cadrilul convoaielor, mersul locomotivelor. Totul se face cu nervii întinși la maximum, printre zbierăte și înjurături, uitând de oboseală, de foame, de sine. Un mecanic o înjură, ea răspunde cu arțag, scurt și eficient. O colegă o ajută să coboare un mort dintr-un convoi de răniți. Îl apucă zdravăn și îl așază pe o grămadă de traverse vechi. Ochii deschiși ai bărbatului par vii, poți vedea în ei fumul petrolului ars. Alte două convoaie o strâng între obloanele lor, primul se îndreaptă spre vest (acorduri de armonică, figura surâzătoare a unui soldat care, făcându-și mâinile pâlnie la gură, o cere în căsătorie), celălalt către est, în tăcere (la o fereastră, un cap înfășurat complet în bandaje, un om care încearcă să tragă o gură de aer). Ei nu-i rămâne, între aceste două ziduri în mișcare, decât o iluzie de singurătate și de repaus. Și gândul: de ce mă agăț de iadul acesta? Își privește mâna dreaptă, degetele ciuntite într-un bombardament. Picioarele încălțate în cizme mari soldățești. Își bănuiește, fără s-o vadă, masca uscată și îmbătrânită a feței.

Cele două trenuri se retrag aproape în același moment. Un bărbat se apropie sărind peste șine, legănând liniștit o valiză mică, fără să ia seamă la manevrele haotice ale convoaielor. Are o costumație stranie, pe jumătate militară, pe jumătate civilă. Mersul degajat, privirile pe care le aruncă în jur fac din el un pașnic plimbăreț de duminică, nimerit din întâmplare în această zi de război. Rămâne pentru câteva clipe ascuns de norul de fum, apoi apare din nou, se ferește în ultima clipă de o locomotivă și își vede de drum. „Un spion german...", își spune Alexandra, cu gândul la nenumăratele afișe care îndeamnă lumea să-i demaște pe acești dușmani parașutați, după cât se pare, în masă, în spatele frontului. Bărbatul, cu mâna streașină, urmărește zborul rapid al unui avion de vânătoare deasupra flăcărilor, apoi se îndreaptă spre cabina acarilor. Nu, e prea neîndemânatic ca să fie spion. O să sfârșească sub roțile vreunei drezine sau chiar ale trenului care tocmai a apărut, sfâșiind fumul. Alexandra o ia la fugă spre bărbat, făcându-i semne să se dea la o parte, încearcă să acopere cu glasul ei scrâșnetul șinelor. Îl ajunge din

urmă, îl împinge, se clatină amândoi izbiți de suflul trenului. Cuvintele pe care i le aruncă șuieră ca un bici. Vorbe aspre, grosolane, care îi dau un timbru bărbătesc. Știe că sunt vorbe urâte, că ea însăși trebuie să fie urâtă în ochii acestui vilegiaturist rătăcit, dar are nevoie de un soi de dezgust, caută chiar durerea și răul fără scăpare. Plimbărețul își mijește ochii, ca și cum s-ar strădui să înțeleagă, zâmbind în colțul gurii. Îi răspunde, explică liniștit, cu o politețe nepotrivită, din alte vremuri. Vorbește corect, dar cu o corectitudine prea vizibilă. „Ce accent are!", își spune ea și, deodată, zăpăcită, neîncrezătoare, crede că știe ce e cu accentul acela.

Mai au timp să schimbe câteva cuvinte în rusește, dar se recunosc deja dintr-o serie de amănunte: timbrul vocii, mimica, un gest care ar arăta altfel la un rus. Încep să vorbească în franceză și, de data aceasta, mai ales ea are impresia că are un anume accent. După douăzeci de ani de tăcere în limba aceea.

Îi înconjoară același infern, același labirint mobil al convoaielor, același scrâșnet de oțel care spulberă peste șine

cel mai scurt moment de tăcere, aceleași elice care sfâșie cerul deasupra lor și fumul care le flutură peste obraz umbra unor zile neștiute. Ei nu văd nimic din toate acestea. Când zgomotul le acoperă vocile, își ghicesc vorbele după mișcarea buzelor. El știe de-acum că femeia e infirmieră dar că, după ce a fost rănită acum trei săptămâni, au trimis-o la acest post de mișcare. Ea află că, în gara Stalingrad, bărbatul a greșit trenul și nu poate ajunge la escadrila unde a fost repartizat. Numai că, pentru moment, mai mult decât înțelesul, sonoritatea cuvintelor e importantă, simpla posibilitate de a le recunoaște, de a auzi aceste vorbe vii în franceză. Să pronunțe numele orașului de lângă Paris, unde s-a născut ea, al altuia de lângă Roubaix, care e orașul lui. Nume care sună ca niște parole.

Rămân amândoi cu senzația că nu s-au despărțit. La ora trei dimineața mai vorbesc încă, ghemuiți într-o odaie fără lumină, în fața ceaiului rece. Își dau seama deodată că noaptea a pălit și că prin zidul crăpat s-au ivit zorii. Se despărțiseră, bineînțeles, după întâlnirea de pe linia trenului: el își continuase

căutarea, ea se repezise înapoi, la drezina pompierilor. Au mai avut timp să-şi spună că se vor vedea seara târziu. Dar pentru ei timpul nu mai e acelaşi, a devenit neîntrerupt, invizibil pentru ceilalţi, fragil ca lumina alburie ce se strecoară prin crăpătura peretelui, ca frăgezimea unui cireş sălbatic sub fereastra deschisă.

Nu ar fi trebuit să-şi spună ce şi-au spus, el vorbind despre escadrilă (secret de război!), ea mărturisindu-şi teama (defetism!): „Dacă nemţii ajung la Volga, războiul e pierdut..." Dar au vorbit în franceză, cu sentimentul că folosesc un limbaj cifrat, făcut anume pentru confidenţe, care îi îndepărta de şinele înecate în fum.

Ea măsoară depărtarea aceasta mai ales acum, la trei dimineaţa. Prima geană de lumină pe cer, aroma cireşului sălbatic, o adiere reavănă venind dinspre Volga. Obrazul bărbatului din faţa ei, ceaiul foarte tare din ceşti, ceaiul adus de el, al cărui gust ea îl uitase de mult. Până şi momentele de tăcere dintre ei sunt altfel decât tăcerea pe care o ascultă de obicei. Cu toate acestea, infernul e chiar alături, la câteva sute de traverse de casă. La

cinci dimineața, ea se scufundă în iad. Bărbatul va pleca să-și găsească formația. Îl aude povestind de ultimele zile petrecute la Paris înainte de război, în august 1939. Ieșea de la cinema (văzuse *Tot orașul dansează*: „Nu prea grozav... Muzică drăguță") când, prin geamul unui ghișeu, a văzut o femeie blondă cu o mască de gaze caraghioasă vorbind la telefon. Un exercițiu de alarmă... Au izbucnit în râs.

Mărturisirile lor sunt fără șir. Sunt prea mulți ani, prea multe figuri de amintit. Pe întuneric, femeii îi vine mai ușor să-i vorbească de durerea pe care o poartă în suflet și pe care a înăbușit-o până ieri, când s-au întâlnit. Aceeași disperare de acum șapte ani. Soțul ei („bărbatul meu rus", precizează) tocmai fusese arestat și împușcat, după un proces de douăzeci de minute. Ar fi vrut să-și dea duhul atunci, se gândea la moarte ca la un fel de izbăvire, dar se gândise și la altă soluție: să evadeze din orășelul siberian unde o exilaseră, să încerce imposibilul, să se întoarcă în Franța. Doar gândul acesta o ținuse în viață. Vânase orice știre măruntă venind din Paris. Într-o zi, găsise o culegere de

texte: câțiva autori francezi traduși în rusește. Primul era intitulat: *Stalin, omul prin care se vede o lume nouă*. Apoi, un poem cu titlul *Imn pentru GPU*. Versurile proslăveau poliția secretă care îi omorâse bărbatul, printre alte milioane de oameni... A citit culegerea până la capăt, fără să reușească să înțeleagă speța umană a acestor francezi, fără să-și poată închipui privirea lor care opta pentru orbirea aceea ticăloasă, buzele care rosteau acele cuvinte.

I-a spus lui Jacques Dorme că acum ideea de a ajunge în Franța i se pare și mai neverosimilă. Nu din cauza poeților francezi care înalță imnuri pentru GPU, ci din cauza războiului, același de la Volga la Sena. Din cauza convoiului de răniți pe care trebuie să-l trimită în spatele frontului.

El povestește de casa în care și-a petrecut copilăria și tinerețea, de unitățile germane care trec acum strada prin fața ferestrelor de la salon. Pe un perete de-acolo se află poza tatălui său, încă foarte tânăr, înainte de a pleca la război, războiul celălalt, „Războiul cel Mare", de unde s-a întors bătrân, ca să-și aștepte

moartea, în 1925. Nu ştie dacă amintirea pe care o păstrează despre tatăl său este legată doar de portretul acela sau de cele câteva clipe când un copil de trei ani urmărea cu privirea, pe treptele peronului, un bărbat cu o rană pe umăr şi apoi silueta aceluiaşi om, îndepărtându-se pe stradă şi dispărând.

Spre seară, se întâlnesc din nou, cu aceeaşi senzaţie că nu s-au despărţit nici măcar o clipă.

„Nu pretind nimic, sunt..."

Atunci când, cu mulţi ani mai târziu, aveam să mă gândesc la Jacques Dorme, exact aceste vorbe îmi vor reprezenta cel mai bine caracterul unui bărbat, crezul nerostit al acestui aviator, un necunoscut apărut pe neaşteptate dintre vălătucii de fum ai unui convoi în flăcări. Cuvintele rostite de un rege al Franţei.

Pe vremea adolescenţei, am vrut să văd în el un erou strălucit, iar în viaţa lui, o înşiruire de aventuri. Un obicei rămas, fără îndoială, de la visele noastre copilăreşti din orfelinat. Numai că, încă de la începutul povestirii Alexandrei, înclinaţia spre grandilocvenţă a cedat în faţa simplităţii lucrurilor auzite. O viaţă care nu simţea nevoia să fie dăltuită într-un destin, care îşi păstra distanţa faţă de

evenimente şi care, câteodată, rămânea chiar nemişcată, ca în timpul nopţilor acelea, într-o odaie cu peretele surpat, deschis către cer, lăsând să pătrundă mireasma amară a unui cireş sălbatic. Departe de timpul celorlalţi.

A ajuns prea târziu în Spania (dorinţa mea de a-l vedea în fruntea unei brigăzi internaţionale era zadarnică). În ianuarie 1939, cu două luni înainte de căderea Madridului. Nădăjduise oare că se va bate cu aviaţia franchistă şi avioanele germane, la manşa unor aparate Dewoitine sau Potez pe care le pilotase în Franţa? În orice caz, realitatea îi rezerva altceva. Nu a luptat, ci a dus resturile bătăliei pierdute: arme, răniţi, morţi. Şi nici nu a zburat cu un avion de vânătoare nervos, ci la bordul unui trimotor greoi de transporturi, un Junkers capturat de la nazişti.

Visase, desigur, lupte aeriene şi mici stele marcate pe flancul carlingii, scorul victoriei. Suferinţa mulţimilor zăpăcite, acea ingenioasă multiplicare de suferinţe pe care o inventează războiul, i-a oferit o idee ceva mai umilă a muncii lui de pilot: să duci oamenii dintr-un loc în care suferă

mult către un loc în care au de îndurat mai puțin.

S-a împăcat până la urmă chiar și cu avionul lui nemțesc. La început, încerca să se convingă singur că trebuie să se învețe cu el, ca să poată doborî avioane de același tip, în cazul unui război cu Germania. Mai târziu, fidelitatea răbdătoare a mașinăriei a încălzit relația lor până la o prietenie aproape omenească, capricioasă, dar indulgentă în momentele grele. „L-am reeducat...", le spunea el piloților ruși cu care se întâlnea des și care îl învățaseră câteva vorbe în limba lor. Nu-și putea încă închipui cât de importante vor deveni mai târziu aceste două detalii, la urma urmei, lipsite de semnificație: familiarizarea cu acest Junkers bătrân și capacitatea de a spune câteva fraze în rusă.

A mai învățat că amintirile de război pândesc mai ales clipa când te prinde somnul și urzesc, pentru un aviator, ceruri încărcate de stâlpi de oțel, capete de cablu, rămurișuri prin care aparatul își croiește un drum sinuos, insuportabil de lent. Se trezea adesea sufocat de straniul

păienjeniș. Iar dimineața era surprins de golul din jur. O străduță pustie la Port-Vendres, la câteva ore de ultimele focuri de armă, la câțiva kilometri de orașele bombardate și de urletele mulțimii, o fereastră deschisă la parter, o femeie călcând rufe, fetița ei care întinde din stradă o păpușă și o așază pe pervaz, sfârâitul ușor al apei sub fierul de călcat, aburul cu gustul sfâșietor al unei vieți fericite. Îi vor trebui luni întregi ca să se obișnuiască cu aceste deschideri spre fericire, capcanele uitării.

La Paris, a încercat să umple golul cu frenezia volubilă a cinematografului, s-a dus să vadă toate filmele noi și a observat, într-o sală, o spectatoare plângând: pe ecran, eroina izbucnise în lacrimi, privind fix o scrisoare. Nu a mai urmărit șirul poveștii, și-a adus aminte de străzile din Barcelona, de mama înnebunită cu o fetiță moartă în brațe... La ieșire, s-a amuzat văzând o blondă care, în spatele unei vitrine, vorbea la telefon, desfigurată de o mască de gaze. Era amuzant, dar și tulburător, pentru că tânăra semăna foarte tare cu logodnica lui. Tocmai primise o scrisoare de adio: îi reproșa angajarea în Spania, absența pe care nu

o mai putea suporta şi pe care o numea „înclinaţia ta spre vagabondaj". A zâmbit cu amărăciune. În spatele geamului, un bărbat aranja masca de gaze pe capul blondei care întorcea spre el un bot de tapir. Ei nu, era de-a dreptul amuzant. Şi-a promis să povestească scena alor lui, când avea să-i vadă la începutul lui septembrie.

Ziua sosirii în casa părintească a fost cea în care s-a declarat războiul. Fratele lui, de şaisprezece ani, îşi ascundea cu greu bucuria: visa să ajungă căpitan de vas. Jacques Dorme l-a auzit chiar strigând: „Măcar de-ar ţine o bucată de vreme!" Nu a scos un cuvânt; ştia că trebuia să faci războiul ca să înveţi cu adevărat teama şi ura. În momentul plecării, maică-sa a rostit câteva vorbe, fără îndoială aceleaşi pe care i le spusese soţului în 1914. Portretul tatălui se afla în acelaşi loc, dar acum bărbatul fotografiat cu un an înainte de a pleca pe front îi părea lui Jacques Dorme uluitor de tânăr. Şi era, într-adevăr, mai tânăr decât fiul lui.

Şi-a adus aminte de episodul fetei cu masca de gaze în noaptea aceea fără

somn, la Stalingrad, în mai 1942, și i l-a povestit femeii întâlnite printre garniturile de tren. Au izbucnit în râs închipuindu-și ce bolboroseală ar fi auzit un îndrăgostit la celălalt capăt al firului. Și, într-o clipă de amețeală, a revăzut tot ceea ce îl despărțea de acea seară pariziană, tot ceea ce îl transformase în altcineva în mai puțin de doi ani, toată încărcătura de viață și moarte care se îngrămădise în el. O zi de august la Paris, la ieșirea din cinematograf, iar acum, casa asta mare de lemn pe jumătate distrusă de o explozie, femeia necunoscută și deodată atât de apropiată, orășelul acesta de pe malul Volgăi, spasmul teribil al unei țări pregătite să lupte pentru supraviețuire și calmul nesfârșit al acestor clipe, al stelei ivite în spărtura zidului, al aromei ciorchinilor albi ce respiră în noapte. Și amețeala care-l cuprinde la gândul lucrurilor ce l-au adus până aici.

Se va strădui să spună tot, chiar în noaptea aceasta, cu toată dezordinea amintirilor, a uitărilor, a mărturisirilor surprinzătoare până și pentru el. Din când în când, se va lăsa tăcerea, se vor

privi, îngemănați de conștiința extremei fragilități a cuvintelor.

Tăcerile mai ascundeau și reticența lui de a mărturisi că își pusese de mai multe ori viața în joc. I-a vorbit despre „serpentine de foc", pentru a-i descrie rafalele trasoarelor din nopțile de luptă aeriană din mai-iunie 1940. Tocmai îi spusese că piloții din escadrila lui se bătuseră unul contra cinci și s-a oprit, temându-se că sună a bravadă, i-a pomenit de jocul de serpentine în flăcări în care îi împingea aviația germană. Ca într-o noapte de bal...

Jacques Dorme i-a povestit în câteva cuvinte și de ultima sa bătălie, mai ales pentru a da de înțeles că prezența sa aici, în gara de triaj, în acest oraș rusesc, ține, la urma urmei, de hotărârea lui încăpățânată de a prinde din urmă un bombardier german, un Heinkel golit de cele două tone de moarte ale sale și care revenea la bază așa cum te întorci de la muncă. Într-o frumoasă după-amiază de iunie... Avantajul de viteză pe care îl avea avionul său Bloch asupra germanului era minim, știa că urmărirea va lua ceva timp. Mai avea puțină muniție: trebuia

să se apropie cu prudență, evitând ploaia de rafale ale bombardierului, să manevreze brusc și să tragă fără să mai aștepte o a doua șansă. I-a trebuit o oră interminabilă ca să reducă distanța, să potrivească unghiul de atac și, până la urmă, părea că-l știe de multă vreme pe cel ce pilota Heinkel-ul, că ghicește gândurile omului de după sticlirea carlingii... L-a doborât cu sentimentul unei legături personale, care, de obicei, nu avea timp să se stabilească în febra rapidelor dueluri aeriene. Satisfacției sarcinii îndeplinite i s-a adăugat o idee abia mijită: viața acestui pilot și a oamenilor din echipaj, ultimele secunde ale vieții lor... În momentul acela, a fost atacat, ca și cum cineva l-ar fi rechemat la ordine. Visarea interzisă! Transparența geamului s-a irizat sub dârele de ulei țâșnind ca un evantai, vântul șuiera prin carcasa ciuruită, silueta unui Messerschmitt se contura încet, într-o plonjare verticală. A reușit să aterizeze pe fuselaj, și-a pierdut cunoștința și s-a trezit prizonier.

Povestea acestei ultime lupte e întreruptă de trecerea unui convoi care își trage

cu greu sufletul în noapte. Un convoi care merge spre est. Jacques Dorme tace şi rămân amândoi ascultând gâfâiala trenului şi, de la un vagon la altul, câte un geamăt de durere, un strigăt, o înjurătură de răspuns. Răcoarea aerului se amestecă cu izul sălciu al rănilor.

„Oricum, cred că nu aş fi avut destul carburant să mă întorc, zburam deja prea departe în spatele frontului. M-am aventurat..." Ea îşi dă seama că bărbatul surâde în întuneric. Ca pentru a-şi cere scuze că se laudă cu victoria, cu strădaniile sale să scoată avionul din vrie, cu leşinul. Că a vorbit despre toate astea lângă vagoanele pline de mii de soldaţi care se zbat între viaţă şi moarte. Zâmbeşte.

Dacă iubirea are vreun început, probabil că, pentru Alexandra, începutul a fost surâsul acela uşor, invizibil pe întuneric.

În timpul lunilor de prizonierat se întorcea adesea cu gândul la zilele din mai și iunie 1940 și, de fiecare dată, era surprins de bogăția cerului. Nu rămăsese nimic altceva din acele săptămâni de luptă, nici o amintire despre ceea ce se întâmplase la sol, nici o întâlnire pe străzile din orașe, numai azurul acela, arhipelagurile răzlețe de nori, un infinit albastru de unde pământul dispăruse. Memoria nu îl înșela: cu cele câteva zboruri zilnice, cu somnul scurt, tulburat de aceleași zboruri, nici nu mai avea timp să simtă pământul sub tălpi.

Acum, în spațiul redus al lagărului, gravitația lipicioasă a pământului i se agăța de tălpi. Iar noaptea, mirosul de pământ reavăn se strecura în baracă și le pișca nările cu aciditatea sa umedă. Totuși, el și cei trei piloți polonezi cu care împărțea coșmelia scundă a fermei trans-

formate în lagăr de prizonieri de război erau privilegiați. Trecuse prin mai multe locuri, mai întâi în Germania, până să ajungă aici, la granița de răsărit a Poloniei înfrânte. Își dădeau seama cu toții că se punea de un alt război. Acești piloți închiși puteau fi de folos. Ofițerii nemți care veneau din când în când în inspecție le dădeau de înțeles că aveau de acum un dușman comun și că, între oamenii civilizați, o înțelegere este oricând posibilă. Așa că aveau dreptul la aceeași hrană cu gardienii și la un adăpost unde, în loc de priciuri, fiecare dispunea de un pat. Se și puteau deplasa de colo-colo prin lagăr fără vreo autorizație specială.

În timpul acestor plimbări, Jacques Dorme a văzut, de partea cealaltă a drumului, barăcile prizonierilor obișnuiți și într-o zi, pentru prima dată în viață, a asistat la o execuție prin spânzurare: unul dintre spânzurați era foarte înalt, degetele de la picioare împungeau pământul ca vârfurile unui titirez, trupul i s-a zvârcolit de câteva ori, după care s-a destins... Jacques Dorme a fost cuprins de un vag sentiment de rușine, se jena de statutul de aristocrație militară de care se bucurau piloții.

În același lagăr de dincolo de drum a observat în toamna lui 1941 un șir lung de soldați ruși și și-a dat seama că a izbucnit celălalt război, la care toată lumea se aștepta.

Într-o noapte, mireasma de pământ care îl urmărea a devenit insuportabilă. S-a sculat, a străbătut odaia pe întuneric, a vrut să împingă ușa când, deodată, în spatele unui maldăr de lăzi a zărit o lumină, apoi silueta unuia dintre polonezi. De acolo venea mirosul. S-a apropiat. Oamenii, prinși în flagrant delict, nu i-au mai ascuns nimic. Într-un colț al clădirii se deschidea o gaură în pământ. Din ea s-a ivit un cap și niște ochi care clipeau la lumina unui chibrit. Polonezii au schimbat priviri scurte între ei. Fără să scoată un cuvânt, ca și cum i-ar fi venit pur și simplu rândul, Jacques Dorme a început să sape alături de ei.

Au evadat pe o noapte de potop, la începutul toamnei. Gardienii nu îndrăzneau să scoată nici măcar nasul afară, proiectoarele semănau cu luminile palide ale unui batiscaf, mirosurile, urmele pașilor

se topeau în noroi. Witold, unul dintre piloți, cunoștea bine regiunea. Spre dimineață, au ajuns într-un sat unde au rămas două zile, ascunși în pivnița unui țăran. El i-a avertizat că s-a organizat scotocirea locului pentru descoperirea fugarilor. Au avut timp să scape, dar, intrând în pădure, au început să se certe: Witold voia să continue drumul spre est, ceilalți doi propuneau să se învârtă pe loc, să aștepte, să se pregătească de iarnă. Jacques Dorme l-a urmat pe Witold și astfel, după câteva nopți de mers, au trecut, fără să-și dea seama de la început, granița rusească și s-au trezit în acest univers instabil și înșelător care este spatele frontului.

Au dat peste sate cu livezi grele de roade, dar cu uliție pline de cadavre, ca acel cătun din regiunea Kiev, unde vreo zece femei împușcate păreau că se odihnesc după o zi de cules. Au ocolit orașele – noaptea, li se întâmpla să audă cântece nemțești, glasuri răgușite de băutură. Într-o zi, s-au trezit într-o zonă încercuită, au trecut pe lângă unități rusești, dar nu au încercat să le iasă în întâmpinare: nu

mai era o armată, ci rămășițe omenești care se lipeau unele de altele, se odihneau în noroi, își smulgeau hrana, cădeau împușcați de ofițerii dornici să oprească retragerea, îi ucideau la rândul lor pe ofițeri ca să-și croiască un drum. În mijlocul acestei scurgeri dezordonate, existau insulițe uimitor de stabile, detașamente izolate care, fără speranța vreunui ajutor, săpau adăposturi, adunau arme, pregăteau apărarea.

Când nodul fluid s-a strâns și toate direcțiile au devenit la fel de nepotrivite, s-au ascuns printre morții unui câmp de luptă. Regimentele germane treceau la câțiva metri de ei, acordurile unei armonici chicoteau uneori într-o pală de vânt, dar erau atâtea trupuri întinse pe tot câmpul, în tranșee, în spatele resturilor împrăștiate ale câte unei fortificații, încât ar fi fost nevoie de o armată întreagă ca să descoperi doi oameni vii: polonezul acela înalt și roșcovan întins în groapa căscată de un obuz, francezul brunet care pândea cu ochii mijiți trecerea camioanelor. Noaptea, ca să uite de freamătul aripilor ce băteau fără încetare deasupra cadavrelor, vorbeau îndelung, într-un

amestec de-acum obișnuit de cuvinte poloneze, rusești, germane, franceze. Se mirau amândoi că nemții ajunseseră deja atât de adânc în inima Rusiei. „Dacă merg tot așa, spunea Witold, până la vară or să taie Volga, iar pentru ruși, Volga e ca o..." Și cu muchia palmei își reteza gâtul în dreptul carotidei. Și-au mai spus că, de câteva săptămâni, nu mai văzuseră nici un avion rusesc pe cer.

La începutul iernii, au fost capturați, apoi adoptați de un grup de partizani care trăiau pe un teren ascuns în mijlocul pădurilor și al mlaștinilor. După o perioadă de neîncredere, au fost acceptați și Jacques Dorme a descoperit acel război invizibil, înfundat sub pământ, o luptă adesea neîndemânatică, pentru că era dusă de țărani bătrâni înarmați cu puștoace străvechi, dar care, cu timpul, îl epuiza pe dușman mai mult decât atacurile unei armate în toată regula. A mai constatat că, în acest fel de război, ura era mult mai puternică decât cea pe care o simțise el în înaltul cerului. Într-o zi, au reușit să-i alunge pe nemți dintr-un sat și au găsit, la o încrucișare de drumuri, o

mulțime de femei dezbrăcate și de copii, în picioare, acoperiți de zăpadă: trupuri transformate, sub un jet de apă, într-o jerbă înghețată. Era, fără îndoială, răspunsul la ceea ce se vedea câteodată de-a lungul drumurilor: un soldat german, dezbrăcat, ca o statuie de gheață și el, al cărui braț ridicat și țeapăn arăta direcția marcată pe o tăbliță ce-i atârna de gât: „Berlin". Sau poate ideea venea chiar de la ocupant? Jacques Dorme a observat privirea țăranului care își recunoscuse nevasta în grupul transformat în sloi de gheață și a înțeles că aici o asemenea întrebare nu-și avea rostul.

În martie 1942, un avion venit să aducă arme în taberele de partizani i-a îmbarcat pe cei doi piloți. Când avionul a decolat, au început să cânte de bucurie. Jacques Dorme nici nu mai știa în ce limbă cântă.

Cam așa își închipuiseră sfârșitul periplului: un aerodrom, un șir de avioane de vânătoare, mecanici care își făceau de lucru pe lângă aparate și un șef de escadrilă care le cere să arate de ce sunt în stare, înainte de a-i angaja.

Ceea ce li se întâmplă nu e prea departe de speranțele lor. Este un teren care te-ar putea duce cu gândul la un aerodrom, dar e pustiu, se vede doar silueta bombardierului rusesc Pe-2, fără tren de aterizare, cu fuselajul ciuruit de găuri. Câteva barăci ar putea ține loc de hangare, dar nu lucrează nici un mecanic acolo. Există, în schimb, foiala soldaților care par să pregătească evacuarea locului. Se aud și avioane, undeva pe cer, dinspre oraș. „Sunt Junkers 87, da, și Stukas...", își dau seama piloții. Sunt închiși într-unul dintre hangare și încearcă să nu creadă că e semn rău. Poarta se deschide: încadrat de doi soldați, apare cel care, speră ei, este șeful escadrilei. E un bărbat mic de statură, slăbuț, îmbrăcat cu o manta de piele neagră, încins cu o bandulieră. Mantaua și cizmele îi lucesc în soare. Nu îi salută, anunță că vor fi interogați separat și le spune gardienilor, arătându-l pe Witold: „Luați-l..."

Jacques Dorme urmărește acțiunea printr-o crăpătură mare dintre scândurile barăcii. În mijlocul curții se văd o masă de lemn și două bănci. Omul îmbrăcat în piele neagră se așază, Witold vrea să facă

același lucru, dar soldații îl îmbrâncesc, îl mențin în picioare. Locul începe să semene cu acele curți dosnice și nesigure în care te rătăcești în coșmaruri. O masă, în plin soare, în mijlocul zăpezii mărunțite de pași. Soldații care transportă lăzi, canistre de benzină și bidoane traversează curtea fără să dea atenție interogatoriului, dispar de cealaltă parte. Șuierul avioanelor devine uneori asurzitor, apoi se întrerupe, și atunci se aude căderea picăturilor ce alunecă de pe acoperișul încă plin de gheață. Omul îmbrăcat în piele neagră strigă un ordin, iar agitația hamalilor se oprește. Nu se mai vede altceva decât masa interogatoriului și un camion militar garat sub un copac.

Când zgomotul avioanelor scade, Jacques Dorme deslușește câteva vorbe, dar, mai mult decât cuvintele, simte că diferența dintre cei doi bărbați e mai importantă, de ea depinde concluzia: pilotul înalt, cu fața deschisă, cu vocea fermă și bărbatul în negru, foarte îngrijit în ciuda noroiului primăvăratic și care îl privește pe polonez fără să-și ascundă ura. La un moment dat, amândoi ridică glasul. Ca să acopere scrâșnetele avioanelor, își spune

Jacques Dorme. Dar tonul continuă să se înăspresască și după căderea tăcerii. Îl vede pe bărbatul cu haină de piele că se ridică și se sprijină cu pumnii de masă. Witold strigă agitându-și mâinile, soldații îl împung cu mitralierele în coaste. Jacques Dorme aude numele lui Stalin pe care polonezul îl strigă cu o undă de dispreț. Omul în negru se ridică din nou, cu gura crispată, șuieră de câteva ori: „Câine de spion...“ și, deodată, își scoate pistolul. Clipele devin incredibil de lungi. Witold și cei doi soldați îl urmăresc nemișcați. Jacques Dorme crede că această imobilitate a privirilor durează cel puțin un minut. Omul întinde pistolul, toată lumea are timp să-și dea seama de ceea ce se întâmplă, Witold are timp să-și umezească buzele. Și glonțul pornește, apoi îl urmează altul.

Jacques Dorme înțelege că așa ceva este imposibil. Nu omori un om așa, fără judecată. E un glonț orb, fără îndoială, pentru intimidare. Nu poți să omori un om în fața mesei aceleia, sub razele soarelui... Witold se prăbușește. Omul în piele neagră își pune pistolul la loc, soldații târăsc corpul pe ușa deschisă a unei barăci.

Trezindu-se pe bancă, Jacques Dorme are sentimentul ciudat că nu și-a părăsit postul de observație din spatele peretelui hangarului, că observă scena în continuare, că pur și simplu celălalt bărbat, adică el, va vorbi acum timp de câteva minute și apoi va muri. Cel care privește prin crăpătură ar trebui să facă ceva: să se arunce peste micuțul îmbrăcat în piele, să-i smulgă pistolul, să țipe, să alerteze un comandant. Omul repetă întrebarea, unul dintre soldați fixează țeava mitralierei în ceafa lui Jacques Dorme, îndemnându-l să vorbească. Răspunde, se miră și el de corectitudinea mecanică a celor spuse, își dă seama că vorbește rusește și că este pentru prima dată când limba aceasta îi e atât de utilă. Mai are încă sângele rece să înțeleagă ciudățenia acestui început. Să priceapă că răspunsurile nu îl vor scuti de ceea ce îl așteaptă și că faptul că știe rusește este proba cea mai grea împotriva lui, a acestui „spion" parașutat de nemți și care se dă, cât fantezie!, drept pilot francez. I se pare, mai ales, că l-a recunoscut pe omul îmbrăcat în piele neagră, nu chiar pe el, ci tipul acesta de oameni pe care l-a descoperit în Spania.

Oameni în haine de piele neagră. Își aduce aminte că aviatorii ruși își întrerupeau conversația când apărea unul dintr-ăștia și Jacques Dorme nu reușea să înțeleagă teama aceasta la niște piloți care se întâlneau cu moartea de zece ori pe zi. Se încrâncenau și ofereau drept orice explicație o combinație de litere: GPU sau NKVD...*

Urletul avioanelor în picaj le acoperă cuvintele. Cei doi tac, față în față, privindu-se în ochi. Brusc, Jacques Dorme își dă seama că omului cu haine de piele îi este teamă, că ochii lui mici și căprui se uită cruciș de spaimă. Un avion trece deasupra hangarelor, plonjează în direcția infanteriștilor care, pe strada vecină, pregătesc evacuarea. Se aud strigăte, tropotele unei mulțimi. Jacques Dorme ridică privirea, observă dâra unui alt avion și, într-o ochire automată, imediată, apreciază unghiul, distanța, viteza

---

* GPU, organizație a securității statului (poliție politică) responsabilă cu menținerea autorității statului în domeniul economic, politic și militar (1922-1934). În 1935, a fost rebotezată NKVD, sigla însemnând în rusește „Comisariatul poporului pentru afacerile interne" (n. tr.).

să-l prevină pe omul cu haine de piele, dar acesta aleargă deja, aleargă încet încurcându-se în poalele țepene ale mantalei, strângând în mână patul pistolului. Ar trebui să cadă, să se arunce după un zid, sub banca unde se ascunde Jacques Dorme, dar avionul a ajuns deja deasupra, le sparge urechile cu zumzetul lui, mitraliază.

Aceeași masă în mijlocul curții, același soare, gheața care se topește în prelungi picături irizate. Dar acum, aproape de treapta camionului, un trup învelit în piele neagră, ghemuit, cu capul crăpat căzut în piept. „Omul care voia să mă ucidă...", își spune Jacques Dorme, fără a pătrunde pentru moment înțelesul cuvintelor. „Omul pe care am vrut să-l salvez..."

Nu mai are timp să-și dea seama de ceea ce i se întâmplă. Un jeep se oprește în curte, ofițerul care i-a adus aici dimineața coboară din el, îl bate pe umăr: „Gata, v-a verificat vânătorul de spioni?" Jacques Dorme îi arată cu vârful bărbiei camionul. Ofițerul fluieră prelung a pagubă, după care scoate o ploaie de înjurături. Se duce să vadă cadavrul, se apleacă, apucă pistolul și explică, făcându-i

cu ochiul: „Cu ăsta a omorât mai mulți ruși decât nemți. Numai să nu spui nimănui ce ți-am zis...“ Jacques Dorme îi povestește despre Witold. Aceeași fluierătură, ceva mai scurtă, aceleași înjurături: „Bietul poleac! Chiar că n-a avut noroc... Nu, n-avem timp. Friții or să fie aici până la noapte. Urcă repede, trebuie să-l vedem pe colonelul Krîmov.“ Jacques Dorme refuză, argumentează. Ofițerul insistă, se înfurie, agită pistolul luat de la mort. Jacques Dorme zâmbește: „Dă-i drumul, trage, o să fie unul mai puțin printre cei care nu-s ruși.“ Până la urmă, încarcă trupul lui Witold în mașină și pleacă, strecurându-se printre gropile făcute de bombe și carcasele camioanelor în flăcări.

Colonelul Krîmov este de negăsit. La postul de comandă, oamenii ridică din umeri, aghiotantul lui îi sfătuiește să aștepte. Hotărăsc să caute în toate casele, nu prea multe, din care răzbate lumina. Ultima e o izbă prin geamurile căreia clipește câte un licăr pieziș. Până să bată la ușă, se apropie de fereastră și privesc înăuntru. Odaia e luminată de jăratecul dintr-o sobă mare. Pe pat, se vede zbătându-se un bărbat gol, greoi, care pare

singur, se aruncă cu tot trupul său lung, saltă din nou, cade iar. Deodată, mâna i se afundă în adâncitura patului, de unde scoate un sân plin de femeie pe care îl strivește cu degetele. Patul este foarte adânc, foarte lăsat de greutatea amanților, iar trupul femeii e scufundat în această prăpastie. Bărbatul slăbește ritmul, reapare din așternut, mâna lui scoate la iveală de data aceasta o coapsă lungă, arămie în lumina focului. E un pat cu rotile: la fiecare asalt, zvâcnește înainte, după care alunecă puțin înapoi. O manta militară e aruncată, țeapănă, pe un scaun.

Cei doi îl văd pe Krîmov după o oră, la postul de comandă. Le spune pe ce drum să o ia mâine și îi sfătuiește să plece foarte devreme, pentru că „aici, o să fie o veselie". Asprimea și tristețea glasului său îl surprind pe Jacques Dorme. Veselie... Nu înțelege. „Limitele rusei pe care o știu", își spune el.

Gerul nopții nu e prea puternic, pământul din colțul livezii e afânat. Când mormântul este acoperit, Jacques Dorme înfige o cruce: două bucăți de scândură legate cu sârmă. „Până la urmă, ai făcut

treabă bună", oftează ofițerul și trage cu pistolul trei focuri în aer.

Pulsațiile unei vieți noi, scăpate în ultima clipă, îl împiedică să adoarmă. Și, mai ales, gândul că nu va putea explica nimănui că războiul înseamnă și toate astea.

Războiul se făcea auzit și prin glasul noului său însoțitor (Jacques Dorme a crezut până la urmă că toți acești ghizi succesivi nu știau cum să scape de el). Locotenentul a anunțat cu un chicotit scurt: „Că veni vorba de regimentul lui Krîmov... Harcea-parcea. Unul nu a scăpat. Din sat, n-a rămas nici o casă. Da, un adevărat abator." Și a făcut un gest ce venea în sprijinul vorbelor.

A doua zi, au trecut din nou prin satul acela, cucerit între timp din mâinile nemților, și au dat de un tânăr telegrafist mort, întins în mijlocul drumului, lângă firul rupt de explozie. Cu brațele sfâșiate de schije, strânsese capetele firului între dinți... Locotenentul părea mirat mai ales de ideea soldatului.

Și ușurința aceea ținea tot de război.

Ca și halucinația care l-a înviat din morți, în dimineața următoare, pe bărbatul cu manta neagră de piele...

Au ajuns la capătul unui drum înzăpezit, au recunoscut escadronul pe care îl căutau de patru zile și acolo, în jurul unui aparat greu cu trei motoare, scena interogatoriului se repetă ca în visul febril al unui rănit. Era un bărbat care purta o manta lungă din piele neagră, un om mai înalt și destul de diferit de primul, dar având același rol. Cu pistolul în mână, se învârtea în jurul unui grup de soldați, amenința și înjura în gura mare, arăta spre avion și, din când în când, lovea cu pumnul fuselajul. Nu părea să observe sosirea lui Jacques Dorme și a însoțitorului său, locotenentul.

„Știu tot despre munca voastră de sabotori! urla el. V-am prins cu mâța-n sac. Știu că vreți să sabotați hotărârile Comandantului suprem..." Amestecate cu înjurăturile, aceste acuzații aveau, pentru Jacques Dorme, o rezonanță bizară: Comandantul suprem, Stalin, între o „curvă" și un „'tu-ți mama mă-tii"... Un militar cu salopetă de pilot a intervenit ca un elev care încearcă să se scuze: „Dar,

tovarăşe inspector, nu putem încărca dublul capacităţii...“ S-a făcut auzită o nouă înşiruire de „mame“ şi „curve“, urmată, de această dată, de Partid: „Dacă Partidul a hotărât că acest avion poate lua trei tone înseamnă că le poate lua! Şi cel care se împotriveşte hotărârilor Partidului este o slugă fascistă şi va fi lichidat!“ Ţeava pistolului s-a înfipt în obrazul aviatorului care a înghiţit în gol şi a şoptit: „O să mai încerc o dată, numai că...“ Omul cu manta de piele a coborât pistolul: „Dar să fie ultima dată. Partidul nu va tolera prezenţa agenţilor fascişti în escadrilele noastre.“

Pilotul şi un alt militar şi-au ocupat locurile în avion. Jacques Dorme avea impresia că îi urmează, că face aceleaşi gesturi în carlingă, că vede tabloul de bord... Recunoscuse avionul la prima vedere, cu toată starea jalnică a aparatului: era un Junkers 52, acelaşi model pe care îl pilotase în Spania. I se scosese mitraliera, i se demontase turela (probabil ca să poată încărca faimoasele trei tone hotărâte de partid...). Suprafaţa fuselajului şi aripile fuseseră vopsite într-un albastru incert.

Pista era destul de lungă, dar lansarea s-a angajat greu, zgâlțâielile cursei trăgeau aparatul la sol. Cu vreo sută de metri înainte de grosul nămeților, avionul a tresărit, a ridicat botul, apoi s-a lipit de pistă, a făcut un viraj și s-a înfipt în zăpada imaculată. Motorul a amuțit.

Omul cu haină de piele și-a scos pistolul și a început să alerge spre aparat. Ceilalți l-au urmat, dar cu pas șovăielnic, neștiind cum să evite lașitatea participării. Pilotul coborâse și stătea lângă avion, cu privirea ațintită spre cel care fugea. Camaradul lui se ascunsese în spate, prefăcându-se că examinează o elice.

Omul cu haină de piele a început să zbiere, cu glasul răgușit din cauza aerului rece și furiei: „Nu numai că nu asculți ordinele Partidului, dar mai și încerci să distrugi materialul de război. Pentru asta veți fi judecați toți de curtea marțială! Și tu la fel!" S-a întors spre un gradat care se ținea deoparte.

În acel moment, a intervenit locotenentul, s-a prezentat, l-a prezentat pe Jacques Dorme. Omul cu haină de piele i-a privit cu dispreț, apoi a strigat cu voce ascuțită: „Ce mai așteaptă? Să urce, să

dea dovadă că e pilot, nu un spion parașutat azi-noapte!"

Jacques Dorme a ocolit avionul, a cerut să vadă încărcătura. Pilotul a oftat, a deschis portiera, au sărit amândoi în carlinga întunecoasă a Junkers-ului. Interiorul era ocupat cu lăzi pline-ochi cu bucăți de fier vechi: plăci groase de fontă, șenile de tanc... Acest zbor de probă era fără îndoială prevăzut pentru a verifica încărcătura maximă. S-au strâns toți în jurul lui Jacques Dorme. Tăcerea era de oțel. Se auzea șuierul vântului pe lamele elicelor. „Se poate face, a spus Jacques Dorme, dar am nevoie de ceva..."

Omul cu haină de piele s-a strâmbat cu neîncredere: „Ce-ți mai trebuie? Un motor în plus, poate?" Jacques Dorme a clătinat din cap. „Nu, nu un motor. O să am nevoie de două bucăți de săpun..."

Hohotele au izbucnit cu atâta violență, încât un stol de corbi s-a smuls de pe acoperișul unui hangar și s-a aruncat peste câmpuri ca dus de furtună. Locotenentul se rupea în două de râs, pilotul râdea lovindu-se cu fruntea de fuselajul avionului, gradatul râdea cu pumnii la ochi, ceilalți se învârteau, cu picioarele moi, ca

la beție. O caschetă s-a rostogolit la pământ, din ochi curgeau lacrimi. Omul cu haină de piele se agita printre ei, îi lovea cu crosa pistolului în spate, în umeri... Degeaba, ei continuau să râdă, pentru că se găseau prea aproape de moarte. Când, în sfârșit, spasmele s-au potolit, când militarii au încetat să se săpunească, în glumă, pe gât și pe piept, l-a apucat râsul și pe omul cu haină de piele. Nu se putea opri, își îngroșa vocea să pară amenințător, își încorda mușchii obrazului, dar hohotul îi destindea buzele strânse, îi deforma masca de ceară – omul râdea cu sughițuri. Ceilalți îl priveau în tăcere, cu figuri îngrijorate, aproape întristate. Poate pentru a salva aparențele, omul a strigat, între două sughițuri: „Aduceți-i ce vrea!"

Avionul a accelerat, a parcurs toată lungimea pistei și s-a oprit. Jacques Dorme a sărit la pământ, s-a apropiat de omul cu salopetă rămas în mijlocul lăzilor încărcăturii. La celălalt capăt al câmpului, îl vedeau pe inspectorul care alerga spre ei, cu pistolul în mână... Urniră din loc lada cea mai voluminoasă. Jacques Dorme strecură sub ea cele două bucăți

de săpun, câte una de fiecare parte. „Dacă reușești s-o miști din loc, îi spuse el omului care începea să se dumirească, suntem salvați...“ Și i-a explicat în ce moment anume trebuie jonglat cu centrul de gravitație.

Avionul și-a reluat elanul, a trecut la câțiva metri de omul în haină de piele, s-a smuls de la pământ, măturând sloiurile de gheață. Și a început să cadă.

Cei aflați la sol vedeau cum se înclină pe aripa stângă, pierde viteză, ba chiar li se părea că se oprește pe loc. „Kaput!“ a murmurat gradatul. Deodată, printr-o balansare bruscă, aparatul a basculat de cealaltă parte, s-a înclinat de data aceasta pe aripa dreaptă, dar mai puțin periculos și încetinind mai ușor. Și din nou s-a întors spre stânga, apoi încă o dată la dreapta... Urca astfel, reducându-și tangajul, începând să semene tot mai mult cu un avion obișnuit. „A naibii jucărie!“ a exclamat unul dintre aviatorii din grupul de pe pistă. Și mai multe glasuri au repetat, pline de admirație: „A naibii jucărie...“ Manevra le era cunoscută, o foloseau pentru a smulge de la sol avioanele

supraîncărcate, dar numai piloţii adevăraţi o stăpâneau.

În pântecul Junkers-ului, omul cu salopetă stătea lipit cu spatele de o ladă lungă aşezată oblic. Avea ochii roşii şi respira sacadat. Când şi-a recăpătat suflul, s-a ridicat şi s-a târât spre un hublou. Jos şerpuia un râu, cenuşiu sub stratul de gheaţă, iar aerodromul nu se mai zărea. Omul a deschis portiera şi a început să arunce bucăţile de fier vechi, apoi a împins pe planşeul uns cu săpun o ladă întreagă. „Aşa o să fim mai siguri că aterizăm cu nebunul ăsta..." A ciulit urechea. Pilotul cânta. Într-o limbă care nu-i era cunoscută.

La sfârşitul lunii aprilie, Jacques Dorme a aflat că va fi afectat unei escadrile foarte noi, o unitate specială care să aducă avioane americane din Alaska, traversând Siberia. A fost dezamăgit. Sperase să fie angajat ca pilot de vânătoare, să meargă pe front să se lupte. Un singur amănunt l-a consolat: traseul, lung de cinci mii de kilometri, era considerat mai periculos decât survolarea liniilor inamice.

I s-a întâmplat adesea, în timpul săptămânilor de așteptare, să se gândească la imposibilitatea de a explica războiul; își spunea că, după război, toată lumea va vorbi despre el, comentând, acuzând, justificându-l. Toată lumea, mai ales cei care nu l-au făcut. Și toate vor fi limpezi atunci: dușmanii și aliații, cei drepți și monștrii. Anii de luptă vor fi consemnați, zi cu zi, în mișcările trupelor și în bătăliile glorioase. Se va uita esențialul: timpul războiului este format dintr-o puzderie de clipe de război, iar în spatele vastei colcăieli a fronturilor se înghesuiau uneori câte o curte însorită, o zi de martie, un om cu haină neagră de piele care ucidea un alt om pentru că avea chef să omoare și, în aceeași zi, mai era și colonelul Krîmov, bărbatul acela gol care se grăbea să se bucure de trupul unei femei înainte de a fi sfârtecat de mitraliere, și mai era și tânărul acela, strângând în dinți firul telegrafic... Se rătăcea repede printre amintiri și ajungea la concluzia că esențialul era să păstreze în memorie toate aceste fragmente de război, toate aceste războaie minuscule ale soldaților uitați.

La începutul lui mai, a trecut Volga la Stalingrad și și-a adus aminte de cuvintele lui Witold: „Volga pentru ruși e ca o...“ A greșit drumul, a coborât din tren prea devreme și a mers mult timp peste șinele unei gări de triaj. Prin fumul unei cisterne de petrol incendiate de bombe, a zărit o femeie care dirija haosul circulației. „Iată o altă față a războiului, s-a gândit el, femeia asta, atât de frumoasă, atât de prost îmbrăcată, atât de repede uitată...“ Nu a înțeles de prima dată că pe el îl striga femeia aceea.

VI

În vara în care Alexandra mi-a vorbit de pilotul francez aveam treisprezece ani. Întrebările pe care le puneam se refereau la viteza maximă a avioanelor Bloch, la raza de acțiune a bombardierului doborât de Jacques Dorme, la marca pistolului cu care era înarmat omul cu haină neagră de piele, la masca de gaze prin care puteai vorbi la telefon (cele pe care le foloseam în timpul exercițiilor de apărare de la orfelinat nu ofereau o astfel de posibilitate)... Ea zâmbea și-și mărturisea ignoranța în aceste domenii.

După mulți ani, aveam să aflu ce ascundea surâsul acela: infinita distanță dintre obiectul curiozității mele și viața ei de câteva zile alături de Jacques Dorme. Nu-mi putea povesti dragostea lor. Din cauza vârstei mele, mă gândeam la

început, și regretam stupiditatea acestei vârste fixate asupra amănuntelor de război și a episoadelor aventurii. Din cauza pudorii de modă veche, aveam să-mi spun mai târziu, părându-mi rău de fragilitatea câtorva clipe fugare din acel mai 1942, pe care povestirea abia mă făcuse să le întrezăresc. Iar apoi, într-o zi, am înțeles că era cu neputință să spui mai mult despre dragostea aceea. Și că acele momente („mi-a povestit cum era vremea", m-am gândit de mai multe ori cu amărăciune), evocările întâmplătoare ale unei ploi sau ale unei dimineți cețoase erau suficiente și spuneau esențialul despre iubirea aceea scurtă și simplă. Și, an după an, aveam să învăț să le deslușesc mai bine, să le ghicesc lumina, să aud vântul și ropotul ploii care pătrundea prin spărtura peretelui și-și aducea răcoarea până la pat. Dragostea aceasta niciodată amintită avea să se dezvăluie și să crească în mine pe măsură ce mă maturizam. Ca și acel moment în care s-a rupt șiragul de chihlimbar și care, la început, nu evoca decât o noapte de ploaie și vânt.

Vântul împrăștie zăduful rășinos al stepelor. Mirosul de petrol ars, densitatea

suflului omenesc înghesuit în sutele de vagoane. Picăturile care încep să străpungă tavanul prin spărtură își unesc brusc răpăiala cu zornăitul mărgelelor din șiragul rupt. Trupurile își opresc un moment zbuciumul îndrăgostit, respirațiile îngheață și îndată se contopesc din nou, se pierd în ritmul cadențat de dorință, lasă mărgelele să alunece din șirag și să numere clipele.

A trebuit să trăiesc ca să pot înțelege și ploaia, și fericita oboseală de care se impregnau gesturile femeii care se ridica, se apropia de spărtură, rămânea învăluită în îmbrățișarea caldă și fluidă a furtunii. Să înțeleg încetineala cuvintelor care piereau în scurgerea zgomotoasă a ploii, să ghicesc că ceea ce era important era tocmai încetineala aceea și nu sensul cuvintelor. Să înțeleg că vorbele acelea șterse, fericirea gesturilor lente, mireasma cireșului sălbatic amestecată cu aciditatea fulgerelor, toate aceste elemente, pe care nici o memorie nu le înregistra, formau o viață esențială, cea pe care cei doi îndrăgostiți o trăiseră cu adevărat, cea sortită să dispară prima în uitare.

Amintirea „vremii de-afară“ ascundea și cealaltă noapte, imobilitatea hipnotică a aerului, densitatea statică a furtunii care nu izbucnește. Ei coboară, traversând calea ferată, se îndepărtează de orășelul încremenit în întuneric ca decorurile unui teatru închis, o iau pe un drumeag nisipos către stepă. Liniștea lasă să se audă scârțâitul fiecărui pas și, când se opresc, foșnetul ușor al ierburilor uscate. Stelele aburite de căldură par mai vii, mai puțin aspre cu viața scurtă a oamenilor. La un moment dat, un obstacol antitanc își ridică brațele de oțel încrucișate. Ei ating capetele de șină înălțate în întuneric. Metalul e cald încă de la soarele de peste zi. În moleșeala nopții, șirul acesta nesfârșit de cruci seamănă cu vestigiile unui război vechi, uitat de mult. Nu-și spun nimic, știind că nu pot evita gândul: o linie de apărare, deja de partea cealaltă a Volgăi, deci acceptarea faptului că războiul trece fluviul, aruncă flăcări peste malul stâng, amenință Stalingradul. Se gândesc amândoi la asta și, totuși, brațele de oțel sudate par scoase dintr-o istorie revolută, fără nici o legătură cu noaptea de-acum. Înaintează tăcuți, simt fizic cum

slăbesc iţele care-i ţineau legaţi de casele orăşelului, de încrengătura de linii ale triajului, de viaţa lor de acolo. Nu mai există altceva decât reflexiile alburii ale drumului, întunericul albăstrit de freamătul mut al fulgerelor şi, brusc, la picioarele lor, abisul acestui cer al nopţii, stelele plutind pe suprafaţa neagră a apei.

E una din buclele fluviului care apar primăvara, la topirea zăpezilor, şi pe care stepa le absoarbe din câteva înghiţituri în timpul secetei verii. Existenţa ei trecătoare este, pentru moment, în plin avânt. Apa ajunge la buza malurilor efemere, mirosul de lut pare să fi domnit pe aici dintotdeauna. Corpul înotătorului care se scufundă în apă e mângâiat de lungile tije adânc înrădăcinate ale nuferilor.

Rămân amândoi o oră prelungă în acest flux lent, se mişcă puţin, schiţând câteva mişcări de înot, apoi se opresc în mijlocul întinderii de ape nu prea adânci. Fulgerele tăcute durează destul ca să se poată vedea, ca să vadă această femeie cu părul ud, cu mâinile mângâind un obraz întors către stele. Să vadă ochii închişi ai femeii. Să o vadă întinsă pe malul înalt, al cărui nisip foarte fin, foarte curat, pare încălzit din străfunduri.

„Dacă nu ar fi fost războiul acesta, nu te-aș fi întâlnit niciodată..." Vocea bărbatului este foarte apropiată, ca o șoaptă la ureche, și în același timp pierdută în depărtarea stepelor. Probabil că se aude și acolo, în zarea străluminată de fulgere fierbinți. „Nu, nu asta am vrut să spun, mai zice el. Vezi tu, câmpia, apa, noaptea aceasta, totul este atât de simplu și, în fond, nu avem nevoie de nimic altceva. Nimeni nu are nevoie de altceva. Și, cu toate astea, războiul o să ajungă până aici..." El tace, simte mâna femeii pe brațul său. Trece o pasăre, i se aude alunecarea catifelată prin aer. Au sentimentul că războiul aflat atât de aproape a trecut deja peste stepe, a distrus, a năruit și până la urmă s-a împrăștiat în neant. Îl vor trăi, desigur, foarte curând și totuși o parte din ei înșiși este deja dincolo, într-o noapte în care barajele de oțel de curând instalate nu mai sunt altceva decât urme ruginite. În care nu mai rămâne decât sfârâitul neauzit al zării, o stea reflectată în urma de talpă umplută de apă, mângâierea șuvițelor de păr umed. O noapte de după război, nesfârșită.

În viața lor împreună, care va dura ceva mai mult de o săptămână, a mai existat și o dimineață orbită de ceață. Nici un avion pe cer, nici un risc de bombardament, trenuri înaintând cu o încetineală de somnambul. Femeile care lucrau cu Alexandra o lăsaseră să plece, o obligaseră aproape să-și ia o dimineață liberă, pentru că aflaseră sau poate ghiciseră că era cea din urmă.

Era frig, ai fi zis că e o zi de toamnă. O dimineață rece și cețoasă de mai. S-au plimbat de-a lungul unui câmp, au străbătut un sat din care locuitorii fuseseră evacuați. Prezența fluviului se trăda prin ceață prin ecoul surd al golului și prin mirosul de nuferi. Una dintre diminețile vieții lor... Simțeau că a sosit momentul să rostească lucruri grave, definitive, cuvinte de adio și de speranță, dar ceea ce le trecea prin cap părea greoi și inutil. Trebuia mărturisit că această săptămână fusese o lungă viață de dragoste. Că timpul dispăruse. Că durerea ce urma să vină, absența, moartea nu vor atinge această viață. Trebuia spus acest lucru. Dar ei tăceau, siguri că împărtășesc, aproape prin cea mai mică vibrație, același sentiment.

Invizibilă în orbirea de pâslă a ceței, a trecut o barcă, aproape de mal. Se auzea scufundarea lenește a vâslelor, geamătul ritmic al cârligelor.

De-a lungul ceasurilor petrecute împreună, Alexandra i-a povestit lui Jacques Dorme tot ceea ce aveam să aflu eu în copilărie. Sosirea în Rusia, în 1921, a unei tinere franțuzoaice care făcea parte dintr-o misiune a Crucii Roșii, o vizită temporară, crezuse ea, și care devenea din ce în ce mai fără întoarcere pe măsură ce, foarte rapid, țara își rupea legăturile cu lumea.

Au vorbit, de fapt, despre patru țări diferite : două Rusii și două Franțe. Pentru că Rusia pe care o străbătuse Jacques Dorme, o Rusie zdrobită de înfrângere, îi era prea puțin cunoscută Alexandrei. Cât despre Franța ei, cea de după Războiul cel Mare și de la începutul anilor douăzeci, amintirile se confundaseră de mult cu umbra dulce și adesea iluzorie a unei patrii visate. El cunoscuse o cu totul altă țară.

Într-o zi, datorită unei știri auzite din întâmplare la radio, cele două Franțe s-au ciocnit una de alta.

Luau masa împreună în ziua aceea. Când trecerea trenurilor pe sub fereastră se întrerupea și zumzetul avioanelor se liniștea, te-ai fi putut gândi la un prânz pe timp de pace, într-o zi frumoasă de primăvară... Tocmai se pregăteau să se despartă, când Alexandra murmură cu un aer misterios: „În seara asta o să am nevoie de ajutorul tău. Nu. Nu, e ceva foarte serios. Trebuie să-ți pui o cămașă curată, să-ți faci pantofii și să fii proaspăt ras. O să fie o surpriză..." El a zâmbit, promițând că o să vină pus la patru ace. Atunci au auzit la radio vocea crainicului, gravă și cu accente metalice, anunțând căderea orașului Kerci, vorbind de apărarea încrâncenată a Sevastopolului... Știau că asta însemna apropiata pierdere a Crimeei, înaintarea germană în sud, drumul deschis spre Volga. La radio se mai spunea că Aliații nu se grăbeau să deschidă „al doilea front". Poate că aceste cuvinte au pus paie pe foc.

Alexandra vorbea pe un ton de batjocură îndârjită pe care el nu i-l știa. Se prefăcea că se miră de nepăsarea americanilor, de prudența englezilor care se

adăposteau în fortăreaţa insulei lor. Dar, cu un şi mai mare resentiment, s-a arătat scârbită de Franţa, de ticăloşia comandanţilor de armate, de trădarea guvernului. Avea, fără îndoială, în minte amintirea armatei epuizate, dar victorioase de la defilarea din 1919. Cât despre cea din 1940... A vorbit despre laşitate, despre eschivare, despre liniştea cumpărată prin compromisuri îndoielnice.

„Atâta doar că noi am luptat..." Jacques Dorme nu a ridicat vocea ca să spună asta. A vorbit cu tonul unui om care acceptă argumentele celuilalt, căutând doar să-şi depună propria mărturie în legătură cu faptele.

Nu voi şti niciodată ce putea răspunde un soldat francez ca el. A evocat bătălia din Ardeni? Cea din Flandra? Sau poate luptele în care au căzut camarazii săi de escadrilă? În orice caz, avea aerul că se justifică. Alexandra i-a luat vorba din gură:

— Lasă-mă cel puţin să-mi închipui o întreagă ţară care se ridică şi îi alungă pe nemţi, în loc să pactizeze cu ei. Asta sunt ruşii pe cale să facă. Şi se vede de pe acum că germanii nu sunt de neînvins.

Numai că atunci când nu ai chef să iei pericolul în piept...

— Spui ceea ce se va zice după război, ceea ce vor zice oamenii care nu l-au făcut.

Vocea lui Jacques Dorme rămânea calmă, poate puțin cam uscată. Scoasă din fire, Alexandra aproape strigă:

— Și oamenii aceia vor avea dreptate! Pentru că dacă francezii ar fi hotărât cu adevărat să intre în război...

— Dacă s-ar fi hotărât, am avea asta în loc de Franța...

Jacques Dorme a luat harta lumii care zăcea împăturită pe o etajeră, a întins-o pe masă, în mijlocul farfuriilor de la prânz și a repetat: „Asta am avea..." Ținea în mână o cutie de chibrituri și această cutie a acoperit aproape complet hexagonul violet al Franței, lăsând să iasă numai un colț din Finistère și lanțurile alpine. Apoi, survolând Europa, cutia se așeză pe URSS, pe teritoriul cucerit de naziști. Era destul loc pentru patru cutii.

— De patru ori Franța..., spuse el cu o voce mai aspră. Și să știi, am văzut aceste patru Franțe devastate, orașe rase de pe fața pământului, drumuri acoperite de

cadavre. Am traversat aceste patru teritorii franceze. Asta ca să știi cât înseamnă armata nemților. Cât despre ruși, am văzut de tot felul, am văzut chiar unul care, cu brațele retezate de schijele unui obuz, strângea în dinți capetele unui fir telegrafic rupt, cupru pe cupru, și o bucată de cârpă deasupra, conform instrucțiunilor, și a murit cu dinții încleștați... Or să piardă în război zece milioane de oameni, poate mai mulți. Or să piardă, înțelegi? Zece milioane... Este tot ceea ce ar fi putut da Franța ca bărbați apți de luptă.

A împăturit harta și a pus-o la loc pe etajeră. Și cu o voce potolită, care nu mai încerca să judece, a adăugat:

— De altfel, nici noi în 1940 nu aveam un „al doilea front"...

Seara, a venit îmbrăcat cu o cămașă albă, cu obrazul ras proaspăt și cu pantofii lustruiți lună. Și-au zâmbit, au vorbit, evitând orice revenire la cearta de mai devreme. „O să vezi, e o mică surpriză", repeta ea pe drum. Cu o zi înainte, directorul spitalului militar o rugase să participe la concertul organizat înainte de

evacuarea tuturor răniților: frontul se apropia. Vor fi, îi explicase el, mai multe cântărețe și (aici conta pe ea) o pereche care va dansa vals. Sala nu era amenajată la spital, ci într-un depou din care, pentru o seară, se scoseseră locomotivele.

Când au pătruns înăuntru, ea a făcut un pas înapoi. Surpriza era mai mare pentru ea decât pentru el. Sute de priviri fixau estrada încă pustie, nenumărate rânduri de scaune înghesuite ocupate de bărbați, toți diferiți, dar asemănători în același timp, a căror îngrămădeală vie ajungea până în fundul clădirii lungi de cărămidă și se pierdea în întuneric, dând impresia că se prelungește, rând după rând, în infinit. Era obișnuită să-i vadă repartizați în saloane, aglomerate, ce-i drept, dar unde mulțimea mutilării și suferințelor avea încă figuri individuale. Aici, în înșiruirea de durere, ochiul nu mai distingea decât o materie amorfă sfâșiată. Punctată de capete palide, albită de pansamente.

Vreo șase femei au cântat în cor, fără acompaniament. Vocile răsunau goale, și chiar în cântecele cele mai zglobii lăsau

să se strecoare o undă prea încordată, prea aproape de lacrimi. Aplauzele abia se auzeau: multe brațe erau în eșarfe, multe proteze înlocuiau brațele.

Acum era rândul lor. O infirmieră a pus un scaun pe marginea scenei. Doi soldați au adus pe brațe un olog, un tânăr cu o chică de un roșu aprins și cu o privire hotărâtă. I s-a dat un acordeon. Ca într-un vis, Alexandra și Jacques Dorme au urcat pe scena care mirosea a lemn proaspăt tăiat.

Memoria trupurilor a învins repede teama de a nu-și mai aduce aminte mișcările. Acordeonistul cânta un vals, cu o imperceptibilă întârziere în ritm, ca și cum ar fi vrut să-i privească dansând cât mai mult. Când se întorceau, îi zăreau pletele în flăcări și acest contrast sfâșietor: un zâmbet larg, sclipirea dinților și ochii plini de deznădejde. În răstimpuri, observau și privirile răniților, șiruri de scântei ce ardeau corpurile dansatorilor. Nu mai rămăsese nimic din cearta lor de la prânz. Toate cuvintele erau carbonizate de focul privirilor. Un avion a trecut la joasă înălțime și, timp de câteva secunde,

a acoperit notele. Au continuat să se învârtă în acel vacarm, așa cum te arunci în valuri, și au reintrat în ritm când muzica s-a făcut din nou auzită.

La sfârșit, aveau impresia că sunt singuri, că dansează într-o sală goală, fiecare văzându-se în ochii celuilalt. Ea și-a coborât de câteva ori pleoapele, ca să-și alunge lacrimile.

După două zile, a venit acea dimineață rece și plină de ceață, iar seara, despărțirea. Până să urce în tren, el se amestecase deja printre ceilalți membri ai viitoarei sale escadrile, în noua sa viață. Trenul s-a urnit, oamenii vorbeau parcă mai tare, ceva mai voios. A mai avut timp să-i zărească figura, alături de chipul vesel al unui tip mătăhălos care-și lua rămas-bun de la cineva de pe peron, apoi noaptea a transformat vagoanele într-un singur zid întunecat... Ajunsă acasă, asculta în ea însăși cuvintele pe care i le spusese dimineață, când se plimbau de-a lungul fluviului: „După război, va trebui să te întorci totuși în țară... Ba da, or să te lase să pleci. Vei fi soția unui francez,

dacă ești de acord să ne căsătorim, bineînțeles. Vei fi din nou franțuzoaică și o să-ți arăt orașul meu, casa în care m-am născut...“

Vorbea încet, întrerupându-se, ca și cum ar fi vrut să asculte vântul care mătura stepa sau să urmărească vreo pasăre pe cerul de iulie. Ori poate că pauzele acestea corespundeau, în memoria ei, nesfârșitelor luni care nu mai aduceau nici o veste despre Jacques Dorme? Mi-am lăsat privirea să rătăcească de-a lungul unui râu firav de unde ajungea până la noi o adiere răcoroasă, printre ramurile sălciilor și arinilor care ne ocroteau sub plasa lor mișcătoare. Malurile erau crăpate de căldură, firul apei scădea parcă văzând cu ochii, absorbit de soare. Îmi închipuiam în locul lui o vastă întindere de ape, într-o îndepărtată lună de mai, un lac nocturn și cele două siluete ale înotătorilor decupate pe albăstreala unei furtuni mute.

Nu mai avea multe să-mi spună. Nu mi-a vorbit despre luptele de la Stalingrad, știind că la școală ne învață despre ele în fiecare an, cu mărturiile unor veterani în plus. Nici despre iadul trăit în spatele frontului, în târgurile transformate în imense spitale de campanie. După plecarea lui Jacques Dorme, timp de trei ani, cât au durat zborurile lui deasupra Siberiei, primise patru scrisori. Transmise din mână în mână, datorită militarilor aflați în trecere: singurul mod de a corresponda din deșertul polar unde își avea baza escadrila lui și, mai ales, de a dejuca vigilenta vânătoare de spioni.

Munca piloților de pe linia „Alaska-Siberia", Alsib, era de două ori secretă. În timpul războiului, trebuia ascunsă de nemți. După război, chiar și de sovietici: Războiul Rece tocmai începuse, iar poporul nu trebuia să știe că imperialiștii americani le furnizaseră aliaților ruși peste opt mii de avioane pentru frontul de est. Tot ceea ce avea să afle Alexandra provenea din acele patru scrisori, dintr-o fotografie și din convorbirile cu camarazii trimiși de Jacques Dorme să o caute, un angajament pe care oamenii din escadrilă

și-l asumau cu gândul la cei de acasă. A mai fost și călătoria pe care a încercat să o facă la începutul anilor cincizeci, cu speranța că va găsi locul unde căzuse. S-a întors de acolo cu prea puțin: amintirea unei regiuni greu accesibile, împestrițată ici-colo de sârma ghimpată a lagărelor și, ca răspuns la întrebările sale, mutenia prudentă, neștiința reală sau prefăcută.

A reușit, totuși, să mă facă să-mi imaginez – aproape să retrăiesc – perioada acestui pod aerian ascuns de lume. Printre itinerarele parcurse ori visate în viață, Alsib a fost primul care și-a marcat în mine spațiul și vertijul. Cinci mii de kilometri din Alaska la Krasnoiarsk, în inima Siberiei, vreo douăzeci de aeroporturi instalate pe liziera tundrei și numele lor, misterioase ca etapele unei căutări: Fairbanks, Nome, Ouelkal, Omolon, Seimcean... Violența vânturilor arctice, care îi dobora pe oameni și îi târa pe gheață în locuri unde nu aveai de ce te agăța. Aerul, la minus șaizeci de grade, din care gura mușca precum dintr-o grămadă de lame de ras. Escadrile care se schimbau între ele, de la un aerodrom la altul, fără nici o zi de repaus, fără nici un drept la

slăbiciune, fără scuza intemperiilor, a furtunilor magnetice, a supraîncărcării avioanelor. Pistele de aterizare construite de prizonierii din lagăre, împrejurimile semănate cu cadavrele lor înghețate pe care nimeni nu-și dădea osteneala să le numere. Singurul bilanț ținut era cel al avioanelor conduse de fiecare pilot: peste trei sute pentru Jacques Dorme, potrivit scrisorii din septembrie 1944. Și o socoteală ceva mai discretă: numărul de aviatori morți în accidente – peste o sută, printre care și el, de Anul Nou 1945.

Alexandra intuise probabil ce nu trebuia să afle din aceste scrisori și conversații. Pe 31 decembrie 1944, nu și-a petrecut revelionul împreună cu colegii săi feroviari. O înăbușea o presimțire persitentă, ascunsă. Era ceva ca un glas care amuțise acolo, în întinsurile înghețate ale Siberiei, o voce care nu mai răspundea. După câteva luni, când un prieten de-al lui Jacques Dorme avea să vină să-i spună adevărul, n-a îndrăznit să-i vorbească de acel presentiment, de teamă ca acesta să nu-l considere „superstiție de muiere". Mi l-a mărturisit mie, în schimb, cu un ușor zâmbet trist, iar eu am roșit, fără să îndrăznesc

să-i spun cât de tare o cred – credeam fiecare cuvânt, și mai ales acea premoniție care îmi dovedea puterea cu care se iubiseră.

Nu aveam pe atunci (nici astăzi nu știu dacă am) o definiție mai potrivită a dragostei decât acel gen de rugăciune tăcută ce leagă două ființe, despărțite de spațiu sau moarte, într-o intuiție permanentă a durerilor și clipelor de bucurie trăite de celălalt.

În ziua aceea, durere însemna să examinezi un Douglas C-47 greoi pe care reușiseră să-l urmeze, ca pe un animal rănit, luându-se după un fir subțire de sânge: în ciuda viscolului, pe versantul stâncos de care se zdrobise aparatul, acea lungă dâră roșcată, de culoarea carburantului, țâșnea din mijlocul infinitului alb. O culoare caldă într-o lume de gheață. Vieți fierbinți, secerate brusc, din care Jacques Dorme mai reținea chipuri și glasuri... Strângerea de mână a pilotului care, înainte de a urca în avion, îi vorbise de fiul său de trei ani rămas la Moscova. O strângere călduroasă de mână.

Pe gerurile acelea, orice lichid îngheța în măruntaiele mașinilor. Uleiul se solidifica, transformându-se în marmeladă. Până și oțelul devenea casant ca sticla. Aerul încerca să dizolve avioanele în substanța lui de cristal. Piloții treceau foarte aproape de zona care bătea recordurile gerurilor planetei: „Minus șaptezeci și două de grade!" îl avertizase pe Jacques Dorme mecanicul rus cu un accent de mândrie.

Bucuria însemna să înveți o tehnică anume pentru a lupta cu carapacea de ger care, în timpul zborului, devenea mai densă și învăluia puțin câte puțin avionul cu totul. Trebuia schimbat mereu regimul motorului: prin varierea vibrațiilor, crusta de gheață se spărgea.

Bucuria mai însemna să te gândești că vreo zece avioane în plus se îndreptau spre Stalingrad, unde rezultatul bătăliei depindea poate de cele zece aparate sosite la timp. Sau chiar de avionul de vânătoare pe care îl pilota, acest Aircobra încărcat, din cauza distanțelor siberiene, cu un rezervor suplimentar de șase sute de litri, plasat sub fuselaj. Nu se lăsa păcălit, știa că în monstruoasa luptă corp la corp

dintre două armate, pentru milioanele de oameni care se ucideau unii pe alții la Stalingrad, această bucată de tablă cu elice nu însemna mai nimic. Și totuși, la fiecare zbor, avea o siguranță irațională: tocmai acest avion va feri de distrugere o bătrână casă de lemn, cu un cireș sălbatic în fața ferestrelor.

În aprilie 1944, a devenit ceea ce se numea în limbajul piloților „un lider". Aflat la comanda unui bombardier – un Boston sau un Boeing 25 – conducea acum zece sau cincisprezece Aircobra, simțind cu totul altfel greutatea acestei escadrile în balanța războiului.

Bucuria însemna încrederea pe care o aveau ceilalți în el, lumina convalescentă a soarelui polar care rămânea tot mai mult pe cer, devotamentul oamenilor de la sol, care, pe timp de viscol, marcau pista cu cetină. Ca și gândul că zborurile acestea de la capătul lumii grăbesc eliberarea țării sale natale.

Într-o bună zi, i-a fost dat să încerce un șoc pe care nici un pericol de moarte nu i l-ar fi provocat. Tocmai aterizase și,

încă înțepenit după câteva ore de zbor, a văzut o coloană de prizonieri la marginea aerodromului. De o săptămână, din zori până la căderea nopții, oamenii aceia spărgeau gheața, montau plăci de oțel, le acopereau cu pietrișul noilor piste. În seara aceea, se îndepărtau în șir indian printre nămeți. Gardienii îi încadrau, cu mitralierele îndreptate spre masa umană rebegită și moartă de oboseală. Jacques Dorme i-a urmărit îndelung, a vrut să se uite în ochii celorlalți piloți, dar aceștia întorceau privirile, grăbiți să se pună la adăpost de vântoasă, să se așeze la masă... O mitralieră a început să latre în momentul în care se pregătea și el să treacă pragul. A văzut ceea ce se petrecuse înainte să se audă focul de armă. Un prizonier alunecase și, ca să nu cadă, se îndepărtase puțin de șirul indian. Gardianul a tras fără să mai aștepte, vinovatul a căzut, coloana a încremenit o secundă, apoi și-a reluat marșul său clătinat. Jacques Dorme s-a repezit la gardian, l-a îmbrâncit, a început să strige furios. A auzit o voce fără inflexiuni: „Aplicarea regulamentului." Apoi, pe un ton mai scăzut, dar plin de dispreț și de ură: „Vrei și

tu o pereche de gloanțe în boașe?" Un pilot l-a luat pe Jacques Dorme pe după umeri și l-a tras hotărât spre oamenii escadrilei...

În timpul cinei, a simțit că vocile lor erau contrafăcute de neputința de a mărturisi, dar și de rușine. Rușinea că un străin văzuse toate astea. Singurul lucru adevărat pe care avea să-l învețe la cina aceea a fost „regulamentul", cuvintele repetate automat de gardieni înaintea plecării coloanei de prizonieri: „Un pas la stânga sau la dreapta, și trag fără somație."

Noaptea, în carlinga unui Douglas de transport care îi aducea la bază, a rămas treaz, gândindu-se mereu la țara aceasta ciudată a cărei limbă o vorbea deja corect, pe care credea că o cunoaște atât de bine și pe care nu o înțelegea, ba chiar refuza uneori să o înțeleagă. A comparat-o cu Franța și a avut atunci o reflecție de care s-a mirat singur. Țara aceasta era și ea ocupată. Ca și Franța. Nu, mai rău decât Franța, pentru că era ocupată dinăuntru, de regimul care o guverna, în virtutea acestui regulament: „Un pas la stânga sau la dreapta..."

Amintirea acestei morți îi întuneca bruma de bucurie încercată înainte : luminozitatea blândă, albăstruie a tabloului de bord de la aparatele Boston, mult mai plăcută decât eclerajul crud al avioanelor rusești, confortul aproape inutil al cockpit-ului și, la aterizare, un mecanism perfect ascultător. La coborârea pe pistă, îi reveneau acum în minte șirul indian al prizonierilor și omul care alunecase pe o cărare de gheață.

Și-a adus aminte de el la sfârșitul lui august 1944, dar altfel. În ziua aceea, toți camarazii lui, piloți și mecanici, sărbătoreau încă de dimineață : tocmai aflaseră de eliberarea Parisului. Răspunzându-le la felicitări, Jacques Dorme se întreba ce știau ei despre Franța. În uralele lor reveneau Comuna din Paris, Maurice Thorez* și, acoperit de sudalme și deformat de absența sunetelor nazale în rusă, numele mareșalului Pétain. Nu încerca nici măcar să explice, simțindu-se în sfârșit scăpat de povara înfrângerii franceze, pe care

* Om politic francez de stânga (1900-1964) (n. tr.).

uneori, în timpul discuțiilor, oamenii păreau să i-o reproșeze. Acum râdeau toți și spuneau că, după alungarea lui Hitler, francezii or să-și încheie socotelile cu capitaliștii și or să înceapă construirea comunismului. Aproape asurzit de vocile lor, se gândea ce fel de cărți despre Franța au putut citi tovarășii lui. Și-a amintit de povestirea Alexandrei : culegerea aceea de texte descoperită de ea în biblioteca unui oraș siberian în care avea domiciliu forțat. Texte de autori francezi traduși în rusește, printre care un poem, un „adevărat imn pentru GPU"...

În monotonia zborului, își imagina Parisul, bucuria populară, ferestrele deschise către un cer frumos de vară. Și, mai ales, terasele cafenelelor, o viață petrecută la masă, volubilă, ușoară, făcută din frânturi de cuvinte, din ocheade schimbate, din înțelegerea trupurilor care se ating unele de altele... Sub aripile avionului Boston, printr-un strat subțire de nori, se ridicau crestele nesfârșitului podiș Kolîma, încă verde și însuflețit de cursuri de apă. „În câteva zile, totul va fi alb. Și lipsit de viață..." Vor rămâne doar șirurile acelea pătrate, barăcile și foișoarele unui

lagăr, jalon credincios al piloților în mijlocul acestei nemărginiri stâncoase lipsite de repere. Unica baliză, miile de vieți omenești concentrate în neantul acesta. I-au venit în minte mesele mici și rotunde de pe terase și și-a zis că autorul „imnului pentru GPU" era probabil așezat, în momentul acela, la una dintre ele, discuta cu o femeie, comanda vin și cafea, vorbea despre trecut, criticând prezentul și exaltând viitorul. Jacques Dorme a înțeles brusc că nu i se va putea povesti niciodată acestui autor infinitul ce se întindea sub aripile avionului, nici regulamentul „un pas la stânga sau la dreapta", nici moartea prizonierului care a alunecat... Nu, era imposibil. A simțit un fel de spasm muscular care i-a blocat maxilarele. Acolo jos, la masa lor de cafenea, ei vorbeau o altfel de limbă.

În timpul acelui zbor, Jacques Dorme s-a văzut un străin în țara în care se născuse.

Nu l-a recunoscut de la început pe omul cu haină de piele neagră. De altfel, acesta semăna prea puțin cu micuțul inchizitor care îl omorâse pe Witold. Și cu atât mai

puțin cu celălalt, cu uriașul isteric care ordonase decolarea avionului supraîncărcat. Aceia semănau teroarea când războiul părea pierdut, se temeau mai mult decât soldații pe care îi amenințau. Bărbatul întâlnit de Jacques Dorme în decembrie 1944 avea deja siguranța unui învingător. Era mic și slab ca și primul, dar mantaua sa de piele avea o căptușeală groasă de blană. Și-a scuturat reverele când a căzut puțină gheață de pe o elice ale cărei caracteristici voia să le afle, deși nimeni nu înțelegea pentru ce. Curiozitatea lui era deconcertantă. Piloții aveau impresia că sunt supuși unui interogatoriu, cu întrebări prea simple, puse anume ca să-l zăpăcească pe anchetat. Surâdea în răstimpuri, dar Jacques Dorme a observat că atunci dispărea zâmbetul de pe fețele celorlalți.

Omul inspecta avioanele, punea întrebări pe care le-ai fi putut crede stupide dacă nu ar fi avut dublu înțeles, nu te asculta niciodată până la capăt și zâmbea. Toată lumea înțelegea că venise pentru că războiul urma să se încheie și Moscova voia să se știe cine este stăpânul. Cu toate acestea, piloții nu-și puteau da

încă seama că, în curând, americanii care livrau aceste nenumărate Douglas, Boeing şi Aircobra aveau să devină duşmani şi că toţi cei care participaseră la podul aerian vor fi suspecţi. Omul cu haină de piele neagră era aici pentru a-i depista pe rătăciţi şi a preveni contaminarea ideologică.

La sfârşitul inspecţiei, i-a convocat pe responsabilii bazei şi pe „liderii" escadrilelor. A vorbit despre slăbirea disciplinei comuniste, despre scăderea vigilenţei de clasă, dar, mai ales, a criticat gravele erori în organizarea zborurilor. „Comandamentul a tolerat o anarhie totală, a tunat el. Bombardierele zburau în aceleaşi grupări cu avioanele de vânătoare şi cu cele de transport. Vă cer să puneţi capăt acestei dezordini. Avioanele de vânătoare trebuie să zboare cu cele de vânătoare, bombardierele..."

Piloţii se priveau pe furiş, îşi frecau frunţile. Sperau în taină că omul cu haină de piele se va pune brusc pe râs şi le va spune pe un ton glumeţ: „Este că v-am dus?" Dar vocea lui rămânea metalică şi acuzatoare. Când a vorbit despre itinerarele de zbor incorect trasate, unul dintre piloţi a intervenit, cu întârziere, ca şi cum

i-ar fi trebuit timp să se hotărască: „Dar, tovarăşe inspector, un Boston are mijloace de legătură mult mai...“ Voia să spună că un bombardier era mai bine echipat cu mijloace de navigaţie decât un avion de vânătoare. Omul cu haină de piele a coborât vocea, a şoptit aproape, iar şoapta aceasta l-a amuţit pe pilot mai repede decât dacă interlocutorul ar fi ţipat: „Văd, tovarăşe locotenent, că ţi-au fost foarte folositoare contactele cu lumea capitalistă...“

Timp de câteva secunde de tăcere nu s-au auzit decât şfichiuirile viscolului care se încrâncena asupra ferestrelor şi scârţâitul pietrişului împrăştiat de prizonieri pe o pistă. Jacques Dorme simţea fizic, prin piele, fragilitatea graniţei care despărţea, în ţara aceasta, un om liber, locotenentul acela care tăcea privindu-şi mâinile mari aşezate pe masă, de prizonierii a căror unică identitate era un număr cusut pe pufoaică.

„Ei bine, în privinţa contactelor astea, o să mai vedem după victorie, a mai spus inspectorul. Dar acum trebuie să puneţi ordine în acest haos. Iată harta care vă arată itinerarele cele mai directe între

aerodromuri. De acum, veți trece prin Zîrianka și nu prin Seimcean. Sunt sute de kilometri câștigați și o economie de carburant corespunzătoare. Mă întreb de ce șefii de escadrilă nu s-au gândit la asta mai devreme. Doar dacă traseul mai lung nu le-a fost indicat de reprezentanții americani..."

De data asta nu a mai spus nimeni nimic. Pe hartă, cu îndemânarea unui școlar, era trasă o linie dreaptă pornind din Alaska, traversând Siberia. În logica sa geometrică, trecea mai aproape de Zîrianka, unul din aerodromurile auxiliare, mult mai la nord decât traseul obișnuit. Era mai degrabă o pistă de urgență, prevăzută pentru zilele când cele de la Seimcean dispăreau sub troienele de zăpadă. Creionul omului cu haină de piele tăiase lanțurile înfricoșătoare ale munților Cerski, deșerturi arctice, ținuturi și mai puțin explorate decât regiunile survolate de itinerarul Alsib... Rămași singuri, piloții au privit îndelung harta cu linia trasă încăpățânat cu creionul. Absurditatea era mult prea limpede ca să mai fie rostită. „Linia partidului...", a murmurat locotenentul care vorbise mai devreme.

Știau că inspectorul nu se putea întoarce la Moscova fără a raporta uneltirile dușmănoase descoperite, erorile cărora le pusese capăt. Întreaga țară funcționa astfel, prin denunțuri, condamnări, doborâri de recorduri și depășiri de plan. Și chiar la Siguranța Statului („GPU-ul", se gândi Jacques Dorme) trebuia să depășești planul, să arestezi mai mulți oameni decât în lunile precedente, să împuști mai mulți decât colegii...

Au discutat pe scurt despre componența zborurilor de a doua zi și s-au dus să se culce. Afară, în bezna nopții polare, prizonierii continuau să spargă gheața pentru o pistă nouă.

După o oră de zbor, Jacques Dorme a transmis un mesaj grupului de avioane pe care îl conducea: „Urmați traseul doi. Aterizarea la Z. este imposibilă. Direcția S." În cursul nopții reușise să-i convingă pe oamenii din escadrilă că soluția cea mai bună era să meargă la Seimcean, ca de obicei. La Zîrianka avea să se ducă doar el și să apeleze baza de acolo. Inspectorul, care urma să plece a doua zi, nu mai avea timp să facă anchetă.

A făcut un viraj lent spre dreapta și, în penumbra de cenușă a zilei aceleia, a văzut luminile aparatelor Aircobra îndreptându-se spre sud.

Minutele s-au scurs, apropiindu-l încetul cu încetul pe om de mașina lui, armonizând zvâcnetele oțelului cu pulsul sângelui. Corpul se adapta vieții mecanice, dispărea în cadența motorului care, în spatele pilotului, își modula din când în când murmurul vibrațiilor. Privirea i se pierdea în cenușiul acestei zile în care soarele nu avea să-și mai facă apariția, apoi revenea la punctajul luminos al tabloului de bord. Omul era foarte prezent în mișcarea acestei cabine zburătoare, dar, în același timp, foarte absent. Sau, mai bine zis, prezent altundeva, departe de cerul de cenușă, de munții Cerski ce începeau să-și înalțe spre el pustiurile înghețate. Un altundeva făcut dintr-un glas de femeie, din tăcerile unei femei, din liniștea unei case, dintr-un timp căruia simțea că-i aparținuse dintotdeauna. Acest timp se desfășura dincolo de ceea ce se întâmpla în avion și în jurul aparatului. Violența vântului îl obliga la manevre,

geamul plin de chiciură îi înceţoşa privirea. Deodată a devenit evident că pistele de la Zîrianka rămăseseră mai la nord-est şi că trebuia să zboare la o altitudine mai joasă, cu riscul de a acroşa vreo creastă; trebuia să observe, să se concentreze, să nu se lase cuprins de panică. Ţinutul acela îndepărtat pe care îl descoperise în el îi dădea puterea să-şi păstreze calmul, să evite vria, acest blestem al avioanelor Aircobra, să nu verifice în fiece clipă nivelul carburantului. Să nu devină doar un om care vrea să-şi salveze viaţa cu orice preţ.

Avea să păstreze până la capăt senzaţia acestui altundeva, până la izbucnirea de lumină violetă a focului boreal care va incendia cerul.

Alexandra şi-a încheiat povestirea când o pornisem pe drumul de întoarcere. Noaptea cădea deja peste stepă. Mi-a vorbit de călătoria ei spre fostele aerodromuri ale Alsib, majoritatea abandonate după război, de vârful acela din sudul lanţului Cerski, trei steiuri înmănuncheate cărora localnicii le spuneau „Tridentul" şi la care nu a reuşit să ajungă. Mergeam alături de ea prin iarba uscată, a cărei unduire nesfârşită ne fascina privirea prin alternanţa de violet şi auriu, sub adierea vântului. Amănuntele călătoriei aveau să-mi marcheze memoria (ceea ce mă va ajuta, un sfert de veac mai târziu, să regăsesc locurile de care îmi vorbise), dar uluirea care m-a cuprins a fost provocată de altceva. Un bărbat din cap până în picioare, necunoscut până în urmă cu o

săptămână, apăruse deodată în fața mea. Jacques Dorme, al cărui destin îl percepeam ca pe un întreg viu și luminos.

Orice părere despre oameni și lume are partea sa de adevăr. Cea a unui adolescent de treisprezece ani mergând prin stepa Volgăi nu era mai puțin adevărată decât judecata mea de adult. Prezenta chiar un avantaj sigur: necunoscând analiza, investigațiile psihologice și retorica sentimentală, opera cu entități, cu blocuri.

Așa era Jacques Dorme, care apăruse brusc în fața mea în flăcările unui apus de soare. Un om clădit din aceeași plămadă cu patria sa, acea Franță pe care o descoperisem datorită lecturilor și conversațiilor cu Alexandra. Aduna în el trăsăturile care îmi aminteau de „cel mai frumos și mai curat soldat al bătrânei Franțe", pe războinicul din *Ultimul careu*, pe împăratul detronat care se întorcea pe pământul natal la bordul Olandezului Zburător și pe cei „patru gentilomi din Guienne". Sămânța acestei substanțe umane era chiar mai subtilă, deosebeam nu atât personajele și gesturile lor, cât aura densă a vieții acestora. Spiritul angajamentelor lor pământești. Sufletul lor.

Nu deţineam probele adevărului unei astfel de viziuni. Certitudinea mi-era de ajuns. Ca şi fotografia pe care mi-a arătat-o Alexandra când am ajuns acasă. Un dreptunghi cu margini îngălbenite, dar păstrând claritatea tranşantă a alb-negrului. Cam douăzeci de piloţi, îmbrăcaţi în cojoace de oaie, încălţaţi cu cizme grele din piele de ren. Aviatori americani uşor de recunoscut după echipamentul mai lejer, mai elegant, cu aerul de „piloţi de cinema". Şi câţiva civili, oficiali cu mantale întunecate. Fotografia fusese făcută probabil după o ceremonie, pentru că într-un colţ al clişeului se vedea sclipirea metalică a unei orchestre militare. Fără îndoială, se intonaseră imnurile sovietic şi american... Îndrumat de Alexandra, l-am descoperit pe Jacques Dorme. Nu se deosebea de ceilalţi nici prin aspectul fizic, nici prin îmbrăcăminte (aceeaşi haină trei sferturi, aceleaşi cizme). Dar l-aş fi putut recunoaşte şi fără ajutorul Alexandrei. Dintre toţi piloţii care începeau să părăsească rândurile, după poziţia de drepţi impusă de imnuri, numai el rămăsese încă nemişcat, purtând pe chip semnele unei anume gravităţi, cu privirea pierdută

departe. Ai fi spus că asculta un cântec neauzit de ceilalți, un imn pe care orchestra uitase să-l cânte.

Mi-a trebuit ceva timp să înțeleg că singurătatea lui Jacques Dorme, înconjurat de o mulțime de oameni, îl apropia de bătrânul uriaș pe care îl văzusem în fața monumentului ridicat în memoria morților, acel general francez care își întrerupsese discursul, lăsându-și privirea să se piardă în imensitatea stepei.

În seara următoare, am părăsit casa Alexandrei. Trebuia să mă întorc la orfelinat, să mă pregătesc de noua mea viață. Urcat într-un personal înțesat, am reușit s-o zăresc o clipă pe Alexandra pe peronul invadat de vilegiaturiști. Nu mă vedea, ochii ei treceau înfrigurați de la o fereastră la alta. Cu o mână ezitantă, făcea un semn de adio celui pe care nu-l găsea printre atâtea chipuri. Mi s-a părut întinerită și, în același timp, dezarmată. Mă gândeam la o altă plecare, la convoiul acela care, în mai 1942, îl ducea pe Jacques Dorme spre răsărit.

Viața acestei femei mi s-a părut dintr-o dată o acuzație gravă. Sau, cel puțin, un

reproș mut făcut țării acesteia care îi răvășise atât de crud viața. O țară care înghițise o femeie foarte tânără și care arunca acum, pe peronul murdar, o bătrână descumpănită, pierdută printre chipurile bronzate. Pentru prima dată în viață, am crezut că acest reproș mă vizează și pe mine, că eram și eu răspunzător, într-un fel greu de formulat, de această bătrână existență solitară, sortită marelui deznodământ, într-o căsuță fără vârstă, într-un orășel răstignit peste calea ferată, la marginea stepelor pustii. După tot ce făcuse, dăduse, suferise pentru țara aceasta... Oamenii care mă înconjurau în tren, ghemuiți unul într-altul, încărcați cu coșuri de legume pe care le aduceau din grădinile lor, aveau figuri placide, luminate de o fericire obișnuită, naturală. „Fericirea aceea simplă pe care ea nu a avut-o niciodată", mă gândeam eu privindu-i. Nu o anume stare de fericire, nu, ci o simplă și bucuroasă rutină a zilelor, o viață de familie, în scurgerea plăcută și previzibilă a faptelor mărunte ale existenței.

Din seara aceea am început să-i reinventez viața, ca și cum, imaginând-o

altfel, aș fi putut izbăvi răul pe care țara mea i-l făcuse. Obiceiul pe care îl aveam la orfelinat de a reface destinul părinților noștri decăzuți din drepturi avea să-mi fie de mare ajutor. Puțin ar fi lipsit ca bărbatul ei să nu fi fost împușcat (de câte ori nu auzisem de condamnați scăpați ca prin minune în epoca stalinistă), și atunci ar fi avut copii, n-ar fi trăit în casa aceea neagră ci aici, de exemplu: mă uitam la o fațadă frumoasă cu balcoane încadrate de statuete cochete. Ar fi citit nu unui tânăr barbar ca mine, ci unui copil delicat și sensibil, nepotului și poate și nepoatei ei, doi copii care ar fi ascultat-o cu ochii mari.

Realitatea alunga adesea astfel de visări. Dar țineam mult la ele, spunându-mi că, măcar într-o viață reconstruită astfel, puteam să-i redau Alexandrei adevăratul prenume. Ca și limba ei din care, uneori, când îmi vorbea în franceză, pierdea câte un cuvânt, câte o expresie, căutate cu disperare și cu un vag aer de descurajare în priviri. Îmi dădeam seama că nu e vorba de un lapsus banal sau de scăpările unei memorii în pragul bătrâneții. Nu, era vorba

de o pierdere absolută, de dispariția unei lumi întregi, patria sa, care începea să se destrame, cuvânt cu cuvânt, în fundul stepelor înzăpezite unde nu avea pe nimeni cu care să vorbească pe limba ei.

VII

Ajuns în orașul natal al lui Jacques Dorme, nu m-am simțit dezrădăcinat. La Paris, locuisem pe strada Myrha, care traversează înghesuiala africană din Barbès. Mai stătusem și la Aubervilliers, apoi într-o periferie la Montreuil, mai târziu la Belleville, unde sfârșisem prin a nu mai observa ciudățenia acestei țări de adopție.

Orășelul acesta din nord făcea parte într-adevăr din această țară.

Primăria, într-o piață foarte curățică, semăna cu bătrânele parizience pe care le întâlneam uneori în Barbès: supraviețuitoare ale unei alte epoci, îmbrăcate și coafate cu grijă, tropoteau curajoase prin amestecul omenesc de continente revărsate...

Insulița protejată a primăriei era, de altfel, foarte redusă. Strada principală,

frumoasă la început, se sufoca repede, se fărâmița în niște fațade cojite, cu ferestre acoperite de plăci de ipsos. Vitrina unei cofetării era ciuruită de o mulțime de găuri astupate cu rotocoale de carton. Un afiș meschin anunța: „Închis din cauză că m-am săturat!" Mi-am consultat harta și am luat-o la stânga.

La telefon, fratele lui Jacques Dorme mă sfătuise să iau un taxi de la gară: „E cam departe, stăm la capătul orașului..." Simțeam însă nevoia să merg pe jos, să văd orașul, să ghicesc cam ce era pe aici acum o jumătate de veac. Nu mă puteam obișnui cu ideea de a coborî dintr-un taxi, de a suna la ușă și a intra pur și simplu, ca un obișnuit al casei.

Un scuter a trecut cu toată viteza, m-a șters, a făcut un slalom printre pubelele răsturnate. O sticlă de bere s-a rostogolit la picioarele mele, nu am înțeles dacă fusese aruncată sau nu în direcția mea. Plăcuța cu numele străzii era mânjită cu vopsea roșie. Mi-au trebuit câteva clipe să descifrez: Henri Barbusse. Sub o fereastră spartă, atârnate de o frânghie, se înfoiau câteva zdrențe. Geamul era înlocuit de o

pungă albastră de plastic, o pată de culoare neașteptată pe zidul de un brun cenușiu. O altă fereastră, la parter, era aproape insolită cu florile și perdelușele ei vesele. Și, în aerul stins de decembrie, acea mână uscată, trăgând obloanele, chipul ridat și reflexul părului alb, privirea care mi se adresa : o femeie care locuia poate aici de pe vremea lui Jacques Dorme.

Orașul s-a turtit curând sub acoperișurile depozitelor pustii și ale garajelor părăsite, s-a fărâmițat în căsuțe muribunde. Apoi și-au făcut apariția locuințele moderne, părând că au pândit epuizarea orașului pentru a-și ridica turnurile și, printre ele, blocuri de patru sau cinci etaje. Fără să-mi dau seama, le-am comparat cu periferiile moscovite, doar că aici casele erau mai frumos aranjate și aveau o arhitectură mai umană... În clipa aceea, am observat o intrare arsă ca gura unui furnal enorm, un șir de cutii poștale aruncate pe gazonul acoperit de saci de gunoi. Oamenii pe care-i vedeam păreau grăbiți să se întoarcă acasă și mă evitau de cum încercam să mă apropii de ei ca să-i întreb pe unde s-o iau. Două femei,

una dintre ele foarte bătrână, cu fața acoperită de semne desenate cu cerneală albastră, cealaltă tânără, cu figura ascunsă de un voal, m-au ascultat, privindu-mă perplex ca și cum locul de care întrebam ar fi fost lovit de vreun blestem. Tânăra mi-a arătat direcția cu un gest vag și am văzut că se întoarce după mine cu același aer incredul.

Cartierul de vile era despărțit de blocurile noi prin Bulevardul Egalității, întins de-a lungul unui zid poros, negricios. Abia când am ajuns la portal mi-am dat seama că era un cimitir. Una din porți era smulsă și atârna de țâțâna de sus. Am intrat, fără să pătrund înăuntru de fapt, am aruncat doar o privire primelor pietre. „Parcela Verdun", se putea citi pe o stelă scundă. Crucile aveau forme de săbii: toate prea ruginite spre a putea deslușI numele, unele sparte, căzute printre cioburi de sticlă, ziare vechi, excremente de câini. Afară, a trecut o mașină, lăsând în urmă un zbierăt ritmic, țipetele ostentative ale unui cântăreț de ocazie. Liniștea și-a făcut loc din nou, atinsă ușor de freamătul crengilor desfrunzite de vânt.

Am văzut o altă mașină doar atunci când, ocolind cimitirul, mă pregăteam să pătrund pe aleile cartierului. O mașină înconjurată de cinci-șase tineri sau, mai degrabă, blocată de ei într-o curbă. Nu era chiar o agresiune. Loveau cu picioarele în caroserie, săreau pe capotă râzând, izbeau cu pumnii. Șoferul, care încerca să se ridice ca să-i alunge, era obligat să rămână ghemuit, nici așezat, nici în picioare, pentru că tinerii îi presau gleznele cu portiera. Unul dintre ei, cu o sticlă de bere în mână, sorbea băutura și apoi o scuipa în mașină.

Poate că scuipăturile alea m-au făcut să mă îndrept către grup. Am observat piciorul șoferului, pantoful său negru, elegant, șoseta înaltă și pielea prea albă care se vedea pe sub manșeta pantalonului agățat de portieră, o piele de bătrân, irizată de vine de culoare închisă. Elanul meu nu avea nimic eroic, era doar incapacitatea bruscă de a suporta vederea acestui picior de bătrân care scormonea caraghios în asfalt. De altfel, rezultatul intervenției mele ar fi fost cu totul altul dacă nu ar fi existat cele două scutere care au țâșnit

din spatele zidului cimitirului și au pornit într-o cursă de urmărire prin labirintul străzilor. Patru dintre băieții care atârnau de mașină au plecat în fugă să vadă cursa. Au rămas numai doi, cărora li se părea mult mai amuzantă hărțuirea șoferului.

Unul din ei continua să scuipe, înecându-se de râs. Celălalt împingea portiera cu toată puterea, iar cu pumnii bătea darabana pe caroserie... L-am lovit cu toată puterea pe cel care scuipa, i-am dat un pumn care să-l trântească la pământ. S-a clătinat, cu spatele lipit de mașină, și am avut timp să văd în ochii lui un licăr de surpriză, mirarea aceluia care se crede intangibil. S-a ferit de a doua lovitură și a luat-o la fugă urlând că se întoarce cu „frații" lui. L-am înhățat pe celălalt, încercând să eliberez portiera. S-a răsucit, grohăind în acea franceză pe care o detestam cel mai mult: noua franceză, făcută din zoaie verbale și aclamată drept limbajul tinerilor. Piciorul bătrânului rămăsese blocat în ușă. Vedeam o mână ce încerca febril să ridice geamul și, pe locul din dreapta, silueta unei femei, niște degete foarte subțiri încrucișate pe un

pachet de prăjituri. Cele câteva secunde de încăierare păreau, ca întotdeauna, urâte și lungi. Urâte precum chipul frumos și tânăr al agresorului („un chip frumos și o mutră jegoasă în același timp", aveam să-mi spun mai târziu). Lungi ca gestul tânărului care nu mai reușea să-și scoată șișul din buzunar. Apăsase pe buton prea devreme și lama îi străpungea țesătura blugilor. Mi-am strâns mai tare degetele în gâtul lui. Vocea i-a șuierat și s-a stins. O clipă, a căscat gura fără să scoată un sunet, apoi, deodată, ochii i s-au holbat și au început să caute-n lături cu spaima unui animal care se înăbușă. Corpul i s-a lăsat moale, ca o păpușă de cârpă. Mi-am desfăcut degetele, l-am împins spre trotuar. A plecat, clătinându-se, frecându-și gâtul, bolborosind amenințări cu o voce spartă.

Portiera s-a trântit, mașina a demarat și a cotit pe o alee.

Am petrecut câteva minute rătăcind pe străzi, cu un sentiment de greață, făcut din mânie zadarnică și din teamă tardivă, din răbufniri scârbite de frică coincizând

cu pufnetul scuterelor pe alei. Dar mai ales din conștiința foarte clară a totalei inutilități a intervenției mele. Chiar în clipa aceea m-aș fi putut târî la marginea drumului cu un șiș între coaste. Și nici asta nu ar fi schimbat nimic, nu ar fi mirat pe nimeni, pentru că există nenumărate orășele asemănătoare și nenumărați bătrâni agresați. Furia mea se întoarce către automobilistul care a făcut tâmpenia să parlamenteze în loc să o șteargă acasă. Mă simt și mai străin de această țară. Ce treabă am eu să mă amestec în viața ei, să bruftuluiesc acele animale înarmate, să mă joc de-a cetățeanul, cu pașaportul meu de apatrid în buzunar...?

Arsura acestor cuvinte îmi întârzie căutarea adresei. Până la urmă, găsesc Aleea Marne, dar numărul 16 pare inexistent. Traversez strada de două ori, cercetez fiecare casă cu certitudinea că pot recunoaște, chiar fără număr, locuința lui Jacques Dorme. Dar tocmai numărul lipsește. O iau în celălalt sens: un șir de clădiri cu un singur etaj, grădini pustii, impresia unei așteptări în fundul unei odăi, a unei așteptări străvechi. Poarta

deschisă a unui garaj și, de cealaltă parte a străzii, la numărul 11, o bătrână care își vâră mâna în cutia de scrisori, nu găsește nici una, și profită de aceste clipe ca să mă examineze. Sau, mai degrabă, se preface că-și caută scrisorile și îl supraveghează pe trecătorul ciudat care face cale întoarsă. Ca să n-o îngrozesc, strig de departe: „Numărul 16, doamnă?" Vocea ei e surprinzător de frumoasă, puternică, asemenea unei voci de fostă cântăreață: „Dar e chiar acolo, domnule. În spatele dumneavoastră..." Mă întorc, fac câțiva pași. Poarta deschisă a garajului ascunde plăcuța de ceramică a numărului. Înăuntru, un bărbat șterge cu un burete parbrizul mașinii. Îl recunosc imediat: bătrânul cu pantofi negri eleganți. Fratele lui Jacques Dorme. „Căpitanul", cum îi spuneam, după poveștile Alexandrei.

Îmi spun numele, îi amintesc de convorbirea noastră telefonică, de scrisorile schimbate. Surâsul nu reușește să-i șteargă cu totul umbra de amărăciune încrustată între riduri. Nu știu dacă l-a recunoscut în mine pe omul care a intervenit adineauri. Mi se pare că nu. Închide garajul,

mă invită să urc în casă și pe treptele peronului îmi pune o întrebare care ar trebui să fie foarte banală: „Ne-ați găsit ușor? Ați venit cu taxiul?" Nu, nu e banală, un mic freamăt sonor trădează tensiunea secretă cu care au fost pronunțate cuvintele. M-a recunoscut deci... Instalați în salon, vorbim despre oraș, reușind să evităm cea mai mică aluzie la ce s-a întâmplat pe Strada Egalității. Intră soția lui, îmi întinde mâna, degetele acelea subțiri pe care le-am văzut crispate pe un pachet legat cu panglici. Chipul său are o fixitate asiatică (e vietnameză), nu dezvăluie nici o urmă de emoție. „Aduc ceaiul imediat", spune ea cu un zâmbet ușor și ne lasă singuri.

Nu am nimic să-i spun. În prima scrisoare, de vreo treizeci de pagini, i-am povestit, cu străduința unui cronicar, tot ce știam despre Jacques Dorme, despre Alsib, despre săptămâna petrecută de pilot la Stalingrad. Nu, nu chiar tot, departe de asta. Ca un adevărat arheolog, aș fi vrut pur și simplu ca această poveste să se adauge istoriei țării lor, ca un obiect de artă națională descoperit în străinătate și repatriat. Îi vorbesc despre călătoria

mea în Siberia, despre casa de la Capăt, despre muntele Tridentului... Călătoria aceea, făcută la începutul anului (suntem în decembrie) îmi e încă vie, cu sonoritatea vântului, cu glasurile limpezite de frig. Cu toate acestea, entuziasmul relatării mele pare să-l jeneze pe Căpitan. Îmi ghicește scopul: repatrierea unui bucăți de istorie rătăcită în pustiurile înzăpezite ale Siberiei orientale. Simt că figura i se crispează, ochii lui mă privesc fără să mă vadă, îndreptați către un trecut ce reînvie deodată în fața noastră, în salonul acesta, într-o după-amiază de decembrie. Îi interpretez greșit emoția și-mi dezvălui jocul: o carte pe care sunt pe cale s-o scriu îl va salva de uitare pe pilotul francez, ziariștii se vor interesa de el și, cum știu unde a murit, s-ar putea să-i aducem rămășițele pământești în Franța, în orașul natal...

Mă întrerup văzându-i buzele care încearcă să schițeze un surâs nesigur, dureros de forțat. Vocea sa este mai înaltă decât înainte, aproape ascuțită: „În Franța? În orașul natal? La ce bun? Ca să-l îngropăm în cimitirul acesta transformat în groapă de gunoi? În orașul

acesta în care oamenii nu mai îndrăznesc să iasă din casă? Să audă toate astea?"

O mașină trece pe stradă, revărsarea sloganurilor cadențate de bateria unui grup muzical cutremură casa. Zgomotul scuterelor depășește muzica rap. Căpitanul spune, mai mult strigă ceva, dar nu îl aud, înțelege că n-am auzit. Prind numai ultimele cuvinte: „... printre flegme..."

Timpul încremenește. Îi privesc chipul zdruncinat de spasme rapide, buzele subțiate și strânse, bărbia tremurătoare. E un bătrân care se luptă din toate puterile cu lacrimile. Rămân nemișcat, mut, incapabil de vreun gest, de vreun cuvânt care ar sparge această contemplare reciprocă a durerii. Criticul parizian care mă va trata drept „metec" ar avea dreptate: nu voi fi niciodată francez, pentru că nu știu ce trebuie spus într-o astfel de situație. Știu asta pe rusește, nu aș putea și, de altfel, nici nu aș vrea să știu să o spun în franceză... Ochii îi rămân uscați, numai că se înroșesc...

Printr-un brusc efort al maxilarelor, reușește să-și stăpânească fața care pare acum săpată adânc, ca după un doliu prelung. Cu o voce obosită, surdă, mai mult

tușește decât spune: „Nu, nu, nu are nici un rost... Ziariștii, discursurile. Prea târziu... Și, pe urmă, să știți că Jacques era un băiat foarte discret...“ Îi văd buzele crispându-se iar. Se ridică, se întoarce spre fotografiile atârnate pe pereți. Ar vrea să nu fie văzut câteva clipe. Mă ridic și eu, și rămânând în spatele lui, îi ascult comentariul. Într-una din fotografii sunt ei doi pe peronul casei. Al acestei case. Pe această stradă. Timbrul cuvintelor sale e încă inegal, alunecând des peste sonoritățile care-i fac rău.

Dinspre bucătărie se aude clinchetul farfurioarelor. Profită de ocazie: „Liên, e gata ceaiul?“ Soția apare chiar în clipa aceea, cu o tavă cu cești în mâini, spunând parcă: „Am vrut să vă las să vorbiți între voi, bărbații. Cum de n-ai înțeles?“ El înțelege, o ajută să așeze tava, o reține, apucând-o pe după umeri: „Rămâi cu oaspetele nostru, mă ocup eu de prăjitură...“ Se duce în bucătărie. Femeia, văzându-mă lângă fotografii, reia comentariul întrerupt. „Asta e la Saigon...“ Un chei, bordul luminos al unei nave, ea și el, îmbrăcați în alb, cu ochii clipind în soare. „Aceasta

e din Senegal. Și asta e la dumneavoastră, la Odessa, da, faimoasa scară a lui Eisenstein..." Vorbește despre călătoriile făcute, nu așa cum fac toți turiștii, ci parcurgând pur și simplu treptele vieții lor.

„Li, nu găsesc lopățica!" Ea îmi zâmbește, se duce după bărbat în bucătărie. Ocolesc fotoliile, mă opresc la celălalt capăt al salonului. Pe perete, un portret: un bărbat tânăr, cu fața deschisă și gravă, cu o mustață groasă și, în colțul fotografiei o dată, 1913. Tatăl.

Ora aceea petrecută în casa natală a lui Jacques Dorme îmi lasă o impresie de plecare apropiată. Nu, nu e vorba despre plecarea mea spre Paris. Dar am conștiința clară că vorbele noastre se aud pentru ultima dată și că după ceaiul acesta va trebui să ne ridicăm, să aruncăm o ultimă privire pe fotografiile din rame, să părăsim acest loc. Toți trei, și fiecare o ghicește la celălalt, trăim acest început de îndepărtare, această distanță care apare între noi și casă, ceea ce este cu atât mai dureros cu cât mâinile noastre mai pot încă atinge spătarul unui fotoliu vechi,

iar ochii mai pot întâlni privirea unui portret agățat pe perete.

Casa lor, o adevărată casă de familie, este, totuși, prea impregnată de memoria lentă a generațiilor, de acea reflexie omenească pe care o capătă mobilele și obiectele care leagă niște vieți din tată în fiu, marcând disparițiile, salutând întoarcerea fiilor risipitori. Am chiar senzația clară că m-am întors după o lungă absență, ca să-i regăsesc pe cei pe care îi cunoscusem în casa Alexandrei. Odaia în care îmi citea pare alăturată, în amintirea mea, acestui salon în care ne luăm ceaiul. Franța pe care mi-o imaginasem din paginile citite este aici, în privirea portretelor, în cuvintele pe care le aud. Dar casa regăsită va deveni din nou un vis.

Conversația noastră, în care știu că nu mai trebuie să-l evoc pe Jacques Dorme, oscilează adesea pe marginea acestei dispariții. Căpitanul vorbește de biserica pe care am văzut-o în drum, o curiozitate locală. Și tace încurcat, amintindu-și fără îndoială în același timp cu mine zidurile vechi, dărăpănate, cotloanele din spatele absidei puțind a urină. Îmi arată o carte

cu coperte în roșu și auriu, declamă un început de frază, închide brusc tomul: zgomotul de rodeo de-afară îl împiedică să vorbească. Stăm nemișcați câteva secunde, schimbând priviri stingherite, așteptând să înceteze vacarmul. Urletul sacadat al cântărețului ne aduce la urechi o rimă: „la-nchisoare – cei cu blănuri costisitoare". Lupta de clasă...

Ieșind pe peron, rămânem un moment în penumbra apusului de iarnă, Căpitanul verificându-și legătura de chei, eu încercând să disting fundul grădinii ai cărei copaci dau iluzia unei adevărate păduri. Liên vorbește cu o voce egală, lipsită de amărăciune: „Altădată, te puteai pierde în desișul acela, dar acum, de când cu parcarea..." Fac câțiva pași. În spatele ramurilor se deslușește clădirea plată, urâtă a unui supermarket înconjurat de o întindere de asfalt, de unde răzbate clănțănitul cărucioarelor adunate în șiruri. „Bine, putem pleca", anunță Căpitanul și se apleacă să o sărute pe Liên.

Aceste vorbe simple, cuvântul „pleca", explică dintr-o dată totul. Nu noi plecăm, ci țara, țara lor, Franța lor este cea care

se îndepărtează, înlocuită cu o altă țară. Casa aceasta înconjurată de copaci desfrunziți și de ramuri de tisă, de un verde aproape negru, te duce cu gândul la ultima stâncă a unui arhipelag înghițit de ape.

Îi strâng mâna lui Liên, mă pregătesc să-mi iau rămas-bun de la Căpitan, dar acesta mă întrerupe: „Nu, nu, vă conduc la gară", și mă conduce spre poartă în ciuda protestelor mele. Simt că pentru el e mai mult decât un gest de curtoazie. Are nevoie să-i arate străinului care sunt că se află încă la el acasă pe strada aceasta, în țara aceasta.

În timp ce deschide garajul, mai am timp să privesc încă o dată intrarea, grilajul porții, peronul. Îmi spun că, de-a lungul secolului care se apropie de sfârșit, casa aceasta a văzut de două ori aceeași scenă: un bărbat ducând o rană de soldat pe umăr traversează strada, la răscruce se întoarce, salută o femeie care stă lângă grilajul cu numărul 16. Un bărbat care pleacă pe front. Intersecția aceea... Acolo unde, cu o oră în urmă, mașina Căpitanului a fost acoperită de flegme. Pe întuneric, văd fasciculele farurilor care

mătură intersecția, motoarele urlă, fiesta continuă.

Căpitanul mă invită să urc, mașina se îndreaptă spre intersecție. Ar putea coti înainte, să o ia pe una din aleile transversale. Dar trecem exact prin locul în care cuplul a fost atacat. Un scuter țâșnește, se ia după noi, se lipește de portieră câțiva metri, apoi ne abandonează. Observ pe furiș figura Căpitanului. Este o mască cu buzele strânse, cu ochii ușor mijiți, ca și cum ar fi prea obosiți să privească.

Până să ajungem, îmi mai încerc o dată norocul. Îl întreb dacă ar accepta ca povestea fratelui său să apară sub acoperirea unui nume fictiv, sub trăsăturile unui personaj. Pare să ezite, apoi îmi mărturisește: „Știți, de când era foarte tânăr, Jacques nu visa altceva decât să devină pilot. Avea un idol, un as din Războiul cel Mare, René Dorme. Vorbea despre el atât de des, încât i-am spus până la urmă Dorme. Îl și necăjeam: Dorme, ai dormit bine? La școală, colegii îi spuneau tot așa. El se simțea mai degrabă mândru. Cele câteva scrisori pe care le-a trimis de pe front erau toate semnate cu numele acesta..."

În tren, aveam să evoc cu ochii închiși etapele vieții pilotului francez: Spania, Flandra, Polonia, Ucraina, Stalingrad, Alsib... Puțin câte puțin, ca într-o lentă acomodare optică, această viață va primi numele Jacques Dorme.

În scrisoarea pe care am primit-o la doi ani de la întâlnirea noastră, Căpitanul spunea câteva cuvinte sobre și judicioase despre cartea pe care i-o trimisesem, despre romanul în care povesteam viața Alexandrei, ori mai degrabă visam viața ei. Jacques Dorme nu apărea. Căpitanul a văzut, fără îndoială, în această absență faptul că respectasem învoiala. Nu am avut curajul să-i mărturisesc că pilotul francez fusese sacrificat fiind considerat „prea adevărat pentru un roman". Ca și bătrânul general, în mijlocul stepei însorite a Volgăi...

Scrisoarea era redactată în acea franceză exactă și subtilă tot mai rar întâlnită în Franța. Atent la finețea expresiei, nu am observat de la început o ușoară umbră de regret ascunsă în cuvintele sale:

aprobarea tacită văzând că acordul nostru era respectat și, în același timp, o imperceptibilă părere de rău că nu-l încălcasem. Da, se citea în rândurile acelea, printre rânduri, speranța că, prin cine știe ce miracol al scrisului, Jacques Dorme și-ar fi făcut apariția, fără a fi totuși expus curiozității comode a unei țări care nu l-ar fi recunoscut ca pe unul de-ai săi.

Contradicția pe care i-am intuit-o în scrisoare, acea ezitare între teama de uitare și refuzul unei memorii trădate, mi-a sugerat acest gen lipsit de pretenții : o cronică în care singurul sacrificiu ar fi fost fidelitatea față de canavaua faptelor. Și numele pilotului înlocuit prin poreclă.

M-am gândit din nou la umila îndatorire a cronicarului un an mai târziu, când mă întorceam de la Berlin. În nici un alt oraș nu văzusem atâtea eforturi de a comemora trecutul și o voință atât de triumfătoare de a îngropa același trecut sub schelele unui oraș renăscând precum pasărea Phoenix. La drept vorbind, preferam acea năruire brutală, față de ce se gândea și se spunea în Franța. Decât ironia condescendentă a acelui istoric alături

de care m-am trezit într-o zi pe un platou de televiziune. Cu un ușor aer de dispreț sarcastic, vorbea despre „campaniile picrocholiene* ale lui Hitler". Participanții au zâmbit ca la o glumă bună și au reluat duelul verbal subliniind rușinoasa lipsă de acțiune a Franței și asprimea iernii ruseşti care a blocat, din fericire, înaintarea naziștilor... Ar fi trebuit să primească un răspuns pe loc, să li se spună că acest Picrochole de care vorbeau învinsese cele mai puternice armate din lume și se afla, lângă carotida formată de Volga, la un pas de victoria decisivă. Era însă imposibil de intervenit, se vorbea pe rupte. Mi-a venit atunci în minte un gest anume: un pilot francez care desfășoară o hartă și acoperă hexagonul violet al țării sale cu o cutie de chibrituri, apoi o așază pe suprafața roșie a Uniunii Sovietice. Gestul acesta ar fi fost cel mai bun răspuns pentru strategii din platoul de televiziune. Dar emisiunea se apropia de sfârșit, cu remarca

---

* Picrochole, rege lăudăros care își etalează cu emfază cuceririle, personaj din romanul *Gargantua și Pantagruel* al lui François Rabelais (n. tr.).

ghiduşă a unuia dintre participanţi: „La Stalingrad, un totalitarism i-a sucit gâtul altuia, asta e tot!" În clipa aceea, am avut impresia că înţeleg mai bine ca niciodată reticenţele Căpitanului... În cabina de machiaj, patru sau cinci tinere îşi aşteptau rândul, excitate bolnăvicios, aşa cum sunt adesea invitaţii din anticamera acestor bazare mediatice. Erau romanciere şi urmau să participe la dezbaterea „Poate spune condeiul totul despre sex?".

Seara, după emisiune, am citit o cărţulie veche pe care o găsisem la anticarii de pe cheiuri. Tipărită pe o hârtie ieftină şi aspră, fusese scoasă la numai trei luni de la înfrângerea din 1940 şi consemna, fără să tragă concluzii istorice, faptele de arme ale campaniilor duse de Franţa. O cronică fragmentară, cenzurată de nemţi, pe deasupra, o înşiruire de schiţe prinse pe viu: apărarea unui sat, o luptă corp la corp într-un orăşel, pierderea unui nave... Date. Nume. Grade. Un război văzut de soldaţi, nu unul reconstituit după o jumătate de veac în cărţile de istorie:

„Apoi a urmat retragerea în şapte zile de luptă continuă care a adus regimentul în regiunea Charmes. Patru divizii franceze

dispuse în careu și încercuite din toate părțile se băteau acolo fără speranță. Divizia a 18-a de infanterie a pierdut mai mult de jumătate din efectiv...

Lupta devine în acest moment extrem de crâncenă. Luptăm cu grenade, iar în unele puncte cu baioneta. Căpitanul Cafarel își apără singur postul de comandă, e doborât... Batalionul 2 din Regimentul 17 de pușcași algerieni a pierdut în ultimele două zile: doisprezece ofițeri din cincisprezece, toți subofițeri, în afară de 4, și patru cincimi din efectiv. Au căzut ca niște eroi, fără să dea un pas înapoi...

Efectivul diviziei e redus acum la câțiva oameni. La orele 18, dușmanul, care vrea să dea lovitura finală, lansează un atac masiv. Folosind muniția răniților și a celor morți, cavaleriștii din Divizia a 2-a rezistă. Mitralierele trag ultimele benzi. Inamicul este respins...

Torpilorul *Foudroyant* se scufundă repede. Etrava navei mai plutește câteva minute la suprafață. Comandantul Fontaine, cu un curaj minunat, rămâne drept pe etravă, până la dispariția totală a vasului..."

Abia în noaptea aceea a început cu adevărat să se scrie în mintea mea cronica vieții lui Jacques Dorme. Știam că va trebui să vorbesc și despre adolescentul care descoperea o țară unde trăiau cei patru gentilomi din Guienne, și despre soldatul din ultimul careu, și despre celălalt, care cădea pe malurile Meusei „aproape la fel de sărăcit de bani cum era pe când venise la Paris". După treizeci de ani, toți erau foarte aproape, în mintea mea, de căpitanul Cafarel, de comandantul Fontaine, de Batalionul 2 din Regimentul 17 de pușcași algerieni.

Am revenit în oraşul lui Jacques Dorme la o săptămână după întoarcerea de la Berlin. Intenţionam să stau de data aceasta câteva zile, instalându-mă într-un hotel, ca să am timp să reconstitui oraşul de altădată aşa cum refaci un mozaic, folosind, în loc de bucăţi smălţuite, copacul centenar de lângă biserica dărăpănată, firma unei brutării, literele ei înflorite care nu se mai schimbaseră din perioada interbelică, perspectiva unei străzi care scăpase de sluţenia antenelor parabolice. Mă gândeam că pot reconstitui, fie şi pentru o clipă, ceea ce văzuse Jacques Dorme în tinereţe, ceea ce era oraşul său natal, patria lui.

L-am căutat pe Căpitan la telefon, dar nu am dat nici de el, nici de Liên. Până şi robotul, a cărui politeţe ironică mă făcuse

să zâmbesc, rămânea mut. Dacă ar fi trebuit să imaginez aceste momente în intriga unui roman, aș fi vorbit probabil de o neliniște crescândă, de semne de întrebare... De fapt, primul lucru la care m-am gândit a fost moartea. Iar emoția cea mai acută a acestei idei nu a fost durerea, nici măcar regretul că am întârziat și mi-am pierdut timpul cu nimicurile ce însoțesc de obicei apariția unei cărți. Nu, am rămas fără grai. Ca și cum limba în care vorbeam cu Căpitanul nu mai era vorbită de nimeni.

În tren, mi-am spus că această impresie că vorbești o limbă dispărută era aceea pe care trebuie să o fi trăit Alexandra în timpul întregii sale vieți din Rusia.

Nici un semn nu trăda moartea pe Aleea Marna. Doar absența se putea ghici, golul din spatele obloanelor închise de la numărul 16. Ușa garajului era acoperită de mâzgălituri cu sclipici care, de-a lungul timpului, își pierduseră din agresivitate. Bucățile de sârmă care fixau de grilaj tăblița „De vânzare" erau ruginite. Nici o hârtie nu dădea însă pe dinafară din cutia de scrisori. M-am întors auzind o voce

cunoscută: vecina de la numărul 11, pe care o luasem drept fostă cântăreață. „Eu adun toate plicurile de publicitate, trebuie s-o fac, altfel ăștia dau foc la tot, așa cum au făcut la vecinul din față..." A deschis cutia și a scos un prospect. Vorbea despre „ăștia" fără nici un resentiment, aproape cu resemnare, așa cum vorbești despre vremea rea în această regiune din nord.

„Liên a plecat în Canada. Vrea să se stabilească acolo, la sora ei..." Traversam strada oblic, de la numărul 16 la numărul 11. „Cântăreața", crezând că sunt la curent, nu mi-a spus mare lucru, ci doar câteva cuvinte despre plecarea lui Liên, care luase cu ea cenușa soțului ei.

Rămas singur pe Aleea Marna, mi-am închipuit cu maximă intensitate ultimele clipe dinaintea plecării. Chipul lui Liên, acea mască palidă, lipsită de expresie, și forța acelei imobilități asiatice care exprima suferința mai bine decât ar fi făcut-o riduri adânci de durere. O vedeam coborând treptele peronului, închizând poarta, așezându-se la volan...

M-am oprit la intersecția pe care o traversase. Prin pâsla umedă a apusului,

felinarele se umpleau de un albastru lăptos. Într-o cabină telefonică având geamurile sparte atârna un receptor, neatins de nimeni, din care se auzea șoapta surdă a unei voci, ca și cum cineva ar fi putut s-o asculte. Vântul frunzărea foile arse ale cărții de telefon.

În mijlocul șirului de case de pe marginea Aleii Marna, puteam distinge grilajul de la numărul 16. Mi-a trecut prin minte că, pentru a înțelege țara lui Jacques Dorme, această sută de metri e de ajuns, distanța dintre casa de unde tocmai a plecat un soldat și intersecția de unde se întoarce spre a arunca o ultimă privire celor ce au rămas să-l aștepte.

... În zborul său, elicopterul se înclină puternic şi am timp să văd casa de la Capăt, lumina din ferestrele de la bucătărie. Am impresia că şi pilotul aruncă o privire la lumina aceea. E poate chiar ultima lumină până la Oceanul Arctic, îmi spun, şi îmi vine greu să măsor infinitul alb ce se deschide în faţa noastră şi care, într-un larg suflu îngheţat, aspiră aparatul nostru uşor ca pe o bulă de aer călduţ.

Vidul neatins al lanţului muntos Cerski.

Înălţimea crestelor sporeşte imperceptibil, ne dăm seama după dispariţia micilor pete întunecate, coniferele pitice care, acum câteva minute, încă se mai căţărau la această graniţă extremă a tundrei. Mai sus nu există decât două materii, gheaţa şi piatra. Şi două suprafeţe: podişuri

acoperite de o zăpadă tare ca granitul și colții golași ai crestelor.

Aterizăm pe unul dintre aceste podișuri, după o oră de zbor. Văzută de sus, aria pare foarte vastă, dar, când coborâm, se înghesuie între două ziduri de gheață, devenind o falie lungă în mijlocul coastelor înghețate. Îi ajut pe cei doi Lev să-și scoată materialul și să-l instaleze pe o săniuță scundă.

— Câte petarde aveți? îi întreabă pilotul.

Lev cel mare se încurcă în socoteli. Cel mic strigă, cu aerul plin de zel al unui pionier:

— Douăspe, șefu'. Începem o dată cu soarele și terminăm înainte de apus. După aia, abia avem timp să ne îmbarcăm.

Soarele nu a răsărit încă. Mai are o oră și treizeci și cinci de minute, îmi explică pilotul... Geologii se duc spre un versant care se înalță în trepte inegale. Cu brațul întins spre o fundătură de piatră, pilotul îmi arată drumul. Va trebui să ocolesc un ghețar, să ies din vale, să trec pe lângă un platou îngust până ce creasta, care la început pare un singur bloc, se va despărți în trei vârfuri golașe: Tridentul...

— Pușcașii noștri au douăsprezece încărcături azi. O să auzi deci douăsprezece explozii. Numără-le bine. După ultima, întoarce-te fără să pierzi timpul. Or să mai aibă de adunat pietrele lor și imediat după aia plecăm. Nu te putem aștepta...

Plec aruncând câteva priviri spre crestele munților din jurul terenului de aterizare, încercând să-mi stabilesc câteva puncte de reper. Cerul este aproape luminat de-acum, soarele va răsări într-o jumătate de oră... În momentul în care ocolesc stânca spartă de o peșteră de gheață și încep să pierd din vedere terenul, aud prima explozie.

Ecoul celei de-a șaptea, prelungit de munte, îmi ajunge la urechi în clipa în care mi se descoperă în față o culme stâncoasă de o densitate argintie. Contururile ei te duc cu gândul la un mare silex lăptos, cioplit grosolan de vânturi. Mă uit la ceas: soarele a răsărit de vreo douăzeci de minute. „A răsărit" înseamnă că a alunecat la marginea orizontului, invizibil în spatele crestelor, înainte de a dispărea pentru o noapte lungă de peste douăzeci de ore.

Piscul, ca la toți munții de care te apropii, pare să dea înapoi, înaintarea mea se împotmolește în acest timp care mă respinge, mă întârzie, ca și zăpada înghețată pe care alunec. Cea de-a opta explozie este urmată aproape imediat de a noua, ai zice că e ecoul acesteia. Iar piscul e format încă dintr-un singur bloc. La urma urmei, poate că nici nu e Tridentul. Privesc împrejur: trei sau patru piscuri se ridică aproape în aceeași direcție.

Ecoul celei de-a zecea explozii mă ajunge din urmă, are deja o opacitate surdă, dând măsura distanței parcurse. Soarele, invizibil, se află pe cer de trei sferturi de oră. Măresc pasul, încerc să alerg, cad. Solul înghețat pe care îl ating când mă ridic are o asprime de șmirghel.

Deodată, două incizii subțiri de lumină striază culmea. Suprafața ei, ce părea plană, se modelează în fațete, în coaste, în cavități unde somnolează o umbră violetă și densă. Soarele a țâșnit printr-o fantă nevăzută, care ascunde proiecția luminoasă. Următoarea încărcătură explodează foarte departe. Șirul ecourilor este și mai lung decât înainte. A unsprezecea?

Sau deja a douăsprezecea și ultima? Nu mai știu dacă am numărat bine. Îmi aduc aminte vorbele pilotului: „Nu te vom aștepta. Altfel, pe întuneric, lovesc cu rotorul toată pietrăria asta." Încep să alerg, cu ochii la pisc, alunec de câteva ori, solul nu mai e nemișcat, vântul împrăștie fuioare prelungi de pulbere. Și totuși, la fiecare pas, schimbarea e perceptibilă. Razele de lumină se lărgesc, împart muntele în trei imense cristale, îi sparg creasta. Nu seamănă cu un trident, ci mai degrabă cu aripa frântă a unei păsări. Mă împiedic la un urcuș, mă opresc, cu respirația rănită până la sânge de ger. Scurgerea cenușie a unui ghețar blochează drumul. Scrutez cele trei fațete luminate ale muntelui: piatra e de-abia albită de chiciură, zăpada, rară în aceste ținuturi cu ierni uscate, nu reușește să se așeze pe pereții netezi. Povârnișuri, falii, creneluri uriașe în care se adună troiene, abia modelate de-a lungul mileniilor. Și jerbele de scântei ale soarelui, care încep deja să se stingă. Nimic altceva. Nimic...

Deodată văd crucea avionului.

Două linii întunecate, încrucișate pe învelișul alb de promoroacă. Nu se află în

triunghiul luminat al piscului, ci mult mai jos, la baza acestui fascicul. Silueta avionului e ușor de recunoscut, nu e un aparat care s-a dezintegrat în cădere, ci, încercând să aterizeze, s-a încrustat în piatră și a rămas acolo, sudat de muntele acesta, de deșertul arctic, de nopțile lui fără sfârșit.

Nici un gând nu se rostește în mine. Nici o emoție. Nici măcar bucuria că mi-am atins țelul. Numai certitudinea că trăiesc esențialul din ceea ce aveam de înțeles.

Razele soarelui scad. Dar avionul încă se poate vedea. Văd chiar strălucirea carlingii. Sub geamul ei se ghicește o scânteie de viață. O viață tăcută, concentrată asupra unui trecut din care în curând nu va mai rămâne nimic pe acest pământ. Viața pe care vorbele noastre o numesc stângaci când moarte, când uitare, când amintirea oamenilor.

Îmi vin în minte cuvintele bătrânului uriaș care a încercat să rostească viața aceasta și distanța ce ne desparte de ea: „... ei privesc Cerul fără să pălească și Pământul fără a roși". Într-un trecut visat îndelung și deodată prezent, un aviator sare din cockpit și rămâne lângă avion,

cu mâna pe una din aripi. Mă aflu nespus de aproape de tăcerea lui, înțeleg sensul privirii sale îndreptate spre Pământ. O casă micuță de lemn, pierdută în mijlocul stepei, o noapte de război, cuvintele abia auzite ale unei femei, primele bufnituri ale unei furtuni de primăvară, o iubire scurtă a cărei eternitate se înșiruie în căderea mărgelelor unui șirag rupt...

Ecoul exploziei e lung, iar replicile fac să vibreze o undă prelungă și din ce în ce mai limpede. Un sunet care se subțiază până ce pare că se aude dincolo de viețile noastre, într-o depărtare din care ziua aceasta polară nu este decât o reflexie trecătoare. Aici, notele ecoului se sfârșesc, se sting sub scrâșnetul țurțurilor măturați de aripile vântului. Dar acolo, omul de lângă avion le aude mereu. Un cântec lung de adio, un cânt de lumină.

Raza de soare s-a stins de ceva vreme, crucea avionului se topește în paloarea iute a nopții. Rafalele de vânt încep să șteargă deja conturul munților. Nu o să mai văd balizele de stâncă observate la sosire. Cu toate astea, vibrația ultimului ecou pare să supraviețuiască încă printre

piscuri. O coardă foarte întinsă, rezistentă la vânt. O simt vibrând foarte adânc în mine.

Ca să găsesc drumul înapoi, nu îmi trebuie altceva decât să o aud tot timpul.

În colecția „Biblioteca Polirom"

au apărut:

Honoré de Balzac – *Proscrișii și alte povestiri din* Comedia umană
Émile Zola – *Prada*
Mihai Eminescu – *Opera poetică*
A.S. Pușkin – *Talismanul* (poezii)
Nikos Kazantzakis – *Zorba Grecul*
F.M. Dostoievski – *Idiotul*
Konrad Lorenz – *Și el vorbea cu patrupedele, cu păsările și cu peștii. Așa a descoperit omul câinele*
Gustave Flaubert – *Doamna Bovary*
Boris Pasternak – *Doctor Jivago*
*** – *Dulcea mea Doamnă/Eminul meu iubit. Corespondență inedită Mihai Eminescu – Veronica Micle*
Jean-Paul Sartre – *Adevăr și existență*
Rainer Maria Rilke – *Elegiile duineze. Sonetele către Orfeu*
Rabindranath Tagore – *Gitanjali. Jertfa lirică*
Dante – *Divina Comedie*
Jean-Paul Sartre – *Carnete dintr-un război anapoda*

Oscar Wilde – *Decăderea minciunii. Eseuri*
Miguel de Cervantes – *Nuvele exemplare* (2 vol.)
Miguel de Unamuno – *Trei nuvele exemplare şi un Prolog*
Ernst Jünger – *Cartea ceasului de nisip*
Sławomir Mrożek – *Povestiri 1990-1993*
N.V. Gogol – *Opere 1* (*Serile în cătunul de lângă Dikanka*, *Mirgorod*)
N.V. Gogol – *Opere 2* (*Povestiri din Sankt-Petersburg*, *Revizorul*, *Căsătoria*)
N.V. Gogol – *Opere 3* (*Suflete moarte*)
Oscar Wilde – *Portretul lui Dorian Gray*
D.H. Lawrence – *Amantul doamnei Chatterley*
Honoré de Balzac – *O afacere tenebroasă*
David Lodge – *Schimb de dame*
F. Scott Fitzgerald – *Blândeţea nopţii*
Mihail Bulgakov – *Cupa vieţii*
Salman Rushdie – *Ruşinea*
Saul Bellow – *Ravelstein*
A.P. Cehov – *Stepa şi alte povestiri*
J.D. Salinger – *Nouă povestiri*
Ian McEwan – *Amsterdam*
Andreï Makine – *Crima Olgăi Arbelina*
Jonathan Coe – *Casa somnului*
J.D. Salinger – *De veghe în lanul de secară*
John Fowles – *Iubita locotenentului francez*
David Lodge – *Ce mică-i lumea!*
José Saramago – *Toate numele*
Peter Ackroyd – *Documentele lui Platon*
D.H. Lawrence – *Fii şi îndrăgostiţi*
F. Scott Fitzgerald – *Marele Gatsby*

Antonio Tabucchi – *Capul pierdut al lui Damasceno Monteiro*
Ernst Jünger – *Grădini şi drumuri*
I.S. Turgheniev – *Prima iubire*
Mika Waltari – *Etruscul*
David Lodge – *Meserie!*
Bernhard Schlink – *Cititorul*
Max Frisch – *Homo faber*
Dino Buzzati – *Deşertul tătarilor*
Andreï Makine – *Testamentul francez*
F.M. Dostoievski – *Nopţi albe şi alte microromane*
Kazuo Ishiguro – *Rămăşiţele zilei*
Honoré de Balzac – *Femeia părăsită. Scene din Comedia umană*
Saul Bellow – *Trăieşte-ţi clipa*
John Fowles – *Colecţionarul*
A.P. Cehov – *Logodnica şi alte povestiri*
William Shakespeare în colaborare cu John Fletcher – *Doi veri de stirpe aleasă*
Haruki Murakami – *Pădurea norvegiană*
Colm Tóibín – *Povestea nopţii*
Julian Barnes – *Anglia, Anglia*
Ismail Kadare – *Generalul armatei moarte*
José Saramago – *Pluta de piatră*
William Trevor – *Citindu-l pe Turgheniev*
Erico Verissimo – *Incident la Antares*
Aglaja Veteranyi – *De ce fierbe copilul în mămăligă*
David Lodge – *Terapia*
Max Frisch – *Eu nu sunt Stiller*
Amélie Nothomb – *Igiena asasinului*
George Orwell – *Ferma Animalelor*

Michael Ondaatje – *Obsesia lui Anil*
J.D. Salinger – *Dulgheri, înălțați grinda acoperișului* și *Seymour:* o *prezentare*
Luis Sepúlveda – *Bătrânul care citea romane de dragoste*
Dino Buzzati – *O dragoste*
D.H. Lawrence – *Fata pierdută*
Umberto Eco – *Numele trandafirului*
J.D. Salinger – *Franny și Zooey*
Muriel Spark – *Lorzi și complici*
August Strindberg – *Singur*
Birgitta Trotzig – *Vieți duble*
Daniel Pennac – *La căpcăunii veseli*
Daniil Harms – *Mi se spune capucin*
Boris Pasternak – *Sub înaltă protecție*
Salman Rushdie – *Ultimul suspin al Maurului*
Ángeles Mastretta – *Răpește-mi viața*
Günter Grass – *În mers de rac*
George Orwell – *O mie nouă sute optzeci și patru*
Amélie Nothomb – *Uimire și cutremur*
Lawrence Durrell – *Cvartetul din Alexandria. Justine*
Iris Murdoch – *Clopotul*
Voltaire – *Dicționar filosofic*
Italo Calvino – *Castelul destinelor încrucișate*
John Fowles – *Magicianul*
Ian McEwan – *Grădina de ciment*
Dai Sijie – *Balzac și Micuța Croitoreasă chineză*
Christa Wolf – *Medeea. Glasuri*
Russell Banks – *Dulcea lume de după*
Lawrence Durrell – *Cvartetul din Alexandria. Balthazar*

Saul Bellow – *Darul lui Humboldt*
Vladimir Nabokov – *Lolita*
Aldous Huxley – *Minunata lume nouă.*
Reîntoarcere în minunata lume nouă
Helen Fielding – *Jurnalul lui Bridget Jones*
I.S. Turgheniev – *În ajun. Fum*
Paul Auster – *Tombuctu*
F.M. Dostoievski – *Demonii*
Malcolm Lowry – *Sub vulcan*
Charles Bukowski – *Femei*
Max Frisch – *Numele meu fie Gantenbein*
Mihail Bulgakov – *Inimă de câine*
Antonio Tabucchi – *Se face tot mai târziu*
David Lodge – *Gânduri ascunse*
Mika Waltari – *Egipteanul*
Haruki Murakami – *La sud de graniță,*
la vest de soare
Iris Murdoch – *Marea, marea*
Henry James – *Daisy Miller*
Alessandro Baricco – *Ocean Mare*
Arthur Rimbaud – *Opere*
Dino Buzzati – *Bàrnabo, omul munților.*
Secretul Pădurii Bătrâne
George Orwell – *Zile birmaneze*
Lawrence Durrell – *Cvartetul din Alexandria.*
Mountolive
William Faulkner – *Zgomotul și furia*
P.G. Wodehouse – *Greșeala lordului Emsworth*
Henry de Montherlant – *Un asasin îmi e stăpân*
Michael Cunningham – *Orele*
Juan Marsé – *Vraja Shanghaiului*
Ismail Kadare – *Florile înghețate din martie*

José Saramago – *Evanghelia după Isus Cristos*
Lev Tolstoi – *Anna Karenina* (2 vol.)
Marguerite Yourcenar – *Ca o apă care curge*
Tracy Chevalier – *Fata cu cercel de perlă*
Aldous Huxley – *Punct contrapunct*
Leonard Cohen – *Joaca preferată*
Oscar Wilde – *De Profundis*
Villiers de l'Isle-Adam – *Povestiri crude şi insolite*
Arturo Pérez-Reverte – *Tabloul flamand*
Agneta Pleijel – *Lord Nevermore*
Vladimir Nabokov – *Glorie*
Lawrence Durrell – *Cvartetul din Alexandria. Clea*
Tracy Chevalier – *Îngeri căzători*
Anna Gavalda – *O iubeam*
J.-K. Huysmans – *Liturghia neagră*
Alessandro Baricco – *Mătase*
E.A. Poe – *Masca Morţii Roşii şi alte povestiri*
Leonard Cohen – *Frumoşii învinşi*
Andrei Platonov – *Moscova cea fericită şi alte nuvele*
V.S. Naipaul – *Măscăricii*
Bernhard Schlink – *Evadări din iubire*
John Fowles – *Turnul de abanos*
Jack Kerouac – *Pe drum*
Graham Greene – *Americanul liniştit*
Salman Rushdie – *Harun şi Marea de Poveşti*
Mihail Bulgakov – *Garda albă*
Kurt Vonnegut – *Fii binecuvântat, domnule Rosewater*
Julio Cortázar – *Toate focurile, focul*
Kurt Vonnegut – *Abatorul cinci*

Luis Sepúlveda – *Nume de toreador*
Graham Greene – *Comedianții*
William Faulkner – *Pogoară-te, Moise*
Michel Tournier – *Gaspar, Melhior & Baltazar*
William Burroughs – *Pederast*
Mika Waltari – *Amanții din Bizanț*
Nadejda Mandelștam – *Fără speranță*
Salman Rushdie – *Pământul de sub tălpile ei*
José Saramago – *Anul morții lui Ricardo Reis*
Vladimir Nabokov – *Invitație la eșafod*
Juan Marsé – *Cozi de șopârlă*
Aglaja Veteranyi – *Raftul cu ultimele suflări*
Graham Greene – *La drum cu mătușă-mea*
Ian McEwan – *Ispășire*
Alain Robbe-Grillet – *Reluarea*
Katarina Frostenson – *Ioni*
P.G. Wodehouse – *Fulger în plină vară*
John Fowles – *Mantisa*
D.H. Lawrence – *Șarpele cu pene*
John Cheever – *Falconer*
Kurt Vonnegut – *Galápagos*
Michel Tournier – *Picătura de aur*
Daniel Pennac – *Zâna carabină*
Dino Buzzati – *Marele portret*
Ismail Kadare – *Piramida*
Michel Houellebecq – *Platforma*
Haruki Murakami – *În căutarea oii fantastice*
Iris Murdoch – *Fiul cuvintelor*
Kazuo Ishiguro – *Pe când eram orfani*
Tomas Tranströmer – *Pagini din cartea nopții*
Charles Bukowski – *De duzină*
F.M. Dostoievski – *Jucătorul și alte microromane*

Alice Sebold – *Minunatele oase*
Philip Roth – *Pata umană*
Helen Fielding – *Bridget Jones: La limita raţiunii*
Sylvia Plath – *Clopotul de sticlă*
Graham Greene – *Sfârşitul unei iubiri*
Primo Levi – *Mai este oare acesta un om?*
Andreï Makine – *Pământul şi cerul lui Jacques Dorme*

în pregătire:

Julio Cortázar – *Manuscris găsit într-un buzunar şi alte povestiri*
Laurence Sterne – *Viaţa şi opiniunile lui Tristram Shandy, Gentleman*
Martin Amis – *Născuţi morţi*
José Saramago – *Istoria asediului Lisabonei*
P.G. Woodhouse – *Nori grei deasupra Castelului Blandings*
Charles Bukowski – *Factotum*

În seria de autor „David Lodge“

au apărut:

Schimb de dame
Ce mică-i lumea!
Meserie!
Terapia
Gânduri ascunse
Muzeul Britanic s-a dărâmat!
Veşti din Paradis

în pregătire:

Bibane, nu ţi-e bine!

www.polirom.ro

Redactor: Raluca Popescu
Coperta: Manuela Oboroceanu
Tehnoredactor: Gabriela Gheţău

Bun de tipar: ianuarie 2004. Apărut: 2004
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. Box 266
700506, Iaşi, Tel. & Fax (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33,
O.P. 37 • P.O. Box 1-728, 030174
Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: polirom@dnt.ro

Tiparul executat la S.C. LUMINA TIPO s.r.l.
str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, Bucureşti
Tel./Fax: 211.32.60, 212.29.27, E-mail: lumina-lex@fx.ro

Valoarea timbrului literar este de 2% din preţul de vânzare şi se adaugă acestuia. Sumele se virează la Uniunea Scriitorilor din România, cont nr. 2511.1-171.1/ROL

BIBLIOTECA POLIROM

PROZĂ XXI

„Aspru şi emoţionant, *Pământul şi cerul lui Jacques Dorme* confirmă, dacă mai era nevoie, faptul că Andreï Makine este un scriitor excepţional."

Bernard Pivot

„O carte superbă, realistă şi senzuală, luminată de umor; ea evocă zăpada, gheaţa, atmosfera tristă a orfelinatului, savoarea sfâşiată a cărţilor distruse, prezenţa grea a trupurilor, parodia marilor parade politice. Extrăgând hrana tainică, dar şi caracterul spectaculos al peisajului siberian, autorul ***Testamentului francez*** îşi manipulează cititorul şi îl vrăjeşte."

Le Monde

„Bogat, complex, contradictoriu, romanul ***Pământul şi cerul lui Jacques Dorme*** pare să împace o Franţă de nemaigăsit cu o Rusie pierdută… Nu aş risca să redau firul poveştii: cronologia este fărâmiţată în avantajul unei naraţiuni subtile, alunecoase, de un farmec copleşitor. Cititorul trebuie să se lase legănat de şuierul vântului deasupra imensităţii stepei ruseşti."

François Nourissier

EDITURA POLIROM
ISBN 973-681-502-1
9 789736 815027
www.polirom.ro